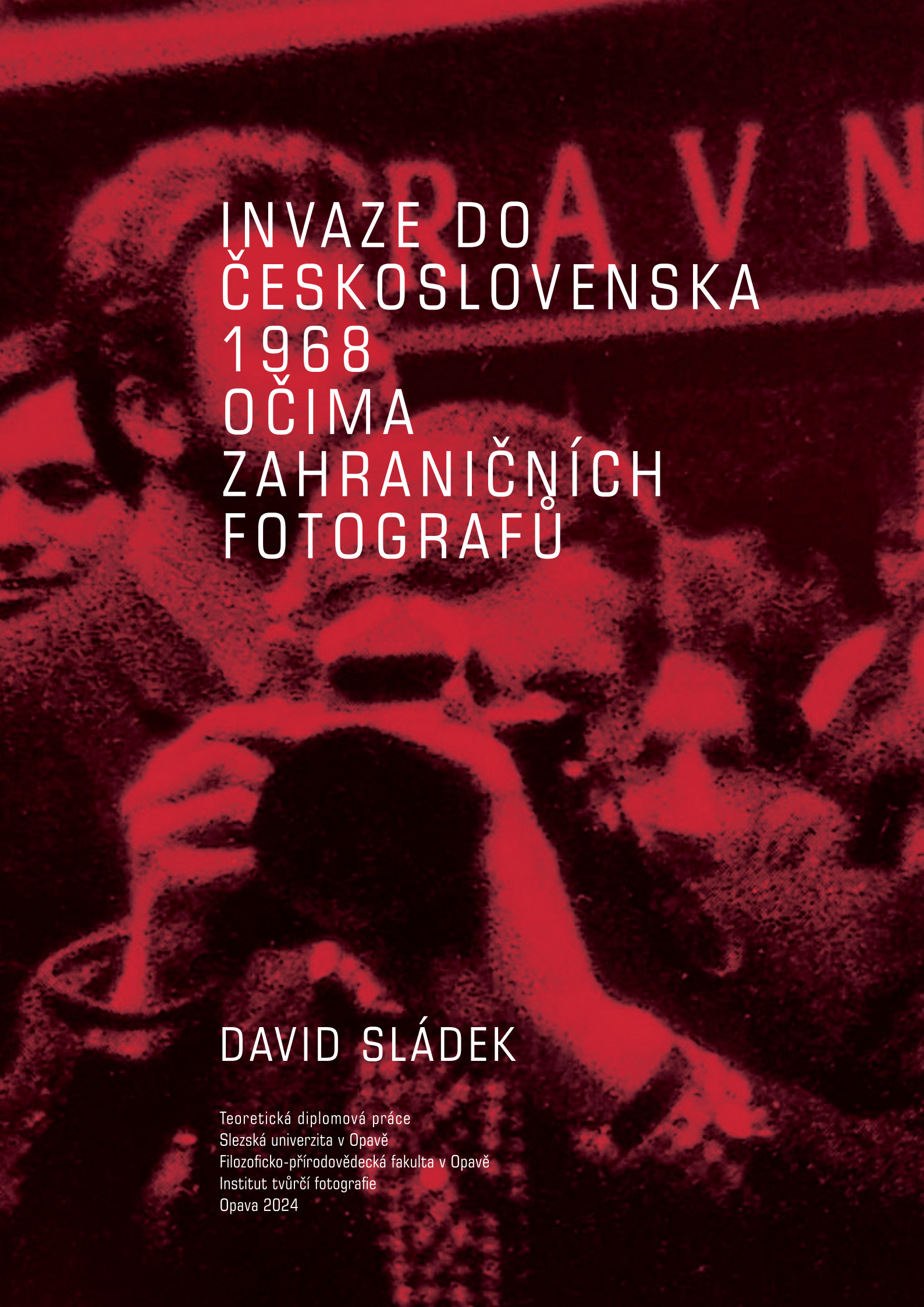

INVAZE DO ČESKOSLOVENSKA 1968 OČIMA ZAHRANIČNÍCH FOTOGRAFŮ

DAVID SLÁDEK

Teoretická diplomová práce
Slezská univerzita v Opavě
Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě
Institut tvůrčí fotografie
Opava 2024

INVAZE DO ČESKOSLOVENSKA 1968 OČIMA ZAHRANIČNÍCH FOTOGRAFŮ

DAVID SLÁDEK

Teoretická diplomová práce
Obor: Tvůrčí fotografie
Vedoucí práce: Prof. PhDr. Vladimír Birgus
Oponent: MgA. Roman Vondrouš
Opava 2024



Slezská univerzita v Opavě
Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě
Institut tvůrčí fotografie

INVASION TO CZECHOSLOVAKIA 1968 THROUGH THE EYES OF FOREIGN PHOTOGRAPHERS

SLEZSKÁ UNIVERZITA V OPAVĚ
Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Akademický rok: 2024/2025

Zadávající ústav: Institut tvůrčí fotografie

Student: BcA. David Sládek

UČO: 44396

Program: Filmové, televizní a fotografické umění a nová média

Obor: Tvůrčí fotografie

Téma práce: T: Invaze do Československa 1968 očima zahraničních fotografů

Téma práce anglicky: T: Invasion to Czechoslovakia 1968 through the eyes of foreign photographers

Zadání: Cíl diplomové práce: Představit fotografické záznamy z událostí Pražského jara v roce 1968 pořízené zahraničními fotografy, zanalyzovat jejich práce v kontextu záznamů českých autorů ale také celosvětových událostí z roku 1968. Představit publikace, které fotografie Pražského jara 1968 zahraničních autorů obsahují.

Literatura:
Sune Jonsson, PRAG augusti 1968, LTs förlag, Stockholm, Sweden, 1968.
AA.VV., I giorni di Praga, dramma ed eroismo di un popolo tradito, Rizzoli editore, Milano, Italy,1968.
Carlo Leidi, Alfonso Modonesi, L'AUTUNNO DI PRAGA, Il Manifesto, Roma, Italy,1978.
Prague 1968 Photography By Paul Goldsmith, Paul Goldsmith, USA, 2013.
Martin Klimke, Jacco Pekelder, Joachim Scharloth: Between Prague Spring and French May: Opposition and Revolt in Europe, 1960-1980, Berghahn Books, United Kingdom.
Dana Kyndrová, kolektiv autorů, Jiří Fidler: 1945...Osvobození/Liberation,...1968. Okupace/Occupation, Kant, Praha, 2006.

Vedoucí práce: prof. PhDr. Vladimír Birgus

Datum zadání práce: 24. 6. 2024

Souhlasím se zadáním (podpis, datum):

.....
prof. PhDr. Vladimír Birgus
vedoucí ústavu

Abstrakt

Invaze vojsk Varšavské smlouvy do Československa v roce 1968 byla klíčovým momentem historie, který definoval budoucnost země i celé Evropy na další desítky let. První obrazové zprávy o srpnových událostech se však lidé ve světě nedozvěděli od českých a slovenských fotografů. Přes uzavřené hranice je vyvezli zahraniční autoři, z nichž většina dnes už nežije a jejichž jména zapadla v zapomění. Tato práce se pokouší poprvé shrnout záznamy zahraničních fotografů z prvních týdnů invaze a přiblížit i jejich zážitky.

Klíčová slova

Pražské jaro, Československo, 1968, fotografie, invaze, okupace, zahraniční, fotografové

Abstract

The invasion of Warsaw pact armies into Czechoslovakia in 1968 was a pivotal moment of history which defined the future of the country and the whole Europe for the upcoming decades. The first picture news of the August upheaval were not passed to the world by Czech and Slovak photographers. They were smugled through the closed borders by foreign authors most of whom are not alive anymore and their names fell out of memory. This thesis attempts to bring together for the first time the works of foreign photographers in the first weeks of invasion and re-tell their forgotten stories.

Keywords

Prague spring, Czechoslovakia, 1968, photogrphy, invasion, occupation, foreign, photographers

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vykonal samostatně na základě svých znalostí a s využitím citovaných pramenů, které uvádím v seznamu použité literatury.

Poděkování

Děkuji vedoucímu práce prof. PhDr. Vladimíru Birgusovi za vedení a pomoc při zpracování rozsáhlého tématu.

Děkuji fotografům za poskytnutí cenných rozhovorů a vzpomínek. Děkuji potomkům fotografů, bývalým kolegům a správcům pozůstalostí za poskytnutí rozhovorů, snímků a archivních materiálů k práci.

Děkuji přátelům za pomoc se získáváním zahraničních materiálů, které by jinak nebyly k dispozici.

Souhlas se zveřejněním

Souhlasím se zveřejněním této práce a s jejím zařazením do Univerzitní knihovny Slezské univerzity v Opavě, do knihovny Uměleckoprůmyslového muzea v Praze a na internetové stránky Institutu tvůrčí fotografie.

V Opavě, 12. října 2024
David Sládek

Obsah

Úvod 15

Metodika práce 19

Zahraniční fotografové a invaze do Československa 1968 23

České a slovenské reportáže z invaze do Československa v kontextu zahraniční tvorby 91

Zahraniční časopisy a jejich fotografické zpravodajství o invazi do Československa 97

Zahraniční autorské knihy o invazi do Československa 147

Závěr 159

Rejstříky a přílohy 163

Úvod

Je úterý 20. srpna 1968 čas 23:00 hodin. Na území Československé socialistické republiky vjíždějí tisíce tanků a vojenských vozidel vezoucích přes 150 tisíc vojáků sovětské, polské, maďarské, bulharské a východoněmecké armády. Na letišti v Ruzyni přistává každých několik desítek vteřin vojenské letadlo vezoucí další techniku a vojáky. Začíná invaze "spojeneckých" vojsk, která pohřbí několikaměsíční období bující svobody a na desítky let uzavře Čechoslováky do skličující sovětské nadvlády.

Za pět hodin bude Josefovi Koudelkovi, tehdy ve světě téměř neznámému fotografovi, volat z večírku jeho známá z časopisu Divadlo Marie Šejnová a on jí dvakrát zavěsí, neboť si bude myslet, že je to opilecký žert. Až napotřetí fotografovi dojde, že je situace vážná, a otevře si okno. Okamžitě pozná hukot vojenských letadel a vydá se do ulic[1]. V následujících sedmi dnech vzniknou fotografie, které dnes bezpečně pozná celý svět jako symbol konce Pražského jara. Nebudou však zdaleka první reportáží, díky níž se západ o okupaci Československa dozví.

V Praze se onu srpnovou noc a ráno na různých místech a z různých důvodů sešlo několik zahraničních autorů, kteří, šokováni brutalitou okupace a aniž by o sobě navzájem věděli, doufali, že právě oni předají světu obrázky invaze jako první. A byli tam i amatérští fotografové, které události natolik poznamenaly, že se po návratu své fotografie rozhodli zveřejnit. Nikdo z nich tehdy netušil, že pražský podivín, kterého v ulicích potkávali s dvěma exaktami a "krabicí od bot" na šňůře od prádla přes rameno, bude jednou celosvětovým vypravěčem Pražského jara a jedním z nejznámějších fotografů prestižní agentury Magnum.

Tato práce se pokouší zmapovat pobyt a fotografické výstupy zahraničních autorů, ať už profesionálních žurnalistů nebo amatérských fotografů, kteří se v osudný okupační týdny ocitli v Československu. Zdrojem byly nejen veřejně známé příběhy, ale také dosud nezveřejněné fotografie a index printy a taktéž vlastní rozhovory s několika přežívajícími autory nebo jejich pozůstalými.

Jednoho dne se mi dostalo do ruky vydání amerického týdeníku Newsweek z roku 1968 s celou kapitolou nazvanou Czech Crisis (Česká krize). Zajímalo mě, kdo byl autorem fotografií doprovázejících text. Většinu z nich jsem viděl poprvé a Ian Berry z agentury Magnum, o kterém jsem věděl, že v Praze byl, je nevytvořil. Pátrání mě dovedlo k Američanovi Paulovi Goldsmithovi, který nikdy nebyl profesionálním fotografem a snímky z invaze pořídil na své cestě z Izraele domů. Napadlo mě, kolik takových autorů, o nichž svět, a potažmo Češi, ví málo nebo nic, ještě existuje. Jal jsem se hledat a postupně nacházel zapomenutá jména často už zesnulých autorů, která se občas vynořila během výročí invaze v rámci výstav, nebo po sobě zanechala několik autorských knih vydaných dnes už neexistujícími vydavatelstvími. Rozhodl jsem se proto na jednom místě představit příběhy co nejvíce zahraničních fotografických svědků onoho momentu obrovského zklamání a rozpadu nadějí našeho národa.

1 ŠŤÁSTKA, Tomáš, 2024. Tajemný P. P. skákal přes sovětské tanky. Kolik hodinky ukazují, zapomněl. Online. In: IDnes.cz. 21. srpna 2024. Dostupné z: https://www.idnes.cz/kultura/vytvarne-umeni/josef-koudelka-21-srpen-1968-slavne-fotografie.A240820_104519_vytvarne-umeni_ts. [cit. 2024-10-11].



FOTO: Josef Koudelka, repro detail fotografie z knihy Invaze 68.

Metodika práce

Metodika práce

Má výzkumná práce měla tři základní pilíře: 1, vyhledávání přes internetové vyhledávače a fotografické databáze, analýza výstupů, 2. analýza dobových časopisů, knih a tiskovin a 3. rozhovory se žijícími autory a pozůstalými nebo kolegy zesnulých autorů. Každý z těchto směrů měl svá specifika.

Události, kterých se týká tato práce, jsou v zahraničí nejčastěji reprezentovány frázemi „invaze Československo 1968“, „invaze Praha 1968“ nebo „Pražské jaro“. Bylo třeba tyto fráze však vyhledávat v několika cizích jazycích, především angličtině, němčině, francouzštině, italštině. Vzhledem k tomu, že různé lokalizované instance vyhledávačů navracejí různé výsledky, bylo třeba zapojit také takzvané VPN, aby se vyhledávač choval, jako by byl v jednotlivých zájmových zemích. Díky tomuto online výzkumu jsem našel řadu fotografií a odkazů na zprávy a tipy na autory, které jsem postupně indexoval a rozvíjel.

Zdroje v cizích řečích bylo nutné přeložit. Pro angličtinu jsem využil vlastních jazykových znalostí, pro další jazyky potom Google překladač. Aby bylo vyznění překladu co nejpřesnější, texty jsem překládal do češtiny i angličtiny a ve sporných místech porovnával.

Kritické bylo ověřování popisků uvedených pod fotografiemi na „veřejných“ stránkách, které jsou často bez kreditu nebo s kreditem špatným. Tohoto jsem docílil s pomocí vyhledávače Google Image, který umožňuje dohledat zdrojovou fotografii a všechny stránky, na kterých byla stejná fotografie použita.

Ukázalo se také, že historické fotografie v elektronických foto databázích často postrádají údaje o autorství, dataci a mnohdy také popisky. To se týká především fotografií z amerických foto magazínů. Pokusil jsem se proto analyticky porovnat snímky podobných nebo stejných scén od různých autorů a přibližně tak fotografie datovat. Kde autor nebyl uveden vůbec, pokusil jsem se jméno ověřit z několika zdrojů.

Je však dost dobře možné, že některá zahraniční jména pod fotografiemi nejsou praví autoři. Mnoho českých a slovenských fotografů svěřilo své práce cizincům, kteří se chystali vycestovat. Například fotografie Ladislava Bielika se po dlouhá léta v zahraničí publikovaly pod jménem německého studenta Petera Lutze, který vyvezl do zahraničí mimořádné vydání časopisu Smena z 22. srpna 1968, kde snímky vyšly[1].

Důležitým zdrojem pro mou práci byly dobové časopisy z vlastní sbírky. Podařilo se mi získat všechny zásadní vydání obrazových magazínů, která přinesla zprávy o invazi. Jednalo se především o Life, Paris Match, Epocu, Stern, Time, Newsweek a další. Díky nim bylo možné utvořit si přesný obrázek o tom, co zahraniční čtenáři bezprostředně po invazi viděli a četli. Problémem však bylo, že v šedesátých letech minulého století bylo zcela běžné zveřejňovat fotografie bez udání autora. Bylo tedy třeba autorství dohledávat ve foto bankách a v dalších zdrojích. Analýza dobových časopisů je samostatnou součástí této práce.

Vyhledávání zahraničních autorských knih bylo náročnější, neboť jsou většinou dávno stažené z trhu a objevují se jen sporadicky. Přesto se mi podařilo získat zřejmě všechny tituly, které fotografové o invazi vydali. Jejich analýza je samostatnou součástí této práce.

Důležité pro mě bylo získat co nejvíce informací o samotných fotografech a jejich pobytu v Československu v srpnu 1968. Žijící autory jsem kontaktoval osobně. Tam, kde spravují fotografickou pozůstalost rodinní příslušníci, podařilo se mi kontaktovat je. Někteří fotografové zanechali zprávy o svých zážitcích z invaze v rozhovorech sdílených na internetu, jiní je vepsali do knih a časopisů. U některých jsem se pokusil zrekonstruovat jejich pobyt pomocí fotografií a jejich datací. Někde po autorech stopa úplně zmizela, pokusil

1 Ladislav Bielik and the iconic photograph of 1968 Czechoslovakia, 2024. Online. In: The World In Between. 21. srpen 2024. Dostupné z: https://theworldinbetween.com/2024/08/21/ladislav-bielik-and-the-iconic-photograph-of-1968-czechoslovakia/. [cit. 2024-10-26].

jsem se kontaktovat nakladatelství či redakce časopisů, ale většinou bez odpovědi.

Obrazové materiály pro tuto práci čerpám ze všech shora uvedených zdrojů, mnoho fotografií jsou reprodukce dobových tisků v časopisech. Řada fotografií dnes neexistuje jinde než v autorských knihách, i ty jsem se pokusil reprodukovat, kde bylo potřeba. Zajímavé je, že řada tehdejších časopisů rutinně kolorovala černobílé fotografie. Existují tak snímky, které jsou jinak barevné v jednom časopise a jinak ve druhém. Kde to bylo možné, požádal jsem o zdroje fotografií přímo autory nebo správce jejich pozůstalosti. V jednom případě se mi podařilo získat dokonce dosud nezveřejněné kontakt printy fotografií dnes už zesnulého fotografa agentury Magnum Thomase Hoepkera.

V mých silách nebylo fyzicky navštívit zahraniční fotografické archivy a vydavatelství, což by práci dále prospělo. Tématu se však hodlám věnovat i do budoucnosti.

Zahraniční fotografové a invaze do Československa 1968

Ian Berry

Velká Británie (1934)

Bylo 20. srpna 1968 šest hodin ráno a v jednom londýnském bytě se rozezvonil telefon. Zvedl ho fotograf agentury Magnum Ian Berry [1]a na druhé straně se ozval ředitel pařížské kanceláře Magna Russ Melcher a Berrymu oznámil, že se chystá invaze vojsk Varšavské smlouvy do Československa a že by se měl urychleně sbalit a odletět do Prahy. Berry možná trochu pochyboval, protože invazi předpokládal už několik měsíců, ale když mu Melcher řekl, že je na cestě i Don McCullin (tehdejší fotograf Magna a celosvětově uznávaný fotograf válečných událostí), bylo to pro něj jako červený praporek na býčích zápasech. Ihned začal hledat svůj pas, aby zjistil, že víza, která si před měsíci pořídil, vyprchala. Sebral vybavení a filmy a vydal se do centra na ambasádu Československé socialistické republiky (ČSSR), která otevírala v 09:00 hodin. Nová víza mu vystavili na počkání. Zbývalo se dostat na letiště a odletět. Po příjezdu na Heathrow však Berry zjistil, že spoj do Vídně – tehdejší logické volby při cestě do ČSSR – byl plný, téměř jistě díky dalším zpravodajským štábům, novinářům a fotografům, kteří se snažili dostat na místo očekávané invaze. Byl mezi nimi zřejmě i Don McCullin. Berry potkal známého ze štábu BBC, který mu poradil, že by mohl letět do německého Mnichova. Brzy se ukáže, že právě tato změna letu byla prvním velkým štěstím z řady, která Berryho potkala během cesty a pobytu v Praze.

Po cestě si ještě v klidu přečetl britské noviny The Herald Tribune, kde zahlédl krátkou zprávu o chystané architektonické konference v Praze. Po přistání v Mnichově si Berry půjčil v půjčovně u letiště Volkswagen Beetle a vydal se na hranice. Není úplně jasné, jestli jel přes Domažlice nebo severněji přes Rozvadov, ale bylo už pozdě v noci a před hranicemi postávala hromada novinářů a štábů, které pohraničníci nechtěli vpustit dovnitř. Berrymu bylo jasné, že se nemůže identifikovat jako novinář a fotograf. Vzpomněl si na článek o konferenci a dojel až na hranici to otestovat. Na zadní sedačce přitom stále ležela odložená fotobrašna a filmy. V momentě, kdy dorazil ke kontrole, však českého pohraničníka vystřídal ruský oficír,



Foto: Ian Berry/Magnum Photos, 1968. Copyright: Ian Berry/Magnum Photos. Zdroj: Magnum Photos

1 SLÁDEK, David, 2024. Ian Berry, vlastní rozhovor.

alespoň tak si to Berry dnes pamatuje. Podle něj chtěl zřejmě ukázat svou autoritu a fotografa i s jeho výmluvou o konferenci vpustil dovnitř. Nastala dlouhá cesta do Prahy, která tehdy vedla po obyčejných silnicích, dálnice na západ ještě neexistovala. Podle Berryho v protějším směru jely řady tanků a vojenských vozidel. Byly to zřejmě vozidla, která do ČSSR vnikla z Německé demokratické republiky (NDR) a jela na jih obsadit hranici s Německou spolkovou republikou (NSR). To by předpokládalo, že vzpomínka pochází z doby po půlnoci, protože „spojenecká vojska" překročila hranici ve 23 hodin. (Podle údajů Ústavu pro studium totalitních režimů začaly první ruské jednotky obsazovat hranice s NSR v 03:30 hodin) Berry si vzpomíná, jak v noci na českém území zabloudil a obával se, že lidé nebudou umět německy, ale nakonec ho správně navedli a do Prahy dojel.

Ubytoval se v hotelu Alcron, kde ale zjistil, že kuchyně měla zavřeno a jídlo tedy nedostane. Poté se tedy, ještě za tmy, šel podívat na Václavské náměstí, kde přijížděly první jednotlivé tanky a obrněná vozidla, ale jinak tam bylo jen velmi málo lidí a klid. Udělal několik snímků (jedny z vůbec prvních fotografií invaze) a po dlouhé cestě se šel ještě vyspat. Na místo se vrátil, když už bylo plné lidí a tanků, podle všeho ale zameškal intenzivní střety mezi Pražany a invazními vojáky, které proběhly brzy ráno na Vinohradské třídě v okolí budovy Českého rozhlasu. Berry začal fotografovat s pocitem, že je jediný zahraniční fotograf, kterému se do Prahy podařilo včas dojet. Až po návratu do Londýna se dozvěděl, že to tak nebylo.

Vzpomíná, že Češi bylí velmi traumatizovaní a dávali to ruským vojákům jasně najevo: „Fotil jsem Čechy, jak křičí na ruské vojáky, většina z nich (Čechů) uměla Rusky. Dostávali pořádně zabrat, nadávali jim a ptali se, proč si (vojáci) myslí, že jsou tady (v Praze)". Podle Berryho se ukázalo, že mnoho vojáků bylo z asijských států SSSR jako například z Kazachstánu a někteří vůbec nevěděli, kde jsou, a mysleli si, že jsou ve východním Německu. Během fotografování zažil také několik horkých chvilek, když po něm například vyběhli Rusové, kterým se nelíbilo, že je fotografuje. Ochránil ho dav: „Dělali to tak, že když už byli



Foto: Ian Berry/Magnum Photos, 1968. Copyright: Ian Berry/Magnum Photos. Zdroj: Magnum Photos

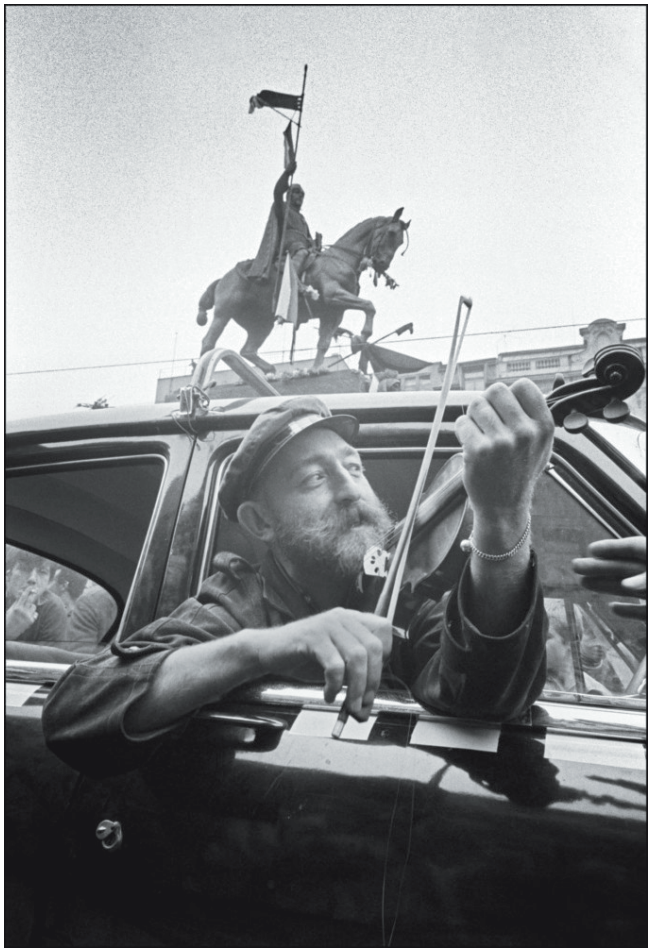

Foto: Ian Berry/Magnum Photos, 1968. Copyright: Ian Berry/Magnum Photos. Zdroj: Magnum Photos



Foto: Ian Berry/Magnum Photos, 1968. Copyright: Ian Berry/Magnum Photos. Zdroj: Magnum Photos

naštvaní z fotografování, vypálili salvu nad Vaši hlavu a rozběhli se za Vámi. Češi ale byli fantastičtí, zformovali za Vámi dav, aby zastavili ty pronásledující Rusy, a pak Vás někdo zatáhl do obchodu nebo do vchodu domu, aby Vás zachránil," vzpomíná.

Zpočátku byl Berry opatrný a tanky a obrněná vozidla fotografoval s odstupem. Odvahu mu dodalo jednání jiného fotografa. „Viděl jsem toho jednoho chlapíka, fotografa, který se zdál být trochu blázen. Chodil až nahoru na tanky a fotografoval Rusy zblízka," vzpomíná Berry. „Toto bylo hned ten první den a ten chlapík měl pár starých fotoaparátů Exakta a podomácku vyrobenou fotobrašnu," popisuje první setkání s budoucím kolegou a světoznámým fotografem Josefem Koudelkou. „Druhý den už jsem neměl problém Rusy fotografovat." Jak se ukázalo, Berry nebyl jediný, koho Koudelkova odvaha ten den inspirovala. Na jednom jeho snímku je jiný fotograf, kterého po Václavském náměstí honí ruský voják.

Během invaze přišlo o život 108 lidí a 500 utrpělo zranění[2]. Jen při střetech před Českým rozhlasem zemřelo několik Pražanů, první oběti na životech však zaznamenali ještě v noci na různých místech republiky, včetně například Liberce[3]. Většina zahraničních fotografů česky neuměla a nemohla tak získávat detailní informace. Bylo tam ale dost Čechů, kteří mluvili anglicky – mnozí demonstrující byli univerzitní studenti – takže cizincům pomáhali. „Nepotřeboval jsem ani mapu. Prostě jsem se zeptal," vzpomíná Berry[4]. Většina Čechů podle něj získávala zprávy z rozhlasu, který poslouchali třeba na ulici: „Já jsem je fotografoval, jak poslouchali, pak se jich ptal, co se děje."

Berryho zaujaly nejen scény s tanky a obrněnými vozy. Například u sochy svatého Václava na horní části Václavského náměstí viděl projíždět automobil, z jehož okénka byl vykloněný vousatý muž a hrál na housle. Jeho asi nejvýraznější fotografií



Foto: Ian Berry/Magnum Photos, 1968. Copyright: Ian Berry/Magnum Photos. Zdroj: Magnum Photos

2 Obětí invaze v srpnu 1968 bylo víc, než se dosud uvádělo, 2008. Online. In: Novinky.cz. 6. 8. 2008. Dostupné z: https://www.novinky.cz/clanek/domaci-obeti-invaze-v-srpnu-1968-bylo-vic-nez-se-dosud-uvadelo-40204516. [cit. 2024-10-08].

3 Chronologie událostí 20. a 21. srpna 1968. Online. In: Ústav pro studium totalitních režimů. Dostupné z: https://www.ustrcr.cz/uvod/rok-1968-na-webu-ustr/srpen-1968/srpen-1968-chronologie/. [cit. 2024-10-08].

4 SLÁDEK, David, 2024. Ian Berry, vlastní rozhovor.

je mladá žena z čepicí, která má na prsou transparent s nápisem NEUTRALITU. Silné jsou také záběry z demonstrace na Václavském náměstí a některé výměny mezi Pražany a okupujícími vojáky. Fotografoval také nákladní vůz vezoucí skupinu protestujících studentů. „Když jsem se pak po návratu podíval na negativy, zjistil jsem, že tam vzadu na korbě stál ten chlapík Koudelka. Očividně věděl lépe než já, co se kde děje," usmívá se Berry.

Fotograf se netají tím, že po celou dobu pobytu v Praze nejedl. Podle něj hotelová kuchyně neotevřela a musel tak přežít pouze o vodě. „Byla to pro mě lekce. Od té doby, když někam jedu pokrývat takový příběh, vždy si s sebou beru musli tyčinky nebo něco k jídlu," říká autor. Podle dalších svědků, které jsem pro tuto práci vyzpovídal, však byly v Praze běžně otevřené restaurace a jídla a pití bylo všude dost.

Asi čtvrtý den se Berry dozvěděl o pohřbu mladíka, kterého měl přejet jeden z ruských vozů, a vydal se jej fotografovat. To už byla v Praze i řada dalších zahraničních fotografů včetně dvou jeho známých – Francouze (jméno se nepodařilo zjistit – pozn. autor) a Angličana s polskými kořeny Stefana Tyszka. „Tomu Francouzovi ve vlaku zabavili fotoaparát, tak jsem mu půjčil svůj, a došlo mi, že, abych se dostal zpět před uzávěrkou Paris Match, potřeboval jsem sám odjet," vzpomíná Berry. Večer tedy nasedl do půjčeného automobilu a vydal se zpět k hranicím. To bylo samo o sobě velice odvážné, protože Československo se během invaze stalo téměř anonymní zemí. Lidé na odpor proti vojskům po celé republice odstranili, změnili nebo poničili ukazatele, cedule s názvy měst, ulic, aby to armády měly co nejtěžší se orientovat a v lepším případě se obrátily směrem k hranicím. Berry, Angličan bez znalosti češtiny, vyhladovělý a silně unavený, schoval všechny filmy do krytů kol, dovnitř světlometů a za dveřní panely a vyjel. Byl však natolik vyčerpaný, že za jízdy usnul a skončil v příkopě. „Byl to trochu pech, protože auto skončilo na boku. Ale měl jsem štěstí – a jako fotograf jsem měl vždycky štěstí – přijel nějaký rolník s traktorem a vytáhl mě ven," směje se dnes Berry. Kryty kol naštěstí neodpadly, tak pokračoval v cestě do Mnichova. „Věděl jsem, že má letět

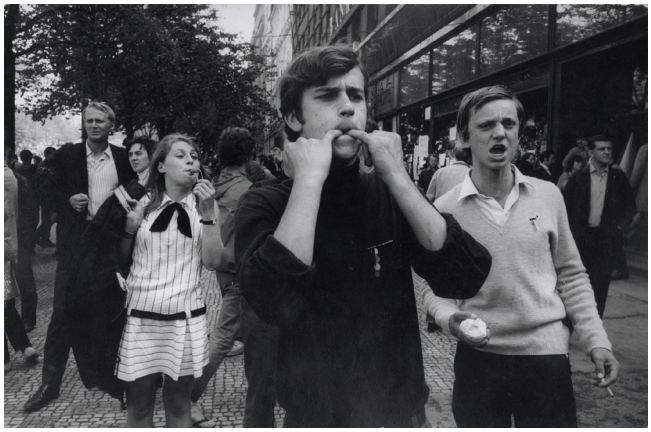

Foto: Ian Berry/Magnum Photos, 1968. Copyright: Ian Berry/Magnum Photos. Zdroj: Magnum Photos



Foto: Ian Berry/Magnum Photos, 1968. Copyright: Ian Berry/Magnum Photos. Zdroj: Magnum Photos

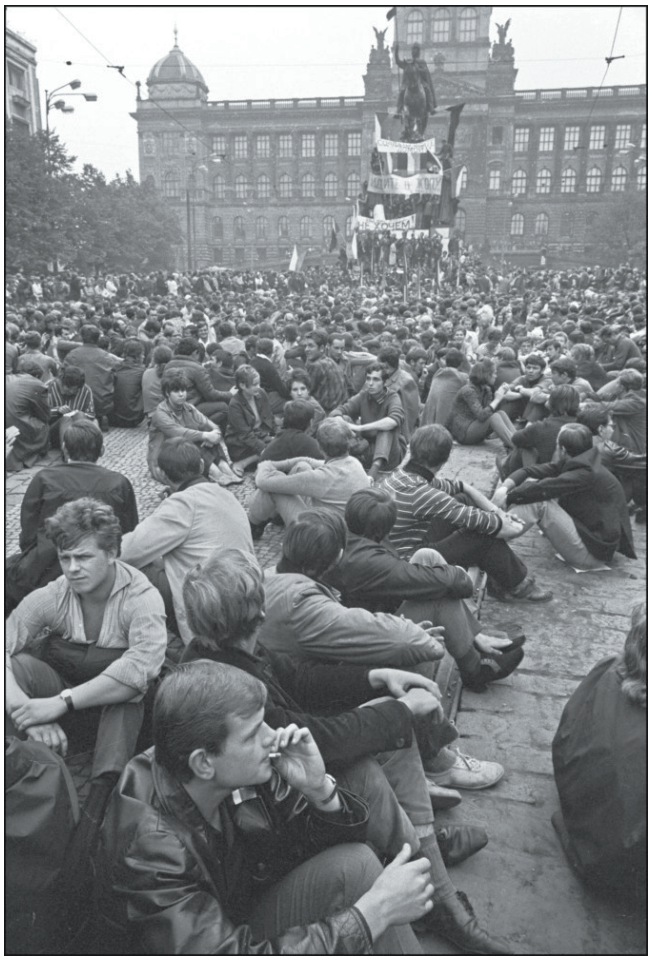

Foto: Ian Berry/Magnum Photos, 1968. Copyright: Ian Berry/Magnum Photos. Zdroj: Magnum Photos

letadlo, takže jakmile jsem dojel na letiště, sundal jsem všechny kryty kol, vytrhal dveřní panely a vyndal světlomety, naházel to všechno na zadní sedadlo a spěchal chytit letadlo. Let do Paříže jsem stihl a dostal jsem se tam včas, abych stihl uzávěrkou Paris Match," vzpomíná autor s tím, že se dodnes diví, že mu autopůjčovna nenaúčtovala škodu na automobilu.

Během tří až čtyř dnů v Praze naexponoval Berry 36 rolí Ilfordu HP5 z asi 50 rolí[5], které s sebou měl. Dnes má tento archiv u sebe doma včetně kontaktů. V interní databázi Magnum Photos je 66 jeho snímků invaze a vedle Thomase Hoepkera, který se však do Prahy dostal až výrazně později, je jediným zahraničním členem Magna, který události zaznamenal. Jak však ukáže tato práce, zahraničních fotografů bylo při invazi v Praze více a během následujících dnů se jich zde vystřídalo přes dva tucty. A někteří z nich zaznamenali dramatičtější záběry než Berry, aniž by jejich práci dnes lidé znali.

5 SLÁDEK, David, 2024. Ian Berry, vlastní rozhovor.

Hilmar Pabel

Německo (1910 - 2000)

Středočeská Davle se v březnu 1968 začala měnit na filmové městečko. Zahraniční štáb zde rozjížděl natáčení válečného filmu Most u Remagenu. Využil tak společenského uvolnění, které do ČSSR přineslo Pražsko jaro. Vedle hollywoodských hvězd dostali šanci i místní lidé jako komparzisté. Herci se zde pohybovali v amerických nebo nacistických vojenských uniformách, Davlí projížděly západní tanky a armádní vozidla. To vše v kulisách budov, které napodobovaly západoněmecké město Remagen.[6] Mezi štábem a herci působil také německý fotograf Hilmar Pabel – jeden z nejvýznamnějších německých fotoreportérů, který za 2. světové války působil jako propagandistický fotograf Wermachtu a po jejím skočení se pokoušel očistit své jméno fotografováním ztracených dětí a hledáním jejich rodin.[7] Nebyl zde náhodou. V roce 1945 fotografoval skutečný útok na most u Remagenu a rodinu Besgenových, jejichž dům byl tehdy zcela zničen.[8] V noci na 21. srpna ještě netušil, že se stane jedním z prvních zahraničních fotografů, jejichž fotografie představí západu brutalitu invaze. A štáb filmu zase neměl ponětí, že jej bude muset dotočit někde jinde a z Československa budou muset prchat v taxikách.
Krátce po šesté hodině ranní vzbudil Pabela kolega Erich Kuby. Redakční tým významného německého týdeníku "Stern", pro který Pabel pracoval, volal, že se blíží Rusové. Oba reportéři nevěděli, co to znamená. Uprostřed „Pražského jara", vládního programu zaměřeného na liberalizaci země, se nyní městem prohánějí ruské tanky, píše v bakalářské práci o Hilmarovi Pabelovi Joshua Mikolajczyk[9]. Jediné, co podle něj oba reportéři věděli, bylo, že musí vyjít na ulici. Pabel popadl dva fotoaparáty - většinou pracoval se



Foto: Hilmar Pabel, 1968

6 MAŠKOVÁ, Martina, 2018. Jak američtí „vojáci" v roce 1968 prchali před sovětskou armádou z Davle. Online. In: Český rozhlas Plus. 21. srpen 2018. Dostupné z: https://plus.rozhlas.cz/jak-americti-vojaci-v-roce-1968-prchali-pred-sovetskou-armadou-z-davle-7594031. [cit. 2024-10-08].

7 TOPOL, Tom, 26 May 2024. German Photographer Hilmar Pabel. Online. In: Passport-collector.com. Dostupné z: https://www.passport-collector.com/german-photographer-hilmar-pabel/. [cit. 2024-10-07].

8 MIKOLAJCZYK, Joshua, 2013. Hilmar Pabel. Online, Bakalářská práce. Münster: FH-Münster. Dostupné z: https://hilmar-pabel.de/assets/jm_b.a._hilmarpabel_arbeit_web3.pdf. [cit. 2024-10-08].

9 MIKOLAJCZYK, Joshua, 2013. Hilmar Pabel. Online, Bakalářská práce. Münster: FH-Münster. Dostupné z: https://hilmar-pabel.de/assets/jm_b.a._hilmarpabel_arbeit_web3.pdf. [cit. 2024-10-08].



Foto: Hilmar Pabel, 1968



Foto: Hilmar Pabel, 1968

dvěma Leicami, jednou s 28mm a druhou s 60mm objektivem - jeden v kapse u kalhot a druhý schovaný pod bundou. Běželi směrem k tankům, které tvořily dlouhou kolonu, protože nemohly jet dál kvůli tramvaji, která blokovala cestu, odkazuje text na ranní blokádu na Vinohradské třídě. Všude kolem slyšeli, jak se místní ptají Rusů, co jim udělali, proč přišli se zbraněmi. Sami Rusové nevěděli; měli pouze rozkaz překročit hranice a střílet v případě nouze, ale pouze v případě, že se na ně střílelo. Pabel tajně pořídil první snímky; nevěděl, jak budou vojáci reagovat, až uvidí kameru. „Poté, co pozoroval, jak někteří amatérští fotografové prostě začali fotit a ruští vojáci si toho nevšímali, mohl celou událost bez váhání zaznamenat," píše Mikolajczyk a zřejmě tak opět odkazuje na nebojácné chování Josefa Koudelky. Po pouhé hodině měl Pabel nafocených sedm celých filmů. Musel pak najít způsob, jak je tajně převézt přes hranice. Zavolal proto do redakce Stern a ta poslala na hranice pro negativy letadlo. Fotografie byly podle Mikolajczyka vytištěny ve Sternu o půlnoci téhož dne. To ovšem neodpovídá skutečnosti: Pabelovy fotografie vyšly až ve Sternu vydaném 1. září 1968. Mezitím se však objevily v dalších světových novinách a časopisech.

Hilmar Pabel skvěle zaznamenal dramatické okamžiky na Vinohradské třídě před Československým rozhlasem, kde se protestující snažili zabránit průjezdu tanků, tvořili barikády z tramvají a jeden ze sovětských tanků dokonce vybouchl. Právě při těchto střetech zemřelo v Praze nejvíce lidí: čtyři muže vojáci zastřelili nebo smrtelně zranili, při výbuchu tanku zahynuli další čtyři, při požáru domů u rozhlasu uhořel jeden a po skoku z okna další dva. Nákladní vůz přimáčkl k autobusu pět protestujících. Nebyly to však jediné oběti 21. srpna v Praze. Vynikající je také fotografie vlajkonoše na pozadí ulice zakouřené dýmem z hořících automobilů a Pabel si logicky všímal také nápisu vyzívající východoněmecká vojska, aby se vrátila domů. Nejpublikovanější Pabelovou fotografií je ale záběr na starší ženu, jak natahuje ruce a cosi žalostně volá směrem k ruským tankům.

Pabelovy fotografie z invaze patří k těm nejlepším – ať už domácím nebo zahraničním, autor za své snímky získal v roce 1968 první cenu v kategorii

všeobecné zprávy soutěže World Press Photo[10]. Mikolajczyk ve své práci uvádí, že byl jediným fotoreportérem ze Západu, který dokumentoval ruskou invazi, což však zdaleka nebyla pravda, jak tato práce dokazuje.

Zajímavý je však také osud filmového městečka v Davlích. 21. srpna americká ambasáda varovala produkci, že se blíží sovětská vojska, a instruovala několik desítek herců a členů štábu, aby zůstali ve svých pokojích v hotelu International v Praze. Ve spolupráci s ambasádou ve Vídni pak vyjednala exodus všech osob, které na německé hranice dovezly až čtyři desítky aut a taxíků.[11] Zda byl mezi nimi i Hilmar Pabel, není zřejmé. Na scéně nechali tanky Sherman a Tiger a další filmové kulisy. Zůstal také Robert Logan s filmovým vybavením, aby zachytil invazi na film a foto. Na podzim 1968 dostali filmaři povolení nakrátko přijet a dotočit pár nejnutnějších záběrů. Novou repliku mostu mezitím postavili v Itálii, kde film dotočili. Některé zdroje tvrdily, že Sověti využili kulisy v Davli na propagandu, jež měla ospravedlnit samotnou invazi. Podle historika z Ústavu totalitních režimů Jaroslava Pinkase však k propagandě posloužily především fotografie pořízené už v květnu 1968 v Mostu, kde se natáčely scény z pobořeného Remagenu. „Zásadní roli v tom hrál článek v Berliner Zeitung z 9. května, který přinášel fantastickou zprávu, že Američané už jsou v Praze," uvedl Pinkas pro Český rozhlas.[12] Podle amerického časopisu Daily Variety producent David L. Wolper podal formální stížnost na československou filmovou tvorbu ohledně pomluvného článku ve východoněmeckých novinách Neues Deutschland, které tvrdily, že Most u Remagenu byl pouhým cover-upem pro intervenci CIA a USA v československé politice. Článek z



Foto: Hilmar Pabel, 1968



Foto: Hilmar Pabel, 1968

10 World Press Photo 1968 Photo Contest, Photo Stories, 1st prize: Hilmar Pabel 21 August 1968. Online. In: World Press Photo. Dostupné z: https://www.worldpressphoto.org/collection/photo-contest/1968/hilmar-pabel-pst/8. [cit. 2024-10-07].

11 The Bridge at Remagen (1969): AFI CATALOG OF FEATURE FILMS. Online. In: American Film Institute (AFI) Catalogue. Dostupné z: https://catalog.afi.com/Catalog/moviedetails/22490. [cit. 2024-10-08].

12 Setkaly se americké a ruské okupační tanky v Davli? Pamětník filmu Most u Remagenu to popírá, 2018. Online. In: Český rozhlas Radiožurnál. 20. srpen 2018. Dostupné z: https://radiozurnal.rozhlas.cz/srpnova-okupace-1968-7588832/2?_gl=1*i54r3a*_gcl_au*MTQ5ODgxNTI5OC4xNzIzOTY4Mjc1*_ga*NDE1Mzc4MTUwLjE3MjM5NjgyNzU.*_ga_NHXTP7RWNV*MTcyNjk5OTE5My4xMC4xLjE3MjY5OTkyNzEuMC4wLjE3MzIzMzU4OTQ.. [cit. 2024-10-08].

května 1968 tvrdil, že tanky užívané na scéně byly ve skutečnosti dovezeny, aby podpořily liberálního českého vůdce Alexandra Dubčeka, zatímco americké jednotky byly pašovány do země převlečené za filmové herce a techniky. Československá strana tehdy nařčení odmítala, ale i tak vedla tato obvinění k policejnímu vyšetřování používaných zbraní a československá armáda dokonce omezila přístup filmařů k výbušninám pro zvláštní efekty, včetně TNT, cituje Daily Variety stránka AFI (American Film Institute) Catalogue[13].



Foto: Hilmar Pabel, 1968

13 The Bridge at Remagen (1969): AFI CATALOG OF FEATURE FILMS. Online. In: American Film Institute (AFI) Catalogue. Dostupné z: https://catalog.afi.com/Catalog/moviedetails/22490. [cit. 2024-10-08].

Peter Winterbach

neznámá (neznámé)

Přesto, že se Pabelovi povedlo dostat negativy z Československa ještě 21. srpna, jednou z prvních fotografií, které zahraniční média hromadně otiskovaly, byl snímek tanku projíždějící kolem sochy sv. Václava v pozadí s Národním muzeem. Tato fotografie se objevila už 22, srpna například i ve finských novinách Kansan Uutiset, [14]v Herald Tribune, ale později i v amerických časopisech Time a Newsweek. Fotografie je přisuzována Peterovi Winterbachovi z agentury Associated Press (AP), který se jinak proslavil fotografiemi někdejšího premiéra a prezidenta Zimbabwe Roberta Mugabeho. Zajímavé je, že stejná fotografie vyšla 26. srpna 1968 ve slovenském Rudém Právu. O pobytu Winterbacha v Praze není v online prostoru jediná informace. Databáze AP obsahuje ještě několik jeho barevných fotografií z invaze Prahy.



Foto: Peter Winterbach/ AP, 1968. Zdroj: Associated Press

14 KROHN, Elias, 2009. Viattomuuden aika loppui meilläkin, kun panssarit vyöryivät Prahaan. Online. In: KU. 30.3.2009. Dostupné z: https://www.ku.fi/artikkeli/1827450-viattomuuden-aika-loppui-meillakin--kun-panssarit-vyoryivat-prahaan. [cit. 2024-10-07].

Sune Jonsson

Švédsko (1930 - 2009)

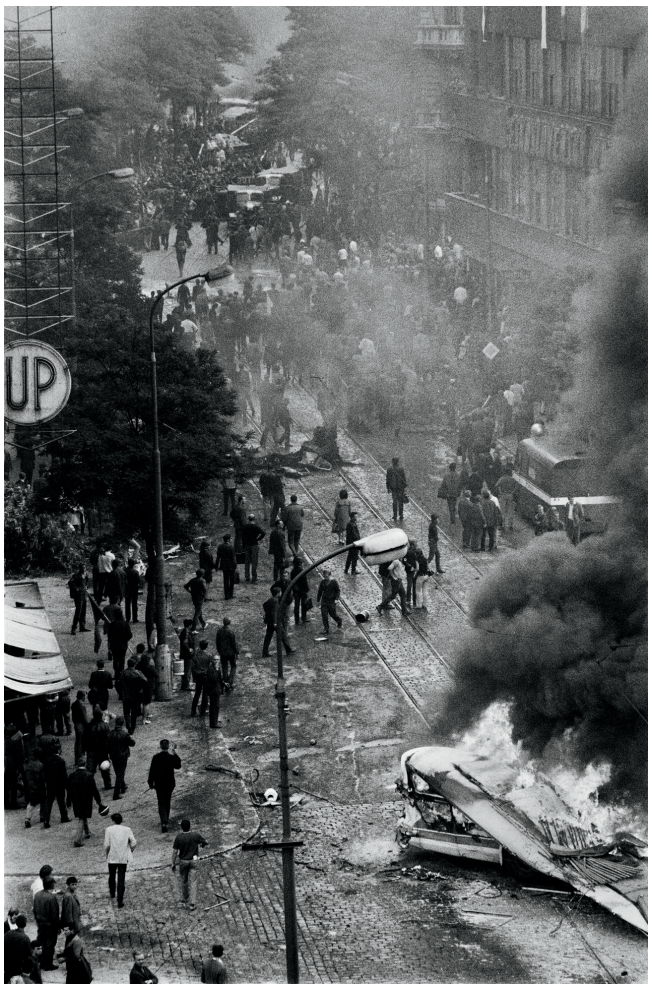

Foto: Sune Jonsson, 1968. Zdroj: JONSSON, Sune, 1968. PRAG AUGUSTI 1968. Stockholm, SE: LTs förlag, Stockholm, Sweden.

Je-li mezi zahraničními fotografy někdo, kdo se přiblížil nebo dokonce vyrovnal rozsahu a šíři Koudelkova souboru z invaze, byl to Švéd Sune Jonsson. Fotografa z venkova, který na začátku 60tých let pracoval pro Museum of Västerbotten ve švédském Umeå [15]a ve své volné tvorbě se zabýval především venkovským životem, vyslaly do Československa noviny Vi, aby dokumentoval probíhající společenské uvolnění Pražského jara[16]. Jonsson byl v Praze od 14. do 25. srpna a zaznamenal mimo jiné návštěvu rumunského prezidenta Nicolae Ceaușescua, který pár dní před invazí podepsal s ČSSR dohodu o podpoře jeho reformních kroků (Rumunsko se invaze nezúčastnilo). Rozsáhlý soubor fotografií spolu s detailním a velmi sugestivním textem vydal Jonsson v knize Prag Augusti 1968 – En bildrapport av Sune Johsson. Mezi desítkami fotografií nechybí vynikající záběry z bitev před Českým rozhlasem, kde protestující Pražané hází na sovětské tanky kameny, hoří automobily a domy, lidé leží na ulici zraněni nebo v bezmoci sledují dění. Nechybí detailnější pohledy do davů, do očí jednotlivců, nebo i fotografie prchajících lidí z oken. Jonsson zaznamenal i strnulého vlajkonoše se dvěma černými vlajkami či detail plačící starší ženy uvnitř nákladního automobilu a stihl vyfotit i zraněného protestujícího na lůžku v nemocnici. Byl natolik pečlivý, že na fotografii chlapce, který po Praze roznášel ilegálně tištěné protestní noviny, překryl jeho oči, aby ho v případě publikování nebylo možné identifikovat. V dalších dnech fotografoval neutichající protesty včetně generální stávky, nápisy na oknech a zdech a lidské emoce. Klíčovou součástí knihy je ale bohatý textový doprovod, který obsahuje dobové dokumenty, ale také Jonssonovy zážitky a postřehy v šíři, která nemá u zahraničních autorů, a troufám si říci ani domácích, obdoby. Bez zásahů zde proto uveřejňuji několik řádků přeložených ze švédštiny:

První ráno v polobdělém spánku: venku na ulici rachotí matné kovové chrastění. Rytmické výkřiky “Dub-ček, Svo-bo-da. Dubček, Svoboda!” Musí

15 Sune Jonsson, 2001-. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2022-05-06. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Sune_Jonsson. [cit. 2024-09-25].

16 JONSSON, Sune, 1968. PRAG AUGUSTI 1968. Stockholm, SE: LTs förlag, Stockholm, Sweden.

být v půl osmé ráno tak nadšení?
Pěsti buší na naše dveře. Hotelová pokojská, naše kamarádka, se rozplakala: "Die Russen sind da! Die Russen sind da!"
Hroznýš královský ruských tanků. Drnčí podél ulice Na Poříčí jako obři, tropické šváby.
Navazuji oční kontakt s ruským vojákem na průzoru Leicy. Tvář nahá strachem. Nenarozené gesto směrem k útočné pušce.
První momentky. Naprostá absurdita. Narušené soukromí. Lidé pláčou a žádají osádky tanků, aby šly domů. Dnes brzy ráno lidé stále věří v to, v co doufají: v nedorozumění.
Václavské náměstí u Národního muzea, Rozhlasový dům na Vinohradské. Nejasná reakce: tohle je válka. Rozervané, rozervané ulice. Nic nebylo uloženo. Ochrnutá žena pláče v kamionu stojícím na jeho ráfcích. Rozstřílené domy, hořící autobusy, tramvaje a kamiony.
Hořící nádrže. "Sedm kusů," říká obličej. Pamatuji si jen extatický triumf. Mladí lidé čelili ruskému brnění s oštěpy, havrany a hořícími novinami. Starý muž bojoval štětcem a kapkou bílé barvy. Absurdita jako symbol!
Nechutný kouř a nesnesitelné horko.
Kulometné salvy boří hlučné zvukové kulisy petard a píšťalek. Ke korbě náklaďáku je na rozkládací pohovce odnesen utlačený starší muž. Noha je krvavá hmota. Lidé na to překvapeně ukazují.
Řád hněvu: Tanky, fašisté, barbaři
Malé hromádky kamenů s květinami označují, kde na ulici ležela mrtvá těla. Před pomníkem svatého Václava hoří osamělá svíčka.
Ten neustálý alarm! Ta neustálá panika! Omítka práší ze stěn. Krev a olej na asfaltu.
Lidé se vrhají rovnou přes výlohy na Vinohradské. Vyděšení jako bojoví psi. Na obchodním pultu je rozprostřena spodnička. Stále mohu na vlastní ruce zažít ten nevídaný dotek se žlutým nylonem.
V příštích dnech: pouze relativní strach z varovných salv. Neochotný ústup. Ironický potlesk.
Starý muž říká: "Jsem komunista. (Ukazuje stranickou knížku.) To nemá nic společného s komunismem. To je fašismus."[17]

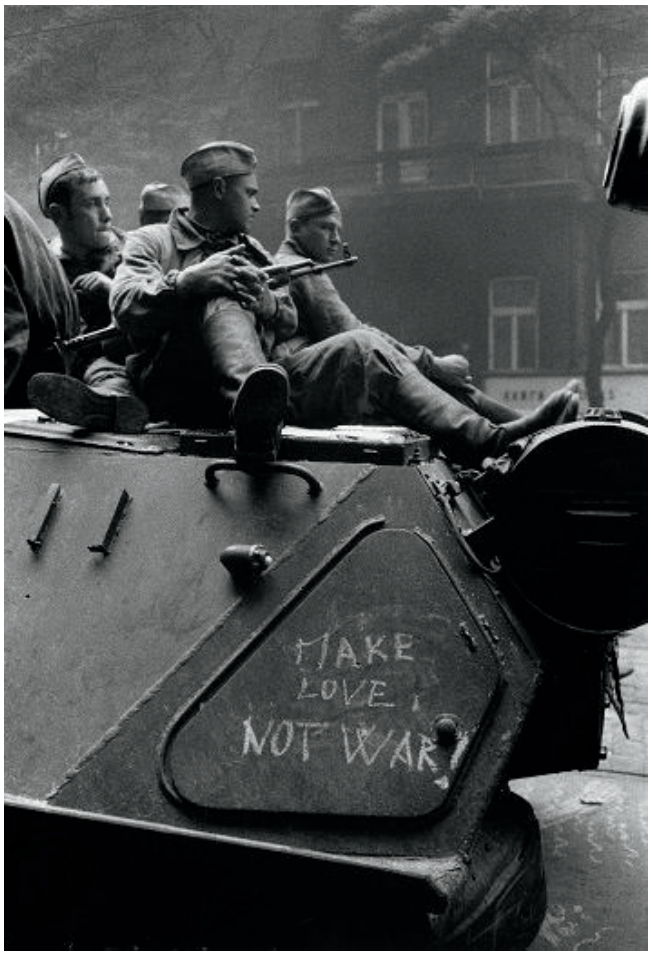

Foto: Sune Jonsson, 1968. Zdroj: JONSSON, Sune, 1968. PRAG AUGUSTI 1968. Stockholm, SE: LTs förlag, Stockholm, Sweden.


Foto: Sune Jonsson, 1968. Zdroj: JONSSON, Sune, 1968. PRAG AUGUSTI 1968. Stockholm, SE: LTs förlag, Stockholm, Sweden.

17 JONSSON, Sune, 1968. PRAG AUGUSTI 1968. Stockholm, SE: LTs förlag, Stockholm, Sweden.

Na této dvoustraně

Sune Jonsson
Prag, Augusti 1968

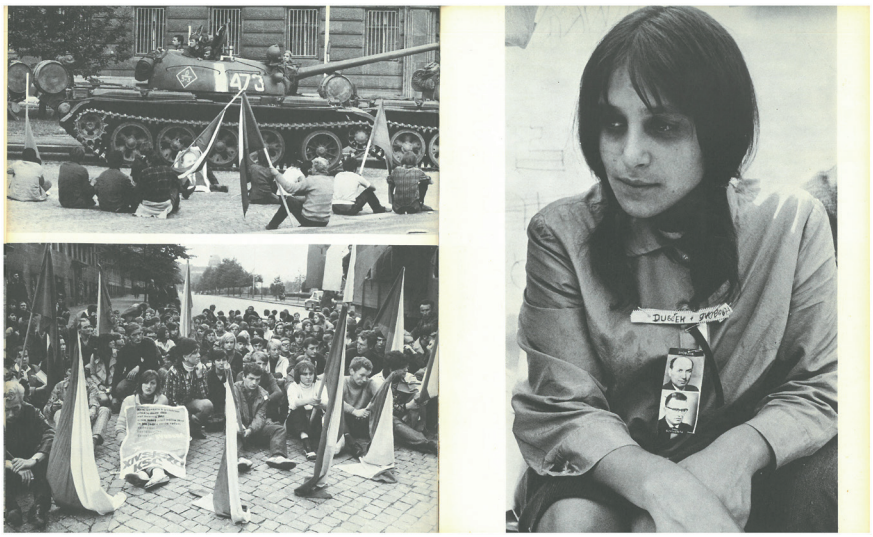

JONSSON, Sune, 1968. PRAG AUGUSTI 1968. Stockholm, SE: LTs förlag, Stockholm, Sweden.



JONSSON, Sune, 1968. PRAG AUGUSTI 1968. Stockholm, SE: LTs förlag, Stockholm, Sweden.

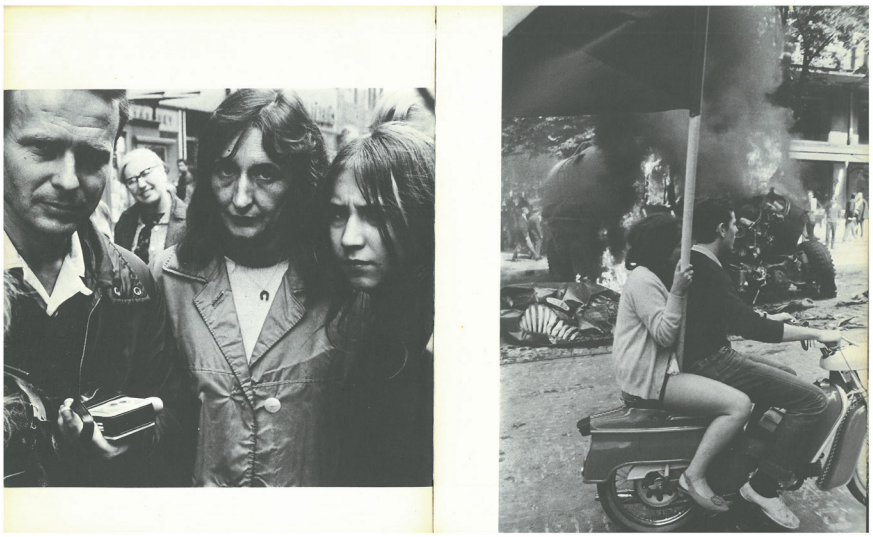

JONSSON, Sune, 1968. PRAG AUGUSTI 1968. Stockholm, SE: LTs förlag, Stockholm, Sweden.



JONSSON, Sune, 1968. PRAG AUGUSTI 1968. Stockholm, SE: LTs förlag, Stockholm, Sweden.

Paul Goldsmith

Spojené státy americké (1947)



Foto: Paul Goldsmith, 1968. Zdroj: GOLDSMITH, Paul, 2012. Prague 69: Photography by Paul Goldsmith. Paul Goldsmith. ISBN 9780984944613.

Devatenáctiletý Paul Goldsmith přijel do Prahy den před invazí „ze zvědavosti". [18]„V létě se objevily hrozivé známky soustředění sovětských blokových jednotek na hranici Československa.. Měl jsem pocit, že to bude historicky důležité místo,"[19] říká dnes muž, který se nikdy nestal fotografem, přesto jeho snímky z invaze vystavovala řada galerií včetně českých. Goldsmith si tehdy jako student dal rok přestávku a odjel do Izraele pracovat v kibucu. Na cestě zpátky přes Balkán se zastavil v řeckých Delfách, kde potkal mladého Čecha a ten mu předal kontakt na své rodiče. „Když jsem se dostal do Prahy, navštívil jsem je, pozvali mě na kafe," vzpomíná. Zaparkoval svůj skútr Vesna a šel do centra. Město na něj silně zapůsobilo, ale zároveň si všímal vlivu sovětské a socialistické architektury. V jedné pražské kavárně potkal skupinu studentů Karlovy univerzity, kteří jej pozvali, aby přespal na volném lůžku na kolejích na Strahově. Ráno 21. srpna kolem 06:30 probudil Goldsmithe rachot motorů. „Podíval jsem se z okna v očekávání, že uvidím náklaďáky; místo toho jsem viděl sovětské tanky, jak se točily na místě v kampusu a blokovaly všechny vjezdy a výjezdy," píše ve své knize Prague 1968 – The Photography of Paul Goldsmith.[20] Popadl batoh, fotoaparát a film a šel fotit invazi do Prahy. Kolem rozhlasové stanice se rozvířil ruch. Hořely tam autobusy, převrácená auta a hořely budovy. Tanky zablokovaly budovu parlamentu a další místa ve městě. Protesty, stopy po kulkách na mnoha budovách a krev na chodníku. Kolem Národního muzea duněly kamiony plné vojáků. Sovětský voják popadl můj fotoaparát, aby ho rozbil, ale vyrušilo ho něco jiného. Popadl jsem fotoaparát a vklouzl do davu, vzpomíná Goldsmith. Lituje ale to, že do centra nedorazil dříve: „když se podíváte na Koudelkovy fotky, ráno probíhaly mnohem napjatější konfrontace, o kterých jsem nevěděl, předtím, než jsem se vůbec dostal do centra. Když jsem se dostal dolů, vypadalo to spíše jako protest, kde lidé chodili dokola, ale ne ta intenzivní konfrontace, kterou vidíte v

18 SLÁDEK, David, 2024. Paul Goldsmith, vlastní rozhovor.

19 V kapitole je použit volný překlad vlastního rozhovoru s Paulem Goldsmithem

20 GOLDSMITH, Paul, 2009. Prague 1968: The Photography by Paul Goldsmith. Online. In: Paul Goldsmith. Dostupné z: http://www.paulgoldsmithphotography.com/paul.html. [cit. 2024-10-07].

Koudelkových fotkách."
Druhý den fotografoval protesty a pochody po městě, které vyvrcholily masovou demonstrací na Václavském náměstí. „Pro fotografa to byl zážitek magický, s dramatickým záběrem za každým rohem. Byl tam také transcendentální pocit důležitosti tohoto okamžiku v dějinách a pocit, že jsem na tragickém jevišti, svědkem marného odporu, kterému čelí syrová síla sovětských vojsk," říká. Pozdě odpoledne vyjel Goldsmith na své Vespě z Prahy směrem k západoněmeckým hranicím. Řada aut a kamionů plná lidí, kteří se pokoušeli odejít, se táhla na míle daleko. „Můj fotoaparát a filmy byly namačkané až na dně batohu, doufal jsem, že mě nebudou prohledávat. Ale projel jsem kolem aut až do čela řady, ukázal jsem svůj americký pas a mávnutím mě pustili ven," vzpomíná. Jel potom celou noc do Norimberku, aby se dozvěděl, že tam kancelář Associated Press není, a tak musel až do Frankfurtu. Tam mu teprve vyvolali pět svitků filmu a zakoupili pět snímků. „Byly publikovány v novinách po celém světě. To bylo docela úžasné. Byla to jakoby mimotělní zkušenost probudit se velmi brzy ve Frankfurtu a jít na nádraží k novinovému stánku a vidět noviny jako Der Spiegel a další s mojí fotografií na titulu přes celou stranu," říká autor.
Dvě stě padesát dolarů, které tehdy dostal za fotografie, byly pro Goldsmithe životadárné: „Po šesti měsících v Izraeli a dalších několika měsících cestování po Evropě mi nezbývalo skoro nic a žil jsem prakticky o chlebu a sýru."
Mezi nejlepší Goldsmithovy fotografie z invaze patří bezesporu záběr ruského vojáka, jak si drží hlavu v ruce, nebo klečící vlajkonoš. Zachytil ale také řadu davových fotografií z protestů, které dávají pocítit intenzitu demonstrací. Zajímavá je fotografie skupiny mladíků na sochách před Národním muzeem, jak sledují projíždějící tanky na Václavském náměstí. V popředí je opřený bicykl a prochází starší, který svým otupělým výrazem jakoby ze situace vypadává. Jednou z fotografií, které se objevily v dobových médiích, je pohled na dav protestujících, jak sedí pod sochou svatého Václava.



Foto: Paul Goldsmith, 1968. Zdroj: GOLDSMITH, Paul, 2012. Prague 69: Photography by Paul Goldsmith. Paul Goldsmith. ISBN 9780984944613.



Foto: Paul Goldsmith, 1968. Zdroj: GOLDSMITH, Paul, 2012. Prague 69: Photography by Paul Goldsmith. Paul Goldsmith. ISBN 9780984944613.

Na této dvoustraně

Paul Goldsmith
Prague ’68



Foto: Paul Goldsmith, 1968. Zdroj: GOLDSMITH, Paul, 2012. Prague 69: Photography by Paul Goldsmith. Paul Goldsmith. ISBN 9780984944613.



Foto: Paul Goldsmith, 1968. Zdroj: GOLDSMITH, Paul, 2012. Prague 69: Photography by Paul Goldsmith. Paul Goldsmith. ISBN 9780984944613.



Foto: Paul Goldsmith, 1968. Zdroj: GOLDSMITH, Paul, 2012. Prague 69: Photography by Paul Goldsmith. Paul Goldsmith. ISBN 9780984944613.



Foto: Paul Goldsmith, 1968. Zdroj: GOLDSMITH, Paul, 2012. Prague 69: Photography by Paul Goldsmith. Paul Goldsmith. ISBN 9780984944613.



Foto: Paul Goldsmith, 1968. Zdroj: GOLDSMITH, Paul, 2012. Prague 69: Photography by Paul Goldsmith. Paul Goldsmith. ISBN 9780984944613.

Volker Krämer

Německo (1943 - 1999)



Foto: Volker Krämer, 1968. Zdroj: Rheinishe Post, https://rp-online.de/politik/ausland/prager-f-ruehling-wie-ein-fotograf-zeuge-des-einmarschs-wurde_aid-24710251

V roce 1999 přišla z válečného konfliktu v Kosovu smutná zpráva: dva žurnalisté německého týdeníku Stern a jejich tlumočník byli zastřeleni. Pamětní kámen na průsmyku Dulje dnes připomíná trojnásobnou vraždu z 13. června 1999, kdy reportéra Gabriela Grünera, fotografa Volkera Krämera a jejich tlumočníka Senola Alita na cestě do Skopje v pohoří Carraleva zastřelil zblízka ruský žoldák. Válka v Kosovu přitom oficiálně skončila před třemi dny. Krämer byl jeden z nejuznávanějších německých fotoreportérů své doby. Podle výzkumů Sternu zastřelil ruský žoldák Aleksander T. Volkera Krämera a jeho dva společníky při útěku. Vrah prý nejprve s jiným autem přistál v příkopu a poté střílel z automatické pušky na mercedes reportérů. Své oběti pak údajně vytáhl z auta a odjel v jejich autě. V roce 2019 Stern napsal, že Aleksander T. byl zaměstnancem ruské tajné služby: „Od začátku byl chráněn ruskými úřady, ale později byl prohlášen za nezvěstného. Němečtí vyšetřovatelé pracující na případu se domnívají, že je docela možné, že údajného vraha zlikvidovali kolegové z tajných služeb, aby Rusko ušetřili soudního procesu. Zatykač je stále aktivní. Naděje, že se to podaří, je mizivá," citoval Stern v červnu 2024 deník Rheinishe Post[21], pro který Krämer v šedesátých letech pracoval.

V roce 1968, týden před vpádem vojsk Varšavské smlouvy, odcestoval Krämer se svou matkou do Československa na návštěvu za příbuznými, kteří bydleli v centru města[22]. Měl s sebou pouhé dva filmy na fotky z dovolené. Vrátil se s ikonickými snímky potlačení Pražského jara, které publikoval jako první právě deník Rheinishe Post. Fotografie brzy skončily v Hamburku a Rolf Gillhausen, přezdívaný "oko" Sternu, byl tak ohromen, že si neznámého muže zavolal do své redakce, která zrovna vydala titulní zprávu o invazi s fotografiemi Hilmara Pabela, a šéfredaktor Henri Nannen se rozhodl následující týden otisknout druhou titulní zprávu z Prahy s mnoha dvoustranami od Volkera Krämera.[23]

21 DUPKE, Tobias, 2024. Vor 25 Jahren starb Stern-Fotograf Volker Krämer. Online. In: Rheinishe Post. 13.06.2024. Dostupné z: https://rp-online.de/nrw/staedte/hilden/hilden-vor-25-jahren-starb-stern-fotograf-volker-kraemer_aid-114301851. [cit. 2024-10-08].

22 SLÁDEK, David, 2024. Felix Krämer: vlastní rozhovor.

23 Volker Krämer, Spezial Fotografie, Stern

Krämer nejen fotografoval, ale také informoval o mrtvých a zraněných slovem; například jak obyvatelé zachraňovali demonstranty z ulice. Sám fotograf byl zasažen tlakovou vlnou explodujícího tanku a vhozen do vchodu domu, jak později řekl svému synovi Felixovi. To, co se stalo v Praze, s ním zůstalo po celý život, syn dnes o otci říká: „Je to místo, které pro něj mělo mimořádný význam.“[24]

Krämer nejen zdokumentoval rozmístění jednotek a násilné ničení, ale ukázal, co to s lidmi udělalo. Smutek, vztek a vzdor byly převládající emoce, kterými fotograf toho dne procházel. Bylo to 21. srpna v Praze, „středa šedá a ponurá,“ napsal ve zprávě z invaze.

Podle syna Felixe nebyl Krämer – tehdy jen pětadvacetiletý - na tento den v Praze připraven. “Byl velmi mladý,” připomíná Felix Krämer. „Cítil, že se tam děje něco velkého,“ říká bývalý fotograf Rheinishe Post Ulrich Horn. Jeho kolega prý nebyl žádný odvážlivec: „Byl to dobrý, citlivý fotograf.“ Z Čech odjeli Krämer s matkou ještě 21. srpna a naexponované filmy propašoval v ponožkách. Společně s Hornem v Düsseldorfu vytvořili snímky, které se nakonec objevily v novinách. Silné a výtvarně vynikající fotografie z něj udělaly hvězdu, kterou potom zůstal po zbytek života. Nejvýraznější Krämerovou fotografií z Prahy je záběr na dvojici procházejících demonstrantů, kde jeden druhého podepírá a dívá se přitom přímo do fotoaparátu. Další skvělý snímek ukazuje nákladní automobil obležený demonstranty vepředu s jásajícím mužem se stopami krve stékající po obličeji (týž muž, kterého zachytil Paul Goldsmith a další). Vynikající je rovněž fotografie protestujícího muže, jak spílá vojákům na projíždějící motokáře. Devastaci Prahy pak ukazuje záběr na ohořelou Vinohradskou třídu.

Krämerovy fotografie z Prahy nikde souborně nevyšly, o jeho pozůstalost se stará syn Felix, který je generálním ředitelem a uměleckým ředitelem nadace Museum Kunstpalast v Düsseldorfu.



Foto: Volker Krämer, 1968. Zdroj: Rheinishe Post, https://rp-online.de/politik/ausland/prager-fruehling-wie-ein-fotograf-zeuge-des-einmarschs-wurde_aid-24710251



Foto: Volker Krämer, 1968. Zdroj: Rheinishe Post, https://rp-online.de/politik/ausland/prager-fruehling-wie-ein-fotograf-zeuge-des-einmarschs-wurde_aid-24710251

24 SLÁDEK, David, 2024. Felix Krämer: vlastní rozhovor.

Na této dvoustraně

Volker Krämer



Foto: Volker Krämer, 1968. Zdroj: Rheinishe Post, https://rp-online.de/politik/ausland/prager-fruehling-wie-ein-fotograf-zeuge-des-einmarschs-wurde_aid-24710251



Foto: Volker Krämer, 1968. Zdroj: Rheinishe Post, https://rp-online.de/politik/ausland/prager-fruehling-wie-ein-fotograf-zeuge-des-einmarschs-wurde_aid-24710251



Foto: Volker Krämer, 1968. Zdroj: Rheinishe Post, https://rp-online.de/politik/ausland/prager-fruehling-wie-ein-fotograf-zeuge-des-einmarschs-wurde_aid-24710251



Foto: Volker Krämer, 1968. Zdroj: Rheinishe Post, https://rp-online.de/politik/ausland/prager-fruehling-wie-ein-fotograf-zeuge-des-einmarschs-wurde_aid-24710251



Foto: Volker Krämer, 1968. Zdroj: Rheinishe Post, https://rp-online.de/politik/ausland/prager-fruehling-wie-ein-fotograf-zeuge-des-einmarschs-wurde_aid-24710251

Bill Ray

Spojené státy americké (1936 - 2020)



Foto: Bill Ray/LIFE, 1968. Zdroj: Life magazine

„Bill nerad na něco čekal," vzpomíná Michael Durham, bývalý reportér týdeníku Life, který s jeho kmenovým fotografem Billem Rayem sepsal mnoho příběhů včetně toho z okupace Československa v roce 1968. Ray pracoval v polovině 60tých let spolu s Durhamem z kanceláře Life v Paříži, kam se se ženou Marlys přestěhoval z Los Angeles. „Milovali jsme to město, byl to krásný život," vzpomíná dnes vdova Marlys[25], která byla Rayovou partnerkou přes šedesát let. Raye nejprve Life vyslal do Československa, aby zaznamenal společenské uvolnění Pražského jara. Během jeho několikadenní návštěvy fotografoval běžný život na ulici, ale i na venkově, ženy i muže a také návštěvu Leonida Brežněva v Čierne nad Tisou a Josipa Broze Tita v Praze. Poté se vrátil do Paříže. „Byli jsme tak šťastní a doufali jsme v úspěch Pražského jara a Dubčekovu příslibu demokracie. Samozřejmě jsme byli všichni šokovaní a smutní, když jsme v srpnu slyšeli o sovětské invazi," posteskla si Marlys. Šéf pařížské kanceláře byl zrovna na dovolené, takže v noci přišel telefonát od dalšího fotografa, který říkal, že Rusové napadli Československo, popisuje události Durham: [26]„Tak jsem zatelefonoval šéfovi a on mi řekl, abych vzal, kolik fotografů jen mohu, a dostal se do Československa". Bill Ray byl jeho první volba.
Ale cesta do Československa nebyla jednoduchá. Poté, co Durham s Rayem a dalšími přiletěli do Vídně, vydali se na česko-rakouské hranice. Tam je čekal dav dalších novinářů a neprostupná hraniční kontrola. Po několika hodinách čekání se netrpělivý Ray sebral a spolu s dalším fotografem odešel něco fotit, říká Durham s tím, že nikdy neřekl, co to bylo. V archivu časopisu Life se však nachází několik fotografií z hraničního pásma, kde Ray podle všeho nepozorovaně vyfotil hraniční čáru a strážní věže na československé hranici. Nicméně toho dne se Rayova skupina přes hranice nedostala a vrátili se autem do Vídně, kde měl časopis Time kancelář a k dispozici automobil a německy mluvícího řidiče. S tím se potom další den vydali znovu na česko-rakouské hranice a tentokrát se jim podařilo dostat dovnitř. Po cestě na Prahu však dlouhou kolonu vozidel zastavila

25 SLÁDEK, David, 2024. Korespondence s Marlys Rayovou.
26 SLÁDEK, David, 2024. Paul Durham, vlastní rozhovor.

silniční blokáda. „Čekali jsme nějakou dobu a nic se nehýbalo, což Billa hodně znervóznilo. A tak řekl řidiči, aby vjel do protějšího prázdného pruhu a jel. Bill vyndal svůj pas a vytáhl ruku z okénka a křičel: „Amerikanskie, fuck off (Američané, jděte do pr...)“. Oni samozřejmě nevěděli, co to znamená, ale bylo to tak troufalé, že nás pustili dál,“ směje se Durham.

Všechna tato zdržení však znamenala, že se Ray dostal do Prahy až dávno poté, co pouliční boje Pražanů s invazními vojsky vyprchaly a vojáci byli po Praze pohodlně rozmístěni. Mezi několika desítkami fotografií. které archiv časopisu Life obsahuje, tak pocit invaze přibližuje jen pár včetně jeho nejznámější, která ukazuje automobil projíždějící Dlouhou ulicí od Staroměstského náměstí a mířící dlouhou řadu odstavených tanků. Dalším známým snímkem je záběr na sovětské vojáky, jak ležérně postávají u odstavených tanků. Vůbec většina Rayových snímků ukazuje invazní vojáky spíše v uvolněných situacích, kdy diskutují s lidmi nebo se jen tak baví, hrají na kytaru nebo točí děti na kolotoči. Na druhou stranu se mu podařilo zaznamenat i některé protesty, které po invazi pokračovaly mnoho dnů. Také podle samotného Durhama byl v centru Prahy v době jejich pobytu relativní klid a vojáci byli většinou jen na periferiích Prahy: „Jediná chvíle, kdy jsme si byli opravdu vědomi, že jsme v zajatém městě, byl po zákazu vycházek kolem 22:00 hodiny, kdy Rusové stříleli ze samopalů pozorovací munici a pokrývali město přikrývkou blýskajících světel. Byla to velkolepá připomínka, že město je okupované.“ Přesto se dostali do situace, která je vystrašila. Když projížděli taxi vozem k úřadu vlády, slyšeli poblíž hlasitý zvuk a oba zalehli na podlahu vozu. Když se pak vrátili na sedadla, taxikář se na ně otočil a smál se.

Přesné datování Rayových fotografií je náročné. V archivu je série fotografií na diapozitivech, která je zcela bez popisků a datací. Do ní patří o obě zmíněné fotografie. Ray také vyfotografoval některé pomníčky zabitých Pražanů a řadu protestů. Je zde však i několik černobílých fotografií, která mají data a popisky. Podle nich zobrazují například pohřeb zabitého „bojovníka odboje“ z 29. srpna, protest před parlamentem 31. srpna nebo příběh pilotky kluzáku Marie Charoustko-



Foto: Bill Ray/LIFE, 1968. Zdroj: Life magazine



Foto: Bill Ray, 1968. Zdroj: Life magazine



Foto: Bill Ray, 1968. Zdroj: Life magazine

vé ze 3. září, která byla zabita v prvních dnech okupace. Že Rayovy fotografie pocházejí spíše z konce invazního týdne a později dokládá i fakt, že první číslo časopisu Life po vstupu vojsk uveřejnilo snímky z invaze od Hilmara Pabela, které jen doplnilo seriálem Rayových fotografií o životě Čechoslováků před osudným dnem. Až teprve následující vydání z 6. září použilo několik Rayových fotografií. Podle Durhama odjeli společně s Rayem z Československa vlakem a fotograf do té doby filmy nedal z ruky. Vzhledem k neexistujícím časováním většiny fotografií a nejasné paměti redaktora, je tedy možné dovozovat, že se do Prahy dostali ještě později, než z rozhovoru vyplývá, a odjeli nejdříve 3. září, ale nejpozději 5. září. Rayovy fotografie nepatří k těm nejlepším záznamům okupace. Výraznější jsou snad jeho snímky uvolnění společnosti. Mnoho lidí ho však může milně považovat za autora skvělé Pabelovy reportáže, neboť Life jeho jméno u fotografií vůbec neuvedl a naopak v seznamu článků jmenoval Raye u celé sekce věnované Československu. Proto také současná stránka Wikipedie věnovaná Billovi Rayovi obsahuje Pabelovu fotografii invaze[27].

27 Bill Ray (photojournalist), 2001-. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Bill_Ray_(photojournalist). [cit. 2024-09-25].

Harry Redl

Rakousko / Kanada (1926 - 2011)

Jen několik hodin po vyhlášení sovětské invaze do Československa se ze svého domova na předměstí Vídně „řítil na Prahu“ Rakušan s kanadským pasem Harry Redl – kolega Billa Raye z časopisu Life. „Po neúspěšných pokusech na půltuctu hraničních přechodů se mi konečně podařilo přesvědčit pohraničníky, že do Československa jedu opravdu jen na tolik potřebnou dovolenou,“ svěřil se o pár dní později v sloupku na úvod prvního zářiového vydání časopisu Life v roce 1968. [28]
Redl přitom byl v Československu už na začátku srpna, když v Čierne na Tisou na východě Slovenska fotografoval setkání sovětské delegace s Alexandrem Dubčekem. Už tam projevil jeho reportérský důvtip: místo, aby skončil na silnici zablokované pro fotografy a novináře, prošel přes pastviny pro krávy a pšeničná pole, hlavní ulicí vesnice kolem ruské a české ochranky, „aby s kamerami vyboulenými zevnitř bundy dorazil včas a vyfotografoval zástupce Sovětského svazu a Československa vycházející z nádraží“.[29]
O samotném pobytu Redla v Praze toho moc známo není. Ve stejném sloupku v Life, který se celkově zabývá strachem lidí v komunistických zemích z fotoaparátů, vypráví, že jednou v Praze musel přesvědčit české hlídky, že pracuje pro Life a ne pro sovětskou rozvědku. „Do klopy si připnul Dubčekovu fotografii a od té doby se nikdo na nic neptal“.
Více se lze dočíst z Redlových fotografií, které jsou rovněž v katalogu časopisu Life. Vedle několika černobílých snímků sovětských jednotek na tancích zaujme především barevný diapozitiv z protestu včele s mužem s knírkem, který má na krku pověšený nápis „Dnes zpívá Indra a Kolder. Ale blbě. Kde? V autodromu! Spíva v sopránu!!!“, odkazující na dvojici členů ÚV KSČ Aloise Indru a Drahomíra Koldera, kteří podporovali invazi. Další diapozitivy ukazují protestující jak pískají na protest proti okupaci, Redl se soustředil především na dvojici mužů nesoucích společně česko-



Foto: Harry Redl/LIFE, 1968. Zdroj: Life magazine

28 LIFE: Czechoslovakia: Death of the Bright Young Freedom, 1968. Online. Roč. 65, č. 9. Dostupné z: https://books.google.co.uk/books?id=iz8EAAAAMBAJ&lpg=PP1&pg=PA24-IA4#v=twopage&q&f=true. [cit. 2024-10-08].

29 LIFE: Czechoslovakia: Death of the Bright Young Freedom, 1968. Online. Roč. 65, č. 9. Dostupné z: https://books.google.co.uk/books?id=iz8EAAAAMBAJ&lpg=PP1&pg=PA24-IA4#v=twopage&q&f=true. [cit. 2024-10-08].



Foto: Harry Redl/LIFE, 1968. Zdroj: Life magazine

slovenskou vlajku. Podobný motiv se opakuje u řady dalších autorů. Stejně jako u Raye, Redlovy fotografie jsou bez popisků a datace. V případě pískajícího davu lze však dataci dovodit ze snímků jiného fotografa – Angličana Rege Lancastera, který v popiskách z téměř identických momentů uvádí datum 29. srpna. Další publikovanou Redlovou fotografií je snímek mladíka rozdávající protestní tiskoviny okénkem nákladního automobilu. Zachytil také řadu dalších protestů včetně mužů mlátících botou o rolety výloh jednoho z pražských domů. Zajímavé je, že jedna z jeho fotografií ukazuje pohraniční strážní věž, ne však tu samou, co zachytil Bill Ray. Celkově se dá Redlova reportáž z invaze srovnat s Rayovou, obě také společně vyšly v časopisu Life z 6. září 1968.

Franz Goëss

Rakousko (1929)

Další Rakušan Franz Goëss byl zkušeným fotoreportérem, který už v roce 1956 fotografoval brutální potlačení maďarského povstání. Pracoval pro časopis Paris Match a v roce 1968 byl také členem prestižní francouzské fotoagentury Gamma, později Sygma. Do Československa ho poprvé poslali v únoru 1968, aby dokumentoval dvacáté výročí komunistického převratu. Vyfotografoval přitom zástupy lidových milicí na Staroměstském náměstí, ale také tváře budoucích vůdců Pražského jara – Ludvíka Svobody a Alexandra Dubčeka.
Na přelomu července a srpna potom fotografoval jednání v Čierne nad Tisou na východě Slovenska, kde se Dubček pokoušel přesvědčit vedení Sovětského svazu o správnosti reforem v Československu.
20. srpna nasedl tehdy devětatřicetiletý Goëss do auta a vydal se z Vídně do Bratislavy, aby tam fotografoval premiéru zakázaného filmu. Ve městě panovala bujará nálada a Goëss skončil s jedním slovenským přítelem na párty.[30] Najednou popadl fotoaparát a vyběhl ven, kde přímo před sebou uviděl kanón sovětského tanku T-55, který, jak říká Goess, „naštěstí zaparkoval před cedulí Vídeň: 70 kilometrů". První snímky, které pořídil, tak ukazují tank na bratislavské křižovatce, kde kolem něj stojí lidé vycházející z nočních podniků. Goëss vzpomíná, že „fotil jako blázen", dokud z tanku nevyskočil Rus a pokusil se ho chytit. Vrátil se do hotelu, aby zavolal do Vídně, ale tam už byly linky přerušené.
Druhý den (21. srpna) v Bratislavě předal své filmy kolegovi, aby je mohl propašovat do Vídně. V Bratislavě potom fotil nekončící kolonu tanků, která se tlačila přes starý dunajský most. „Tady nejste vítáni," křičeli mladí lidé," vzpomíná, jak zástupy vytvořili lidský řetěz, dokud nepadly první výstřely, což bylo kolem 12:30. Střelba směřovaná přímo do davu lidí stojících před univerzitou zabila tři Bratislavany. Dalšího postřelil do zad ruský voják a po třech měsících zraněním podlehl. V Bratislavě se Goëssovi podařilo vyfotografovat také jednu z nejsilnějších fotografií – skupinu

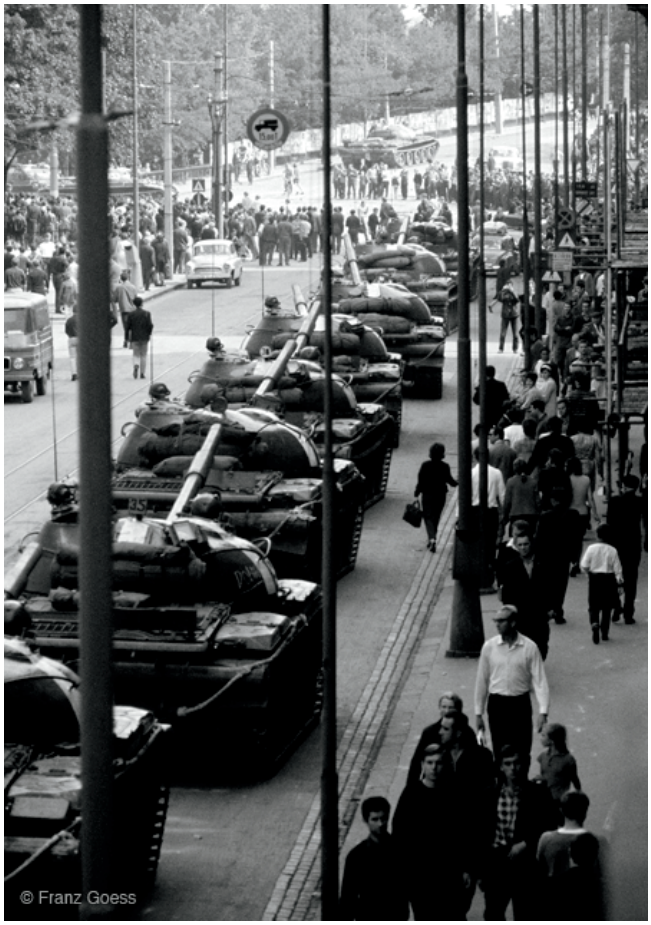

Foto: Franz Goëss, 1968. Zdroj: https://www.flickr.com/photos/franzgoess

30 Das Ende des Prager Frühlings, 2023. Online. In: Rheinishe Post. 21.08.2023. Dostupné z: https://rp-online.de/politik/ausland/vor--55-jahren-das-ende-des-prager-fruehlings_bid-24629153#0. [cit. 2024-10-07].



Foto: Franz Goëss, 1968. Zdroj: https://www.flickr.com/photos/franzgoess



Časopis Epoca (Itálie) 01/09/1968

mladíků, jak z blízka hází dlažební kostky na sovětský tank. Výborný je rovněž snímek běžícího protestu či fotografie muže stojícího na tanku s rukou vztyčenou nad hlavou před očima stovek lidí.

Poté se Goëss přesunul do Prahy. Není přesně známo, zda už 21. srpna nebo 22., nicméně rozhodně už bylo po napjatých bojích před Českým rozhlasem. Stihl však ještě vyfotit tanky na Můstku na Václavském náměstí.

Nejvíce ho však začaly zajímat nápisy a cedule, které během invazního týdne pokryly výlohy a zdi v centru Prahy. Tyto nápisy začal Goëss systematicky fotografovat. Vnímal přitom nejen ty namířené proti sovětským jednotkám, ale s větší citlivostí i cedule proti východoněmecké armádě, jež se invaze také účastnila. Během dvou dnů nafotografoval mezi zahraničními autory jednoznačně nejrozsáhlejší soubor protiinvazních nápisů, plakátů a cedulí, který potom vydal knižně pod názvem Prager Anschläge[31] (Pražské údery) s textem Manfreda R. Beera. Z textu není jasné, jestli Beer s Goëssem v Praze spolupracoval, nicméně do velkého detailu popisuje situaci v ulicích, nálady mezi Pražany i mezi vojáky a chytré akce Pražanů, které měly okupantům co nejvíce zkomplikovat pobyt. Často se odkazuje na postavu dobrého vojáka Švejka, který v textu reprezentuje celý český národ a svou pasivní obranou města vítězí nad brutalitou invazních vojsk.

Všímá si například toho, jak se Praha během invaze stala anonymním městem, když lidé přes noc strhali nebo poničili domovní znamení, značení ulic a informační cedule. Také mu neušlo, že většina lidí v Praze najednou přijala příjmení Dubček. „Ve výškové budově na Malé Straně, v městské části pod Hradčany, je na 20 jmenovkách u vchodu A pouze jméno vůdce strany. Zdá se, že všichni bydlící ve vchodu B se jmenují Svoboda, stejně jako prezident. Ve všech podlažích Vchodu C jsou pouze nájemci Smrkovský," píše Beer a pokračuje: „V telefonních budkách najednou chybí telefonní seznamy. Už nejsou žádné mapy měst, žádné mapy, žádné automapy. Jenom v Praze?"

Není známo, kdy se Goëss z Československa

31 GOESS, Franz a BEER, Manfred R., 1968. Prager Anschläge. Ullstein Verlag.

vrátil. Beer zmiňuje cestu do Karlových Varů a po severních Čechách, ale není jisté, zda ho tam fotograf doprovodil. Nicméně snímky z Bratislavy vyšly v časopise Paris Match 31. srpna spolu se sérií od Hilmara Pabela. Právě pro toto číslo jel udělat do Prahy reportáž Ian Berry, avšak jeho fotografie vyšly až v následujícím vydání 7. září.
Fotografie pražských nápisů a cedulí Goëss vystavoval v Praze a na několika místech ČR na výročí invaze v roce 2008.



Časopis Epoca (Itálie) 01/09/1968

Heinz Hosch

Rakousko (1927 - 1981)

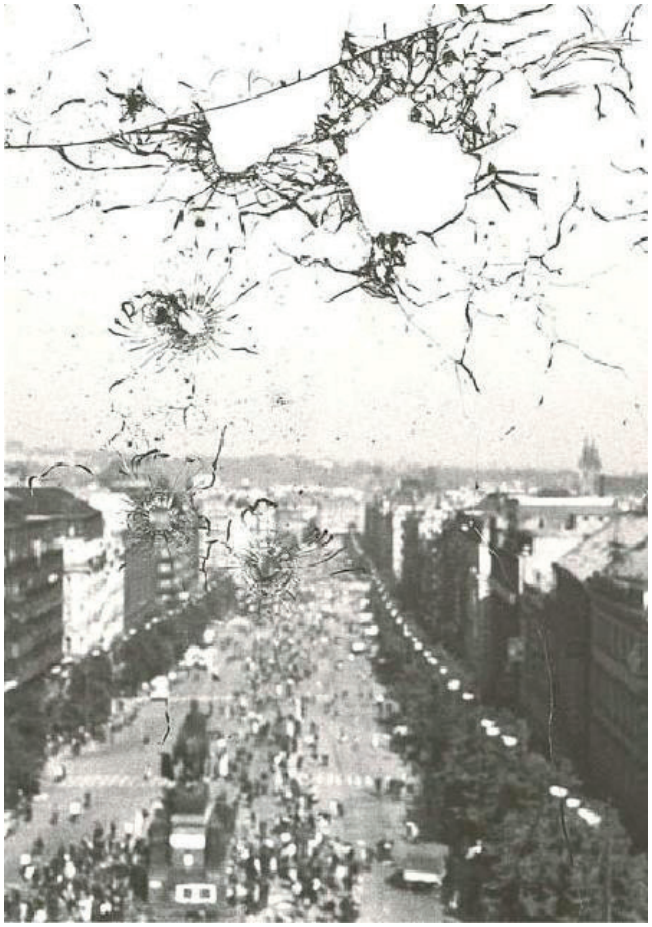

FOTO: Heinz Hosch, 1968. Zdroj: https://www.basis-wien.at/

Zřejmě zcela nezávisle na Goëssovi se v Praze pohyboval další Vídeňák Heinz Hosch. Do města přijel již 21.srpna, ale až po intenzivních konfrontacích na počátku dne.[32] Hosch tehdy pracoval pro Die Presse a dokumentoval především protesty lidí proti okupaci, přičemž se často soustředil na detaily vojáků nebo Pražanů a všímal si také vztahů mezi všedním životem a okupací. Není známo, kdy přesně se z Prahy vrátil. Podle jeho syna Rainera mu zřejmě úřady v Československu zkonfiskovali jeho kinofilmový fotoaparát a od té doby fotil na takzvaný půlformát (half frame). Fotografie vozil každou noc na hranice s Rakouskem, kam pro něj z Vídně jezdil kolega[33]. Asi desítka jeho fotografií vyšla v tehdejším tisku po 21. srpnu, ale poté upadly v zapomnění. Skoro 36 let po Hoschově smrti nalezl negativy Rainer, když zpracovával pozůstalost. Celkem se zachovalo 9 rolí filmu, ze kterých se podle rakouských médií podařilo vytvořit až 420 fotografií. Hosch pak naexponované kazety házel přes čáru v pytli. Rainer Hosch nechal fotografie zvětšit a zarámovat a v roce 2008 celý archiv představil na velké výstavě k 40 letům od invaze v Rakoském muzeu folklóru v horním patře zahradního paláce Schönborn.[34]Současně Hoschovy fotografie vyšly 21. srpna 2008 v rámci zvláštní příloha Wiener Zeitung. Hoschovy snímky nejsou, na rozdíl od některých jiných autorů, nijak vypjaté nebo dramatické. Jakoby staticky procházel jinak rozbouřeným městem. Na jedné je zezadu zachycený muž, jak pěstí hrozí nedalekému tanku. Jde pravděpodobně o snímek ze sekvence, kterému předchází jiná fotografie celého davu, jak hrozí pěstmi řadě tanků projíždějících kolem Lucerny. Zdařilejší snímek zachycuje muže, jak stojí před davem protestujících pod sochou sv. Václava a v napřažené ruce drží noviny Svobodné slovo s proslovem prezidenta Ludvíka Svobody a se šmouhami, které mohou být anebo reprezentovat krev. Hoschovi se podařilo zachytit také agitujícího legendárního

32 HAINZL, Günter, 2009. Das Ende eines Frühlings - Prag 1968: »Prag 1968. Fotografien von Heinz Hosch«, Ausstellung im Österreichischen Museum für Volkskunde. Online. In: D'érive. Dostupné z: https://derive.at/texte/das-ende-eines-fruhlings-prag-1968/. [cit. 2024-10-07].

33 SLÁDEK, David, 2024. Rainer Hosch: vlastní rozhovor.

34 Prag 1968: Fotografien von Heinz Hosch. Online. In: Volkskunde Museum Wien. Dostupné z: https://www.volkskundemuseum.at/prag_1968_2008-11-07. [cit. 2024-10-07].

běžce Emila Zátopka, jak v uniformě československé armády vystoupil na tank a vyzval vojáky, aby se vrátili domů. Po roce 1968 musel Zátopek za svůj čin draze zaplatit: přišel o všechny úřední funkce a za trest byl dočasně nucen pracovat v uranovém dole.



FOTO: Heinz Hosch, 1968. Zdroj: https://sciencev1.orf.at/



FOTO: Heinz Hosch. Zdroj: katalog výstavy Prag 1968



FOTO: Heinz Hosch, 1968. Zdroj: https://www.volkskundemuseum.at

Stefan Tyszko

Velká Británie (1945 - 1969)



Foto: Stefan Tyszko, 1968. Zdroj: https://www.theculture.net/prague/index-1.htm

Tyszko byl synem polského otce, který se do Velké Británie dostal za 2. světové války přes Sibiř, kde byl uvězněn ruskou armádou, a britské matky. Jako velmi mladý se rozhodl, že bude patřit mezi fotografickou špičku a svým slovům dostál: Fleet Street (bývalé tradiční sídlo všech významných médií v Londýně) ho označovala jako zručného a nebojácného fotoreportéra. Když rok po invazi do Československa zemřel při dopravní nehodě, Britská Ročenka fotografie (1970) o něm napsala: "Má velký talent fotografa a vynalézavost, vytrvalost, odvahu a odhodlání, které ho jistě opravňují k tomu, aby byl přijat do vybraných řad předních světových fotožurnalistů."[35]

Tyszko byl tím Angličanem, kterého v Praze po několika dnech potkal Ian Berry. Do Prahy se dostal, jako řada jiných, podvodem na hranicích, když předstíral, že je navracející se polský student. „Mluvil polsky, protože v Anglii chodil do polské internátní školy," vzpomíná dnes jeho bratr Simon, který se stará o Tyszkovu pozůstalost. O jeho pražském pobytu se toho ale moc neví, ani to, kdy přesně do Prahy dorazil. Jeden z jeho snímků ukazuje rozmazanou postavu jak sleduje posádku sovětského tanku projíždějící Václavským náměstím ve tmě. Podle popisky by se mohlo zdát, že je z noci na 21. srpna, ale historické popisky v mediálních databázích bývají často nepřesné, doplňované, nebo účelově psané. Podle Berryho Tyszko dojel do Prahy až po několika dnech. Fotografie teleobjektivem ukazující tank na pozadí Národního muzea zahaleného v ranním oparu se podle Simona stala plakátem v britském Daily Telegraph a objevila se na bilboardech po Británii. Nicméně jeho fotografie zahrnují mnohem širší soubor témat. Vedle tanků a vojenských posádek zaznamenal Tyszko také některé protesty (například už dříve zmiňovaný pískací protest – viz Ray a Redl), protestující Pražany na soše sv. Václava, detaily některých obličejů Pražanů i vojáků, a také snímek ženy s nápisem NEUTRALITU! na prsou zdánlivě téměř ze stejného úhlu, jako ji vyfotografoval Ian Berry. Tyszko také fotografoval emigrující lidi čekající na odvoz k hranicím, prostitutky tančící s ruskými jednotkami nebo pohřeb

35 Stefan Tyszko Photographer. Online. In: The Culture. Dostupné z: https://theculture.net/stefan/. [cit. 2024-10-07].

jednoho ze zabitých Pražanů, kde zaznamenal jak zesnulého v rakvi tak emotivní reakci jeho přátel. Právě po tomto pohřbu se však Tyszkovo štěstí obrátilo. Sovětské jednotky ho zadržely. „Existuje fotografie, kde voják vytahuje zbraň a střílí nad bratrovu hlavu," říká Simon, podle kterého vojáci následně zabavili Stefanovy fotoaparáty (měl s sebou dva Nikony F1) a filmy. Do cely potom za ním měl přijít důstojník a říci mu: „Vidím, že používáš Nikon, já mám rád Leicu", načež měli strávit noc povídáním o fotoaparátech. „A potom ho propustili a všechno mu navrátili," směje se Simon, podle kterého to však byl moment, kdy si bratr uvědomil, že by se měl vrátit do Londýna. Tyszkovy fotografie dlouho ležely v zapomnění. V roce 2000 však příloha britských novin The Independent zveřejnila řadu snímků v článku nazvaném Death of a Dream (Smrt snu).



Foto: Stefan Tyszko, 1968. Zdroj: https://www.theculture.net/prague/index-1.htm



Foto: Stefan Tyszko, 1968. Zdroj: https://www.theculture.net/prague/index-1.htm

Jevan Pierres Berrangé

Velká Británie (1931 - 2018)



Foto: Jevan Berrangé 1968. Zdroj: Keystone SDA

V časopise Time z 30. srpna 1968 se objevilo několik fotografií z dramatických chvil na Vinohradské třídě před Československým rozhlasem. Vznikly v době, kdy se Pražané snažili zabránit příjezdu sovětských tanků k rozhlasu vlastními těly i pomocí odstavených tramvají. V rámci tohoto vydání a reportáži o invazi jde asi o nejpovedenější snímky. Jejich autorem není ale kmenový fotograf Camera Press, jak by se mohlo zdát, ale badatel, vědec a dlouholetý člen britské Královské geografické společnosti Jevan Pierres Berrangé. V roce 1968 se Jevan účastnil Mezinárodního geologického kongresu (IGC) v Praze. Když vyšel ze svého hotelu a ocitl se tváří v tvář dvěma tankům s vojáky na kapotě. „Pražské jaro" i mezivládní konference náhle skončily. Jevan se vrhl zpět do hotelového pokoje pro fotoaparát a dalších 24 hodin strávil potulováním se po ulicích a fotografoval sovětskou okupaci Prahy. [36] Následující den poté, co mu došel film, opustil Prahu a samostatně odcestoval zpět do Velké Británie. Na prvním úseku do Vídně nastoupili do vlaku ruští vojáci, aby prozkoumali zavazadla cestujících, ale role filmu nenašli, protože je Jevan schoval ve svém deštníku. Po návratu do Londýna prodal fotografie společnosti Camera Press a následně byly otištěny v celostátních novinách po celém světě a v časopise Time.

Berrangého soubor patří rozhodně k těm nejlepším zahraničním pracím. Silné jsou především záběry z Vinohradské třídy, například fotografie, kde dav lidí brání vlastním tělem sovětským tankům v průjezdu, nebo pohled na oběť střelenou do hrudi ležící v sanitním voze, nebo fotografie ohořelých tramvají či projíždějících nákladních vozů plných protestujících Pražanů. Jeho práce se světlem a kompozice jsou hodné profesionálního fotografa a kdo ví, jak by jeho soubor vypadal, kdyby mu nedošel film.

Po zkušenosti z Pražského jara se Jevan nikdy nevrátil k reportážní fotografii a pokračoval v badatelské činnosti, když spolupracoval s BBC na cestovatelských projektech po celém světě.

36 Jevan Berrangé. Online. In: University of the Arts Londo. Dostupné z: https://collections.arts.ac.uk/people/518/jevan-berrange. [cit. 2024-10-08].

Na této straně

Jevan Pierres Berrangé



Foto: Jevan Berrangé 1968. Zdroj: Keystone SDA



Foto: Jevan Berrangé 1968. Zdroj: Keystone SDA



Foto: Jevan Berrangé 1968. Zdroj: Keystone SDA

Leszek Sawicki

Polsko (1926 - 2017)



Foto: Leszek Sawicki, 1968. Zdroj: https://www.irozhlas.cz/veda-technologie/historie/srpen-68-na-unikatnich-barevnych-fotografiich-polskemu-geologovi-lezely-desitky_1708211130_haf

Až v roce 2014 se ukázalo, že Berrangé nebyl jediným zahraničním účastníkem Mezinárodního geologického kongresu, který osudné dny invaze nafotografoval. Leszek Sawicki přijel do Prahy se 150člennou polskou delegací. 21. srpna se všichni probudili do řevu invaze, jejíž součástí byli jejich vlastní spoluobčané. Svůj zážitek popsal Sawicki v knize Pes a geolog po cestě nechodí, kterou vydal v roce 2014 Polský geologický institut. Úryvky z knihy a Sawického fotografie v Česku poprvé zveřejnil Český rozhlas v roce 2017.[37]

Podle nich se před hotelem se shromáždily skupiny účastníků různých národností a všichni diskutovali o tom, co dělat dál. Leszek si koupil zvláštní vydání deníku Rudé právo, ve kterém byla informace o vstupu vojsk SSSR, Polska, Bulharska, Maďarska a NDR, a to proti vůli vlády i ÚV KSČ. Nejezdily ani tramvaje ani autobusy, ve čtveřici se proto vydali do centra. „Přešli jsme přes Prašný most a došli na Hradčany. Zástup vojáků s červenými barety a uniformami, zpod kterých čouhala námořnická trička, už zatarasil východ z malé Kanovnické uličky. U pasů měli pověšené nože. Z jejich strany k lidem rusky znělo: „Dva, tři dny a všechno bude v pořádku!“ Češi sedící naproti volali „Ostuda, hanba! My jsme chtěli v míru vytvořit socialismus. U nás přes 20 let nebyl kapitalismus a nebude!“ Bezprostředně pod Hradčany jsme narazili na stejnou diskusi. Na Václavském náměstí byla tichá demonstrace sedících Pražanů,“ cituje Sawického web Českého rozhlasu. [38]V půl druhé byla skupina na Karlově mostě a pozorovala velký sloupec dýmu nad Hlavním nádražím. Od Pražanů se dozvěděli, že hořel televizní vysílač a okupanti zabili přinejmenším třicet lidí. Delegáti zůstali v Praze do druhého dne, kdy znovu vyšli pěšky do centra. Když jeden ze skupinky fotografoval tank, který blokoval ulici vedoucí k Hradčanům, vrhl se za ním voják se samopa-

37 HARZER, Filip, 2017. Srpen ,68 na unikátních barevných fotografiích. Polskému geologovi ležely desítky let v šuplíku. Online. In: IRozhlas. 21. srpna 2017. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/veda-technologie/historie/srpen-68-na-unikatnich-barevnych-fotografiich-polskemu-geologovi-lezely-desitky_1708211130_haf. [cit. 2024-10-07].

38 HARZER, Filip, 2017. Srpen ,68 na unikátních barevných fotografiích. Polskému geologovi ležely desítky let v šuplíku. Online. In: IRozhlas. 21. srpna 2017. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/veda-technologie/historie/srpen-68-na-unikatnich-barevnych-fotografiich-polskemu-geologovi-lezely-desitky_1708211130_haf. [cit. 2024-10-07].

lem. „Ten muž se schoval v trafice a oni zatarasili vojákovi cestu tak, aby mohl fotograf nějak utéct," vzpomíná Sawicki v knize.

Nejviditelnější stopy odporu potkali na začátku Vinohrad. „Za bariérou tanků je spálený a rozježděný autobus, vedle je převrácená a rozstřílená tramvaj i malé auto, které je rozmáčknuté jen na plechy. Pokácené stromy. Jdu blíž a fotografuji mladíka v helmě, stojícího se skloněnou hlavou. Zdá se mi, že přesně chápe situaci, do které byl postaven. Není lehké být vojákem," soudí fotograf.

Opravdový stud však polská delegace cítila na Václavském náměstí vedle Centra polské kultury., kde našla nápisy „Styďte se, Poláci. Svině! Zapomněli jste na Katyň?"

Večer Sawicki odjel do Polska vlakem s jeho vratislavskými kolegy. „S naším odjíždějícím vlakem se loučila skupina nádražáků se zaťatými pěstmi. Ať žije Dubček a Svoboda! … Panovala v něm ponurá nálada," dodává.

Sawického fotky nejsou dílem profesionála, ale zajímavou připomínkou toho, co zažil v Praze obyčejný člověk a navíc občan státu, jež se účastnil okupace. Pomáhá jim výrazná barevnost. Pokud lze vyzvednout, tak je to snímek poničené tramvaje a trosek automobilu po bojích na Vinohradské třídě, a také přímý portrét vojáka se sklopenou hlavou, za který by se nemusel stydět ani leckterý fotoreportér.

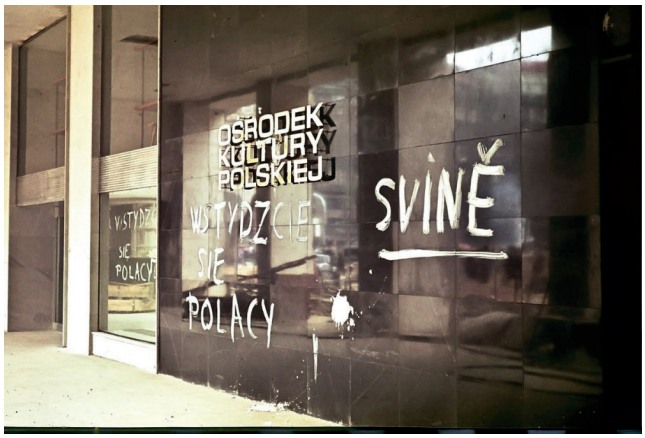

Foto: Leszek Sawicki, 1968. Zdroj: https://www.irozhlas.cz/veda-technologie/historie/srpen-68-na-unikatnich-barevnych-fotografiich-polskemu-geologovi-lezely-desitky_1708211130_haf

Na této straně

Leszek Sawicki



Foto: Leszek Sawicki, 1968. Zdroj: https://www.irozhlas.cz/veda-technologie/historie/srpen-68-na-unikatnich-barevnych-fotografiich-polskemu-geologovi-lezely-desitky_1708211130_haf



Foto: Leszek Sawicki, 1968. Zdroj: https://www.irozhlas.cz/veda-technologie/historie/srpen-68-na-unikatnich-barevnych-fotografiich-polskemu-geologovi-lezely-desitky_1708211130_haf

Kent Gavin

Velká Británie (1940)

Opakem Jevana Berangého je zcela jistě Kent Gavin, bývalý vrchní fotograf deníku Daily Mirror a mnohaletý fotograf britské královské rodiny. Gavin se krátce před invazí vrátil z nigerijské občanské války (jinak krátce nazývané Biafra) a stejně jako řada dalších fotografů byl touto událostí zcela zasažen (reportáže z Biafry zaznamenaly jedny z nejstrašnějších lidských utrpení v historii). Uprostřed noci ho pak vzbudil telefonát, že ruské tanky vrazily do Prahy. Do Československa se ale nedalo letecky dostat, a tak sedl do letadla do Vídně s myšlenkou, že se nějak nepozorovaně proplíží přes hranice. Na hranicích ale zůstal čekat několik dní, než ho pustili do Bratislavy, odkud potom vyjel do Prahy, vzpomíná ve své knize Flash, Bang, Wallop! (Blesk, Prásk, Výprask!). [39].

Tam se dostal až když pouliční konfrontace skončily a situace se uklidnila. „Opravdu toho nebylo moc k vidění, kromě dostatečné výzbroje, která by rozsekala svět vejpůl," říká Gavin. Z krátkého textu je zřejmé, že fotograf byl z návštěvy Prahy rozmrzelý. A napomohly tomu i zkušenosti z hotelu, kde byl schovaný britský tiskový kontingent. Podle něj se tam odehrával „strašlivý měnový podvod", kdy se „vekslá poflakovali kolem pánského záchodu v suterénu a nabízeli asi osminásobek oficiálního směnného kurzu za dolary a libry". A mělo to být ještě horší: Místo bylo prý plné „šlapek", z nichž jedna tak zoufale toužila dostat se ze země, že se ho pokusila přemluvit, aby ji schoval do kufru auta a převezl přes hranici. „Použil jsem veškerou ruštinu, kterou jsem si pamatoval z pobytu v Moskvě, a řekl jsem jí: niet," vzpomíná Gavin. O týden později se německý fotograf, se kterým se setkala, rozhodl to risknout a byli prokouknuti. „Jeho poslali se spakovat ze země, a ani nechci pomyslet, co se stalo s tou dívkou," dodává.

V hotelu také téměř přišel o všechny své filmy. „Jednoho rána jsem sledoval, jak to, co vypadalo jako celá divize ruských vojáků, vpochodovala do hotelové haly. Vrhl jsem se do svého pokoje, zabalil jsem do igelitového sáčku všechny filmy, které jsem nafotil, zapečetil a přilepil páskou

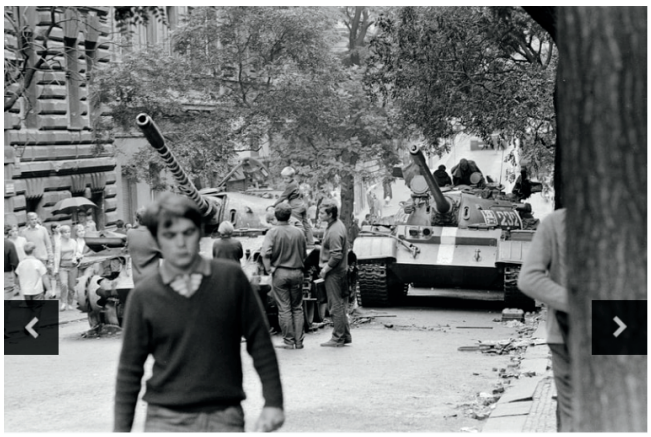

Foto: Kent Gavin, 1968. Zdroj: Mirropix

39 GAVIN, Kent, 1978. Flash, Boom, Wallop!: The Ultimate Experience of Fleet Street's Top Photographer. Vermont, USA: David & Charles. ISBN 0715376306.

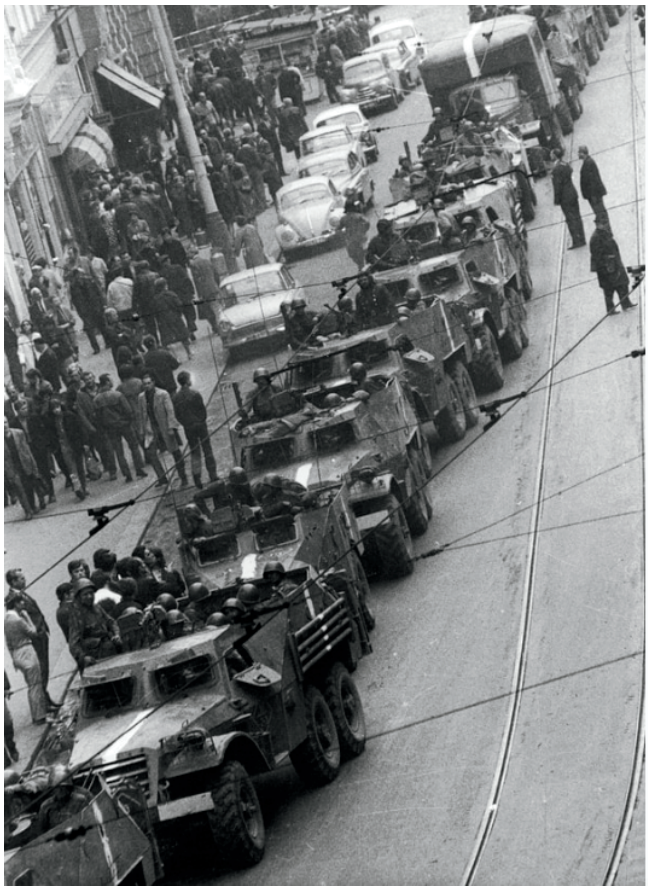
Foto: Kent Gavin, 1968. Zdroj: Mirropix

pod venkovní okenní římsu," vzpomíná Gavin: Zástupce tisku poté vojáci svolali do salonku, zatímco prohledávali místnosti. Zdálo se jim, že někdo fotografoval „zakázané snímky" – ať už to bylo cokoliv, a veškerý exponovaný film měl být zabaven. „Nebyla to moc dobrá pátrací skupina, protože jsem neslyšel nikoho si stěžovat, že by ztratil něco jiného než nepoužité filmové zásoby. Kdyby Rusové nechali nějakého muže přes ulici, pravděpodobně by viděl ty desítky balíčků viset z okenních říms," dodává a uzavírá slovy: „Ubohé, smutné Československo. Nebylo mi líto tě opustit."

Nutno říci, že Gavinovy snímky jsou ve srovnání s ostatními autory spíše průměrné, což je do jisté míry způsobeno jeho pozdním příjezdem do Prahy, ale možná i jistým pocitem zklamání a srovnáváním s drastickými výjevy, které o pár týdnů dříve zaznamenal v Biafře. Snímky dnes existují v databázi Mirrorpix, která převzala archivy Daily Mirror a Daily Express.[40]

Gavinovy fotografie jsou většinou velmi statické, když v ulicích vyhledával tanky a zbytky techniky. Často jde o snímky tanků poměrně z dálky. V jednom případě vyfotografoval Gavin prakticky stejnou scénu a lze dovodit, že i ve stejném čase, jako Reg Lancaster, když v jedné z pražských ulici zachytil skupinu mladíků, jak lezou po odstaveném tanku a mužů s aktovkami, kteří stojí kolem. Gavin i Lancaster fotili ze stejného vchodu, Lancasterova fotografie je však kompozičně i obrazově zdařilejší. Na jedné fotografii zachytil Gavin dav vítající muže v jeho středu, lze dovozovat, že jde o vítání Alexandra Dubčeka, Josefa Smrkovského a dalších, kteří se 27. srpna vrátili z Moskvy poté, co je tam unesla okupační vojska. Gavinova fotografie je datována 31. srpna, to však může být chyba záznamu.

40 Mirrorpix: Výsledek vyhledávání fráze: Gavin AND Prague AND 1968. Online. In: Mirrorpix. Dostupné z: https://www.mirrorpix.com. [cit. 2024-10-08].

Reg Lancaster

Velká Británie (1935 - 2020)

Je velmi pravděpodobné, že spolu s Kentem Gavinem byl v Praze také Reg Lancaster, další fotograf pro Daily Mirror. Archiv Mirrorpix obsahuje řadu jeho snímků, které jsou kvalitativně lepší než ty Gavinovy. O jeho pobytu není nic známo, díky pečlivým popiskům však lze dovodit, že fotografoval minimálně mezi 27. a 29. srpnem 1968. Lancaster tak sice také nezaznamenal první den okupace, kdy se odehrály nejintenzivnější scény, ale řada jeho snímků je kvalitních: například záběry ze zmiňované pískací demonstrace, zvlášť jeden pohled do davu s vypjatýma rukama je velmi efektní. Další dobrá fotografie ukazuje skupinu lidí shromážděný kolem starší ženy poslouchající přenosné rádio. Snímek skupinky mladých hochů, jak prolézají porouchaný sovětský tank je skvěle nakomponovaný (viz Kent Gavin). A pak je tu fotografie, která vyznívá skoro surrealisticky a zobrazuje mladého muže stojícího téměř bez zájmu před odstaveným tankem a chystajícího se zapálit si cigaretu, kterou už má v ústech. Na tom by nebylo nic tak nenormálního, kdyby muž nebyl v tradičním skotském oděvu včetně sukně, saka a dlouhých ponožek. Také Lancaster má fotografii nadšeného davu vítajícího Alexandra Dubčeka při návratu z Moskvy. Datována je však 29. srpna, kdy už byl Dubček dva dny zpátky v Praze. I zde je Lancasterova fotografie lepší než Gavinova.



Foto: Reg Lancaster, 1968. Zdroj: Getty images

Bill Rowntree

Nový Zéland / Velká Británie (1940)

Třetím Britem (původně z Nového Zélandu), který pravděpodobně působil v Praze spolu s Gavinem a Lancasterem, byl Bill Rowntree. O tomto autorovi lze dohledat ještě méně než o Lancasterovi. V databázi Mirrorpix má dvě podprůměrné fotografie protestu u sochy sv. Václava a několik fotografií Emila Zátopka v jeho bytě, které jsou ale pořízeny na začátku září.[41]

41 Mirrorpix: Výsledek vyhledávání fráze: Rowntree AND Prague AND 1968. Online. In: Mirropix. Dostupné z: https://www.mirrorpix.com. [cit. 2024-10-08].

Na této dvoustraně

Reg Lancaster



Foto: Reg Lancaster, 1968. Zdroj: Google Arts & Culture



Foto: Reg Lancaster, 1968. Zdroj: Google Arts & Culture



Foto: Reg Lancaster, 1968. Zdroj: Mirrorpix



Foto: Reg Lancaster, 1968. Zdroj: Google Arts & Culture



Foto: Reg Lancaster, 1968. Zdroj: Google Arts & Culture

Christopher Rooney

Velká Británie (1947)



FOTO: Christpher Rooney, 1968. Zdroj: https://www.lidovky.cz/

Ještě jeden Brit prokazatelně byl v době invaze v Praze a nafotografoval ji. Nebyl to ale novinář. Christopher Rooney přijel do Československa jako jedenadvacetiletý student a nejprve strávil nějaký čas na táboře v Rožňavě na Slovensku, kde studenti z několika evropských zemí pracovali v lese. Po skončení tábora se vypravil do Prahy za kamarádkou, se kterou si tehdy dopisoval. Zbytek srpna chtěl strávit v její rodině, v bytě v Sázavské ulici, popsala Rooneyho příběh Česká tisková kancelář, která v roce 2018 získala jeho fotografie.[42]

"Jednadvacátého srpna mě - stejně jako tisíce Pražanů - probudily děsivé zvuky ruských vojenských tryskáčů letících nízko nad městem vysokou rychlostí. Matka mé kamarádky nechtěla, abych odcházel z bytu, ale já jsem se stejně vydal ven. Chtěl jsem vidět barikády," řekl před lety ČTK Rooney. Hodně času pak strávil na Václavském náměstí, kde byly davy lidí. Všiml si prý, že jen velmi málo z nich něco fotí. "Nevěděl jsem, jestli je to proto, že nemají fotoaparát, nebo proto, že se bojí," pomyslel si. On sám pořídil čtyři filmy, ve středním formátu to znamená 48 fotografií. Jen málokteré z nich mu ale zůstaly. "Měl jsem tehdy velký strach, nikdy předtím jsem nic takového nezažil. Dva nebo tři Rusové se mi snažili vzít fotoaparát, ale nedal jsem jim ho," uvedl pro ČTK Rooney. To však nebylo naposledy, kdy o negativy mohl přijít. Matka jeho kamarádky měla podle něj obavy, že snímky, které nafotil, by mohly rodině přinést komplikace. Požádala ho proto, ať jí filmy dá. "Řekla, že zná někoho, kdo mi je zdarma vyvolá. Měl jsem ale podezření, že fotky, které jí dám, už nikdy neuvidím. Dal jsem jí proto jen filmy z tábora v Rožňavě a nechal si tři z pražských protestů," cituje fotografa ČTK.

Snímky, které poskytl ČTK, nebyly do roku 2018 nikdy publikované. Zachycují dění na Václavském náměstí z výšky barikády, na níž Rooney stál, ale i další pohledy. Celkem asi 24 fotografií v archivu agentury technicky podléhá zastaralosti přístroje, avšak obsahově a kompozičně jsou poměrně

42 Anglický student fotil v roce 1968 v Praze okupaci, snímky ukázal až teď, 2018. Online. In: Novinky.cz. 20. 8. 2018. Dostupné z: https://www.novinky.cz/clanek/domaci-anglicky-student-fotil-v-roce-1968-v-praze-okupaci-snimky-ukazal-az-ted-40065927. [cit. 2024-10-07].

zdařilé. Výjimečné je činí fakt, že autora během fotografování zachytil kmenový fotoreportér ČTK Libor Hajský na jednom z nejslavnějších a nejpublikovanějších snímků, kde Rooney stojí na převrácen dodávce a dívá se do svého fotoaparátu Brownie zatímco davy Pražanů pod ním protestují proti invazním jednotkám.



FOTO: Christpher Rooney, 1968. Zdroj: https://www.lidovky.cz/



FOTO: Christpher Rooney, 1968. Zdroj: https://www.lidovky.cz/

Thomas Hoepker (Höpker)

Německo (1936 - 2024)



Foto: Thomas Hoepker/Magnum Photos, 1968. Copyright: Thomas Hoepker. Zdroj: Thomas Hoepker

O tom, že byl Thomas Hoepker (německy Höpker), přední fotograf agentury Magnum, v Československu fotografovat Pražské jaro, se do nedávna prakticky nevědělo. Zmínil se o tom sice, když v roce 2002 působil jako porotce soutěže Czech Press Photo,[43] ale jeho fotografie publikovány nebyly. Teprve nedávno, krátce před jeho smrtí, získalo jeho kontakt printy německé nakladatelství Buchkunst Berlin a je tak poprvé možné z nich vyčíst, kdy a kde se fotograf pohyboval a co zachytil. Celkem nafotil asi dvacítku negativů, které jsou datované, takže je možné zjistit, že do Československa dorazil pravděpodobně až 26. srpna, tedy několik dní po invazi. Poslední film pak datoval 2. září. První snímky pořídil v Českých Budějovicích, kde fotografoval protestní stržení kovové konstrukce pěticípé hvězdy z věže českobudějovické radnice. Na negativech jsou také snímky falešných popravčích oprátek, na kterých visí papírové figuríny proruských komunistických představitelů (stejnou scénu použili sovětští propagandisté v brožuře, která měla omlouvat invazi jako nutný zásah proti kontrarevoluci). A vyfotil i některé nápisy proti okupaci. Po cestě do Prahy pak asi vzniklo několik venkovských fotografií včetně parodického snímku hejna hus pochodujícího pod směrovkou „Moskva 1800 km".
V Praze fotografoval Hoepker od 27. srpna. Pořídil zde několik skupinových scén z už zmiňované „pískací" demonstrace (kde se musel minout s Regem Lancasterem a Harrym Redlem) a fotografie protestních nápisů na soše sv. Václava na Václavském náměstí. Další den fotografoval další menší protest a navštívil také tiskárnu (lze předpokládat, že jednu z těch, které tajně produkovaly tiskoviny proti invazi). Fotografoval i válečnou techniku v ulicích a vlajkonoše na soše před Národním muzeem. Do výběru si zaškrtl detail na skupinku lidí s mladou ženu pod nápisem „SVOBODA-DUBČEK" na soše sv. Václava. Negativ zakončuje několik záběrů teleobjektivem na seřazená děla tanků pravděpodobně na okraji Prahy. Poté se na pár dní odmlčel a další filmy už jsou datované 2. září. Tento den však Hoepker na-

43 Czech Press Photo, 10/27/2002. Online. In: Radio Prague International. Dostupné z: https://english.radio.cz/czech-press-photo-8067260. [cit. 2024-10-08].

fotografoval zdaleka nejvíce snímků. Část z nich pochází z demonstrace, která se zřejmě protáhla do noci a kde došlo k potyčce s policistou. Právě tato scéna, osvětlená bleskem, patří k nejsilnějším fotografiím z Hoepkerova pražského výběru. Další řada fotografií je pak z davu sovětských vojáků, kteří se baví s českými děvčaty, tancují nebo se dokonce houpají na houpačce. Další negativy jsou datovány na 9. září a zobrazují rozsáhlejší demonstraci. Hoepker se soustředil na skupinové scény čela protestu a na celkový dojem velikosti protestu. Na řadě jeho fotografií je vidět zralá kompozice a humanistický pohled. To platí například o záběru skupiny vojáků, před kterou vystupuje postava v dlouhém plášti a v pozadí za nimi stojí muž s kočárkem, ale i o většině skupinových scén. Samostatnou sérií fotografií jsou potom snímky z nemocnice. Celkově lze říci, že Hoepker uplatnil své zkušenosti a talent v době, kdy už v Praze byl relativní klid, ale i tak získal zajímavé fotografie.



Foto: Thomas Hoepker/Magnum Photos, 1968. Copyright: Thomas Hoepker. Zdroj: Thomas Hoepker



Foto: Thomas Hoepker/Magnum Photos, 1968. Copyright: Thomas Hoepker. Zdroj: repro Magnum Photos

Gérard Wurtz

Francie (1914 - ?)

Jednou z hvězd tehdejší fotožurnalistiky, která vyfotografovala Prahu během invaze, byl Francouz Gérard Wurtz, tehdy působící pro agenturu Gamma, později ředitel agentury Sygma a ředitel časopisu Figaro.

Také pro něj byl vpád vojsk Varšavské smlouvy do Československa zlomovým okamžikem, i když už předtím fotografoval zásadní světové události. Své zážitky popsal v autobiografické knize De l'aventure à l'oblature (Od dobrodružství k oběti): „Je 23 hodin, zvoní telefon. Byl to kolega, který mi řekl, že vyhrál svou sázku: vojska Varšavské smlouvy napadla Československo," začíná Wurtz několik odstavců textu o pražské invazi[44]. Druhý den za svítání šel na ambasádu požádat o vízum, které mu bez potíží vydali. Podle něj pracovníci ambasády udělali vše pro to, aby události v Československu měly co nejvíce svědků. „O půl hodiny později jsou dveře zavřené".

Do Prahy se Wurtz vydal spolu s novinářem Alainem Taieemb a kameramanem Jeanem Pierrem Moscardoem. Letecké spoje už byly plně obsazené a cesta vlakem komplikovaná. Parta proto nasedla do Wurtzova khaki Volkswagenu a - s rezervou jídla a spacáky - vyrazila do Československa. Vyhýbala se přitom hlavním silnicím a jezdila v noci, vzpomíná Wurtz v knize.

Na první kontrole muži předstírali, že jsou táborníci. K cestě na Prahu používali kompas, jeli po malých silnicích a podařilo se jim předjet i kolonu tanků T34. „Malý zázrak: platí zákaz totiž vycházení, což ale nevíme," podotýká Wurtz.

Do Prahy se skupinka dostala v časných ranních hodinách. Podle této výpovědi by to muselo být 22. srpna. S tím ovšem úplně nesouhlasí Wurtzovy intenzivní zážitky z invaze. Muži se rozhodli nechat auto poblíž francouzské ambasády a rozdělili se. „Okamžitě je to peklo… Mířím ke zvuku výbuchů a poryvu ráže 12,7," popisuje Wurtz. „Křičí na mě mladí lidé z Prahy, kteří chtějí ukázat, co se děje západnímu světu. T52, který zahlédl naši skupinu, míří svou věží. Číšník nás řadí do řady u kulometu. Schovávám se uvnitř převráceného a stále hořícího autobusu," pokračuje s tím, že se až později dozvěděl, že vojáci Varšavské

44 WURTZ, Gérard, 2022. De l'aventure à l'oblature. DUALPHA. ISBN 978-2353745616.

smlouvy dostali pokyn střílet nad hlavy demonstrantů, s výjimkou případů ohrožení vlastního života. „Proto jsem stále tady."
Wurtz vzpomíná na rachot a tříštění kamene z fasád budov. „Jsem v srdci povstání. Hluk je pekelný. Tanky postupují směrem ke středu a ničí několik barikád postavených demonstranty. Já se dělám malým a objímám zdi," vzpomíná Wurtz, který se snažil udělat co nejvíce záběrů „v tom pekle". Jistý, že už měl své nafoceno, pak urychleně vyzvedl své auto a v doprovodu mladého kulturního atašé velvyslanectví," jehož diplomatický pas se mi při vstupu do Rakouska bude velmi hodit", se spěšně dostal na hranice. Na druhé straně stála stovka novinářů všech národností, kterou od vstupu zablokovaly armády paktu (je možné, že na těch samých hranicích zůstal tehdy i Don McCullin, který se do Prahy vydal z Londýna přes Vídeň).
Wurtz schoval filmy v kalhotách mladého společníka, což – vtipkuje – byla prý běžná technika mezi tenisty. Atašé je potom z Vídně dovezl letadlem do Paříže a o jejich distribuci se postarala agentura Gamma. Pětadvacet Wurtzových fotografií z invaze registruje ve svém depozitáři Bibliothèque nationale de France.
Wurtz se pokusil dostat do Prahy i o rok později, když se na Václavském náměstí upálil Jan Palach a jeho smrt zažehla desetitisícové demonstrace po celé republice. Tentokrát ho ale už na letišti odvedla „skupina osobností v kabátech, gabardénech a kloboucích jako v románech Johna le Carré!, do temné místnosti. O šest hodin později ho posadili na zpáteční letadlo do Londýna. „K velkému překvapení Michèle (Wurtzova manželka – pozn. autor) jsem se vrátil domů včas na večeři," dodává.
Wurtz se po intenzivním životě fotoreportéra uchýlil k víře a stal se oblatem v opatství Saint Paul ve Wisques v Hauts de France. Není známo, zda a kdy zemřel. Ve francouzské Národní knihovně evidují krabici s 25 tisky jeho fotografií invaze[45].


Foto: Gérard Wurtz, 1968

45 Bibliothèque nationale de France: Notice bibliographique: Wurtz, Gérard (19..-....). Photographe. Online. In: Bibliothèque nationale de France. Dostupné z: https://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb40300249w. [cit. 2024-10-10].

Gerárdovy vzpomínky vyšly v roce 2022 a vybízejí k otázce, zda jejich časová řada souhlasí a je reálná. Hovoří-li o telefonátu od přítele ve 23:00, který potvrzuje, že invaze začala, nelze se domnívat jinak než že jde o 20. srpna, tedy den před v pádem vojsk do Prahy. Tomu by odpovídala i informace, že druhý den ráno, krátce po vyzvednutí víz, ambasáda zavřela. Budeme-li předpokládat, že se jednalo o ambasádu v Paříži a hned poté se vydali do Prahy automobilem, cesta jim musela trvat minimálně deset, ale spíše mnohem více hodin, neboť měli jet ve tmě, po malých cestách a podle kompasu. Logicky tedy vyplývá, že se do Prahy dostali až v noci na 22. srpna. V ten den by však v Praze už nenašel převrácený a stále hořící autobus, do kterého se podle svých slov schoval.

Jack Garofalo

Francie (1924 - 2004)

André Lefebvre

Francie (1919 - 1984)

Po pár dnech vyslal Paris Match do Prahy další dva Francouze – Jacka Garofala a André Lefebvera (neplést s Lefeverem). Je pravděpodobné, že oba kmenoví fotografové tohoto významného časopisu byli v Praze spolu, nicméně Lefebvre byl v Československu již krátce před invazí a fotografoval jak návštěvu Josipa Broze Tita 9. srpna tak návštěvu Nicolase Ceausesca 15. srpna. Fotografie z období po invazi jsou datované 29. srpna až 3. září. Identifikaci jednotlivých fotografií však ztěžuje fakt, že Getty přisuzuje většinu těchto fotografií oběma autorům společně[46]. Jasno u některých snímků tvoří článek Paris Match, který většinu přisuzuje Garofalovi[47]. Fotografie jsou tradičním reportážním souborem. Všímají si pozůstatků po invazi, reakcí Pražanů, protestních nápisů. Na některých je i dříve zmiňovaná „pískací demonstrace" z 29. srpna. Na jedné fotografii je dav lidí obklopující pomník obětem násilného vpádu vojsk. Další snímek ukazuje skupinu studentů, jak pracují na protestních plakátech. Garofalo navštívil i redakci Rádia Plzeň a fotografoval jeho zaměstnance při práci. Dramatická fotografie ukazuje vojáky, jak zatýkají na Václavském náměstí demonstranty podporující Alexandra Dubčeka. Díky rozkolům v atribuci autorům nelze stoprocentně říci, zda snímky z tohoto období atributované Lefebvremu jsou skutečně jeho nebo je vytvořil Garofalo. Nicméně podle databáze Getty Lefebvre fotografoval například prostitutky bavící se s vojáky nebo sovětského vojáka jak se houpá s mladou dívkou na houpačce. Na tom je zajímavé, že přesně tuto scénu zachytil také Thomas Hoepker.



Foto: Jack Garofalo, 1968. Zdroj: Getty images

46 Databáze getty images: vyhledávání fráze By GAROFALO Jack/LEFEBVRE André. Online. In: Getty images. Dostupné z: https://www.gettyimages.co.uk/search/photographer?photographer=GAROFALO%20Jack%2FLEFEBVRE%20Andr%C3%A9. [cit. 2024-10-08].

47 Il y a 50 ans, la mort du printemps de Prague, 05/09/2023. Online. In: Paris Match. Dostupné z: https://www.parismatch.com/Actu/International/Il-y-a-50-ans-la-mort-du-printemps-de-Prague-1566337#10. [cit. 2024-10-08].

Na této dvoustraně

Jack Garogalo
André Lefebvre



Foto: Jack Garofalo, 1968. Zdroj: Getty images



Foto: Jack Garofalo, 1968. Zdroj: Getty images



Foto: Jack Garofalo, 1968. Zdroj: Getty images

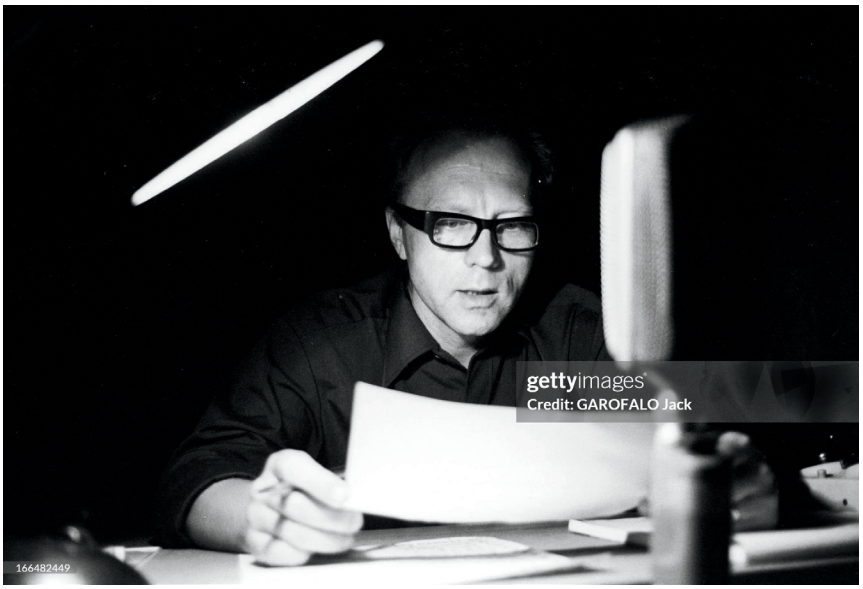

Foto: Jack Garofalo, 1968. Zdroj: Getty images



Foto: Jack Garofalo, 1968. Zdroj: Getty images



Foto: André Lefebvre, 1968. Zdroj: Getty images

Giuseppe Pin

Itálie (1920 - ??)

Téměř neznámý je v online prostoru Ital Giuseppe Pin. Tento autor jakoby zmizel z povrchu zemského. Je možné, že se fotografií po návštěvě Prahy už nikdy nezabýval. Nicméně v srpnu 1968 byl přímo v centru dění a dokonce v čase, kdy tam bylo jen minimum dalších autorů. Své dílo zanechal v podobě knihy Siamo tutti contro Praga [48](Všichni jsme proti Praze) a klíčovou informací v ní je, že fotografie vznikly 21. srpna mezi 07:30 a 10:30 ráno, což byla doba, kdy se v centru Prahy odehrávaly nejintenzivnější střety mezi obyvateli a okupačními vojsky.
Pim v knize zachytil řadu davových scén z počátku okupace, pohledy do lidí, detaily obličejů. Použil kreativního rozmístění fotografií a výřezů různých velikostí. Ukazuje také několik záběrů z Vinohradské třídy v době, kdy zde hořely tanky a domy. Stihl i protest na Václavském náměstí a protestní průvod. Efektní je rozostřená fotografie projíždějícího automobilu záchranné služby.



Foto: Giuseppe Pin. Zdroj: PIN, Giuseppe, 1968. Siamo tutti contro Praga. Milano, IT: Jaca Book. ISBN B005TPTZJS.

Vittoriano Rastelli

Itálie (1936)

Až po 21. srpnu se do Prahy dostal další Ital, tentokrát ostřílený a v budoucnu dekorovaný fotoreportér Vittoriano Rastelli, který v 60. letech spolupracoval s novinami a časopisy Life, Time i New York Times. [49]O jeho pobytu v Praze není známo téměř nic, pouze v databázi Getty lze dohledat několik desítek barevných fotografií. [50]Ty ukazují většinou tanky v ulicích a lidi kolem nich, davy na Václavském náměstí, průhledy okny tramvaje a dva snímky, na kterých podle popisky lidé trestají kolaboranta. Kvalitativně jsou fotografie průměrné. Nepodařilo se zjistit, zda a v kterých médiích byly publikované.



Foto: Vittoriano Rastelli, 1968. Zdroj: Getty images

48 PIN, Giuseppe, 1968. Siamo tutti contro Praga. Milano, IT: Jaca Book. ISBN B005TPTZJS.

49 Federico Fellini visto attraverso lo sguardo del fotografo Vittoriano Rastelli. Online. In: Il Domani d'Italia. Dostupné z: https://ildomaniditalia.eu/federico-fellini-visto-attraverso-lo-sguardo-del-fotografo-vittoriano-rastelli/. [cit. 2024-10-08].

50 Databáze getty images: vyhledávání fráze By Vittoriano Rastelli. Online. In: Getty images. Dostupné z: https://www.gettyimages.co.uk/search/photographer?photographer=Vittoriano%20Rastelli&assettype=image&license=rm&sort=best&phrase=Prague%201968%20Vittoriano%20Rastelli. [cit. 2024-10-08].

Mario De Biasi

Itálie (1923 - 2013)

Stejně tak není téměř nic známo o pobytu jeho krajana Maria De Biasiho, jehož fotografie se objevila na titulní straně předního italského časopisu Epoca z 8. září 1968[51]. Je na ní dav lidí s velkou československou vlajkou a na ní položenou kyticí. De Biasi má v katalogu Getty images ještě dalších pár fotografií. Na nich ukazuje například místo, kde skupina studentů píše a vytváří protestní noviny a plakáty, včetně velice efektního snímku, kde student intenzivně píše na stroji na piedestalu sochy v centru Prahy. Další fotografie ukazuje starší ženu ležící uprostřed davu na dlažbě čelem k zemi. Podle popisku ženu bijí kolem stojící občané, protože byla obviněna ze spolupráce se sovětskými okupanty. Autor publikoval další dva snímky, které mají ukazovat její zadržení. De Biasiho fotografie byly součástí mezinárodní výstavy k událostem let 1968-1969, která se konala v Miláně. V katalogu, který je spíše knihou a obsahuje nejen fotografická díla řady českých, slovenských a italských umělců, má De Biasi také fotografii mladíka, který pláče a drží v ruce černou vlajku na pohřbu jedné z prvních obětí invaze Milana Kadlece[52].



Foto: Mario de Biasi, 1968. Zdroj: Biografie artisti, fotografi e personalità: Rodrigo Pais, Mario De Biasi. In: Palazo Esposizioni Roma

Giuseppe Garimoldi

Itálie (1930 - 2017)

Několik dní po invazi dorazil do Prahy také Giuseppe Garimoldi - malíř, horolezec, fotograf, spisovatel, historik horské fotografie, cestovatel a zvědavý pozorovatel světa. Na svém dodnes aktivním profilu na síti Flicker [53]zveřejnil asi dvě desítky fotografií, na nichž zachytil tanky v pražských ulicích, na Václavském a Staroměstském náměstí, a také některé proti-okupační nápisy. Více o jeho pobytu v Praze známo není, lze předpokládat, že tam ale nebyl v roli fotožurnalisty.



Foto: Giuseppe Garimoldi, 1968. Zdroj: https://www.flickr.com/photos/163829584@N06/albums/72157691567679743/

51 EPOCA, 1968. Roč. XIX, č. 937 September 8.

52 Biografie artisti, fotografi e personalità: Rodrigo Pais, Mario De Biasi. Online. In: Palazo Esposizioni Roma. Dostupné z: https://www.palazzoesposizioniroma.it/pagine/mostre-archivio-mostre-archivio--mostre-2009-praga-da-una-primavera-allaltra-1968-1969-biografie-artisti-fotografi-e-personalita. [cit. 2024-10-08].

53 Biografie artisti, fotografi e personalità: Rodrigo Pais, Mario De Biasi. Online. In: Palazo Esposizioni Roma. Dostupné z: https://www.palazzoesposizioniroma.it/pagine/mostre-archivio-mostre-archivio--mostre-2009-praga-da-una-primavera-allaltra-1968-1969-biografie-artisti-fotografi-e-personalita. [cit. 2024-10-08].

Na této dvoustraně

Giuseppe Pin



Foto: Giuseppe Pin. Zdroj: PIN, Giuseppe, 1968. Siamo tutti contro Praga. Milano, IT: Jaca Book. ISBN B005TPTZJS.

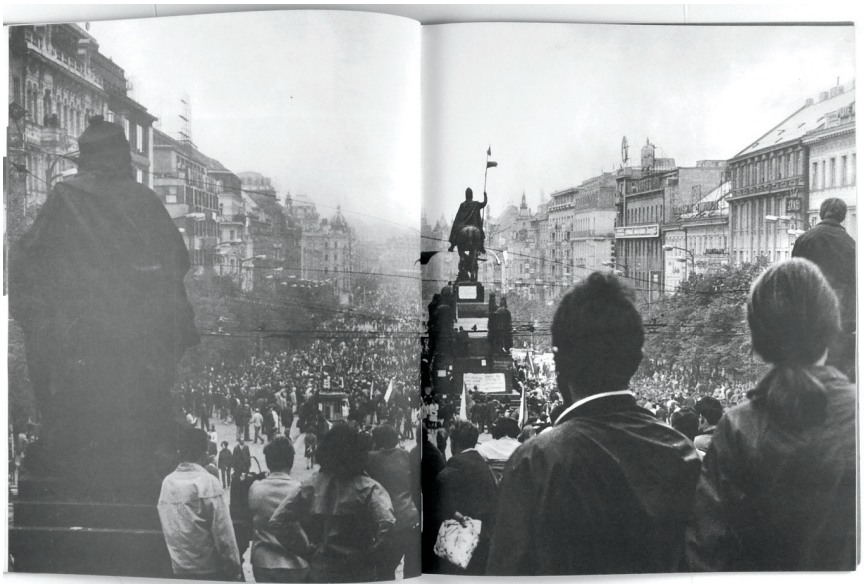

Foto: Giuseppe Pin. Zdroj: PIN, Giuseppe, 1968. Siamo tutti contro Praga. Milano, IT: Jaca Book. ISBN B005TPTZJS.

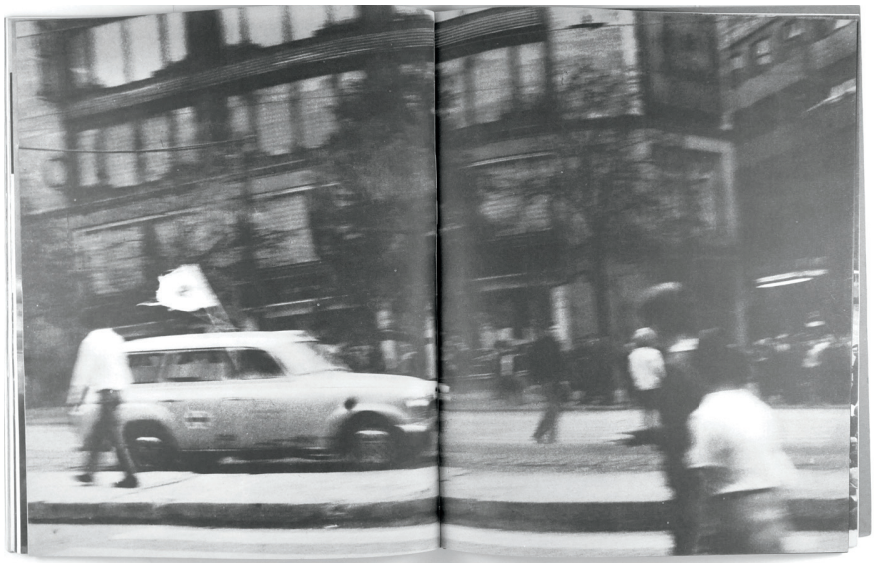

Foto: Giuseppe Pin. Zdroj: PIN, Giuseppe, 1968. Siamo tutti contro Praga. Milano, IT: Jaca Book. ISBN B005TPTZJS.

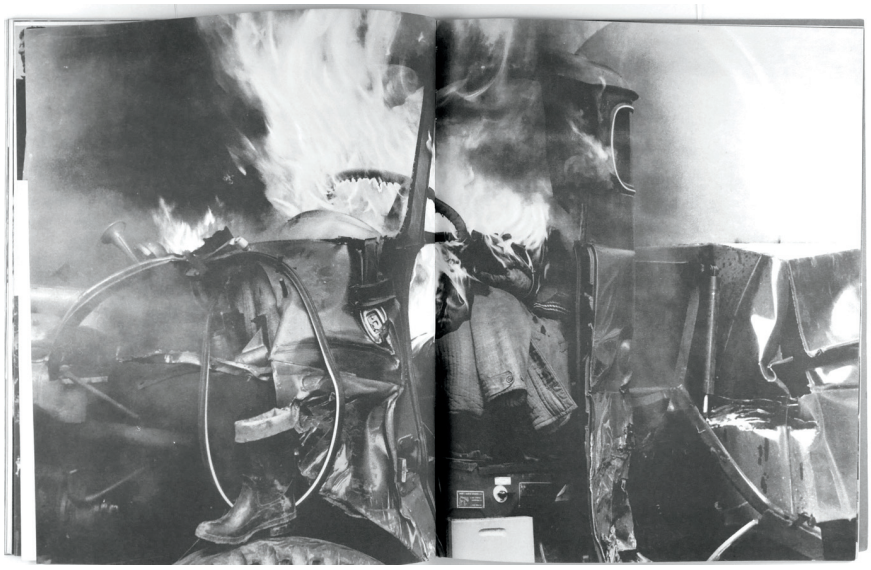

Foto: Giuseppe Pin. Zdroj: PIN, Giuseppe, 1968. Siamo tutti contro Praga. Milano, IT: Jaca Book. ISBN B005TPTZJS.

Ludwik Lewin

Uzbekistán/Polsko/Francie (1944)



Foto: Ludwik Lewin, 1968. Copyright: Ludwig Lewin/Keystone. Zdroj: Keystone.

Lewin, syn polských rodičů narozený ve válečném exilu v Uzbekistánu a od roku 1967 žijící ve Francii, zaznamenal invazi pro agenturu Keystone. Na několika desítkách fotografií, které jsou dodnes v jejím archivu, jsou vidět události z 21. srpna včetně několika záběrů z blízkosti Československého rozhlasu a Vinohradské třídy. V databázi jsou jak černobílé tak barevné fotografie. Vyčnívá například pohled do hlavně tanku, či oběť okupace odložená na improvizovaných nosítkách a přikrytá vlajkou. Na další fotografii odnáší čtveřice mužů zřejmě jiného zraněného na nosítkách, není to však stejný pohled, který se často objevil v zahraničních médiích přetištěn zvláštního vydání Světa v obrazech z 21. srpna 1968. Lewin zachytil také protestní průvod v čele se zkrvavenou vlajkou, řadu fotografií tanků v ulicích a několik záběrů demoralizovaných okupačních vojáků. Podle serveru Association de la Presse Etrangere [1]byl Lewin vyslán do Prahy také po smrti Jana Palacha v lednu 1969, na pohřeb však přijel pozdě a tak vyhledal jeho přátele a fotografie hrdiny.

Manfred Hermann

Neznámá (neznámý)



Foto: Manfred Hermann, 1968. Zdroj: Deutsche Fotothek.

Katalog Deutsche Fotothek [2]obsahuje desítky barevných fotografií invaze od jistého Manfreda Hermanna. O tomto autorovi se v online prostoru nelze dozvědět nic. Podle stylu fotografií se nezná, že by šlo o fotožurnalistu, rozsah reportáže a intimita jeho snímků však volá po zařazení do této práce. Hermannovy fotografie obsahují cosi osobního, amatérského, ale lidského. Jsou ztělesněním záznamu, jaký by vytvořil všímavý turista, kdyby se ocitl uprostřed invaze s tehdejším fotoaparátem. Téměř 70 fotografií zachycuje davy lidí obklopující tanky v ulici Na příkopě, je zde několik záběrů na zraněné ženy ležící se zkrvavenýma nohama na zemi a lidi, kteří se jim snaží pomoci. Nechybí snímky poničených automobilů či nacistických insignií, které Pražané namalovali na sovětské tanky. Hermann zjevně nechodil do úplné blízkosti tanků, avšak z turistického odstupu intimě a s respektem zachytil události v okupovaném městě.

1 Hommage à notre confrère Ludwik Lewin, 2022. Online. In: Association de la Presse Étrangère. 12. květen 2022. Dostupné z: https://apepresseetrangere.org/hommage-a-notre-confrere-ludwik-lewin/. [cit. 2024-10-25].
2 Deutsche Fotothek. Online. Deutsche Fotothek. Dostupné z: https://www.deutschefotothek.de/. [cit. 2024-10-25].



Foto: Ludwik Lewin, 1968. Copyright: Ludwig Lewin/Keystone. Zdroj: Keystone.



Foto: Manfred Hermann, 1968. Zdroj: Deutsche Fotothek.



Foto: Manfred Hermann, 1968. Zdroj: Deutsche Fotothek.

Jurij Abramočkin

Sovětský svaz (1936 - 2018)



Foto: Jurij Abramočkin, 1968. Zdroj: Keystone SDA

Každá velká vojenská operace s sebou přináší snahu stran legitimizovat své akce a očistit činy vojáků. K tomu slouží propagandističtí fotografové, jež si armády často dlouhodobě vychovávají a jimž umožňují - za přísné cenzury - zaznamenávat své vlastní vojenské tažení. Jedním ze sovětských fotografů, kteří pracovali v Praze na očištění invaze, byl Jurij Abramočkin. Autor, kterého v roce 1995 zařadila encyklopedie Contemporary Photographers (současní fotografové) mezi 15 ruských fotožurnalistů, pořídil v Praze desítky fotografií[54], které většinou ukazují sovětské vojáky v pozitivních situacích, často se smějící nebo navštěvující zemědělce či průmyslové podniky. Fotografoval však i nainstalované hromady zbraní, které měly představovat zabavený arzenál protikomunistické revolty a ukázat tak sovětskému publiku, že v Praze skutečně čekalo násilí, kdyby vojska Varšavské smlouvy nezasáhla.

Několik Abramočkinových fotografií se objevilo už v polovině září 1968 v sovětském propagandistickém materiálu „Do akce v Československu", který představuje invazi jako nutný zásah proti nebezpečné kontrarevoluci. Zásadní je zde přitom také manipulace s titulky. Například k fotografii hořících trosek automobilu rozmačkaného okupačními tanky sověti přidali popisku „Hoří auta zapálená nehoráznými hrdlořezy". Snímek, kde voják ukazuje fotografovi díru v předním skle vojenského auta, popsali propagandisté „Sklo vojenského vozidla spojeneckých sil prorazili provokatéři dávkou z těžkého kulometu", a fotografie hromady zbraní doprovází „Zbraně, které reakce nestihla použít". Co je však ještě více znepokojující, je fakt, že sovětská propaganda neváhala použít ve stejné knížce fotografii Hilmara Pabela, na které vojáci hasí zapálený tank. U té už se propagandisté nezdráhají nazvat Pražany „teroristy".

Neznámý voják

Sovětská armáda si najímala fotografy také na to, aby vytvářeli vojákům vzpomínky na jejich

54 Keystone SDA Database: Výsledek vyhledávání fráze: abramochkin 1968 czech. Online. In: KEYSTONE SDA. Dostupné z: https://visual.keystone-sda.ch/web/guest/result/-/result/paging/1?_ch_keystone_liferay_result_portlet_ResultPortlet_searchCriteria=newToOld%3AsfALLFIELDS_allfields%3A(abramochkin%201968%20czech)_sfALLFIELDS&ts=1728203485039. [cit. 2024-10-08].

službu. Jejich osobní fotografie tak doplňovala profesionálními snímky, ty se potom zařazovaly do vzpomínkových alb. Jedno takové album nazvané „Vzpomínky na můj pobyt v Německu“ se nedávno objevil na prodejní síti eBay u prodejce z ukrajinské Oděsy. Jméno vojáka není známé, zajímavé je však, že se v albu objevuje několik fotografií prokazatelně nafotografovaných v Praze během invaze. Tyto snímky nejsou výrazně kvalitní, doplňují je ale skupinové fotografie a záběry, které zřejmě vytvořil propagandistický armádní fotograf.



Foto: Jurij Abramočkin, 1968. Zdroj: Keystone SDA



Foto: Jurij Abramočkin, 1968. Zdroj: Keystone SDA

Boris Šmeljov

Sovětský svaz (neznámé)

Naopak autora známe u série fotografií, které v roce 2011 zveřejnil server Aktuálně.cz [55]. Pořídil je sovětský výsadkář Boris Šmeljov během invaze do Československa. Server je získal od někdejšího zpravodaje ČT v Moskvě Josefa Pazderky. Jde o amatérské snímky z prostředí armády během výsadku v srpnu 1968.



Foto: Boris Šmejlov, 1968. Zdroj: https://zpravy.aktualne.cz/domaci/invaze-srpen-1968-vojska-ceskoslovensko/r~i:gallery:21674/

Tajná služba STASI

Německo (1950 - 1990)

Fotografie pro potřeby propagandy či špionáže v Praze nepořizovala jen sovětská armáda. V digitalizovaném archivu bývalé východoněmecké tajné služby STASI je několik fotografií z Prahy a dalších měst Československa. [56]Dnes jsou opatřeny novými vysvětlujícími texty a není tak zřejmé, pro jaké účely vznikly a kdo je pořídil. Je zde například fotografie tanků podél stadionu na Letné nazvaná „Protest proti sovětským tankům před stadionem Sparty na Letné v Praze“, aniž by nějaký protest zobrazovala. Nechybí fotografie sovětských tanků v Praze – některé zjevně pořízené v době vypjatých bojů s Pražany, protesty na Václavském náměstí, demonstrace Svazu spisovatelů ČSSR na Staroměstském náměstí v Praze, ale také například protesty v Ostravě nebo v Českých Budějovicích (automobil s protiinvazním nápisem). Fotografie jsou nevalné kvality a bylo by náročné podle nich například identifikovat osoby.



Foto: archiv STASI. Zdroj: https://www.stasi-mediathek.de/suchergebnis/
FOTO: <No data from link>

55 KALIVODOVÁ, Lucie a KLEKNER, Radim, 2011. Tak viděli srpnovou invazi americký fotograf a ruský výsadkář. Online. In: Aktuálně.cz. 20. 8. 2011. Dostupné z: https://zpravy.aktualne.cz/domaci/invaze-srpen-1968-vojska-ceskoslovensko/r~i:gallery:21674/. [cit. 2024-10-07].

56 STASI Mediathek: Výsledek vyhledávání fráze: Prag AND 1968. Online. In: STASI Mediathek. Dostupné z: https://www.stasi-mediathek.de/suchergebnis/. [cit. 2024-10-08].

Není cílem této práce analyzovat zahraniční fotografické výstupy mimo události invaze vojsk Varšavské smlouvy, která začala v noci 20. srpna 1968 a lze ji ohraničit dvěma až třemi týdny. Přesto zde uvedu jeden fotografický počin, který s okupací souvisí.

Dozvuky Invaze a Pražského jara

Carlo Leidi

Itálie (1930 - 1998)

Alfonso Modonesi

Itálie (1941)

Dvojice Italů se vydala do Československa až v říjnu 1968, oficiálně fotografovat výročí vzniku Československé republiky, neoficiálně však strávili většinu času hledáním odkazů a dozvuků invaze, která se stala o dva měsíce dříve. Modonesi tehdy fotografoval pro L'Europeo, zatímco Leidi spolupracoval s časopisem Historia. Příběh obou mužů vyprávěl Modonesi serveru Progetto Republica Ceca[57] v roce 2018 u příležitosti výstavy společného díla v Praze.

„Carlo byl v té době členem Komunistické strany Itálie a musím říct, že přestože byl vynikající fotograf, měl na cestě do Prahy především politický zájem, chtěl pochopit, co se děje, jaké mají lidé názory," vysvětlil Modonesi. Levicový katolík a „netypický" komunista, dva rodáci z Bergama, se dostali do Prahy, kdy normalizace nebyla ještě naplno rozběhnutá. Metropoli tak pamatuje jako „magické město". „Čekali jsme zdevastované centrum, oprýskané budovy, vypálené domy, zábrany a všude ostnatý drát. Kromě několika budov zasažených kulkami, jako je hlavní budova Národního muzea na Václavském náměstí, však nic z toho nebylo," uvedl s tím, že Češi reagovali na sovětskou invazi a sesterské země ohlušujícím mlčením. Fotografové se chtěli za každou cenu setkat s Alexandrem Dubčekem, ale za deset dní pobytu se jim to nepodařilo, stejně jako s prezidentem Ludvíkem Svobodou. Setkali se však s Josefem Smrkovským (členem předsednictva ÚV KSČ a předsedou Národního shromáždění), který se jim zdál být „nejrevolučnější" ze všech.

Podle Modonesiho bylo paradoxem, že policie mohla kohokoliv zastavit a tři hodiny vyslýchat jen za to, že „neslušně" vyfotil vojáka v centru na



FOTO: Zdroj: LEIDI, Carlo; MODONESI, Alfonso; ROSSANDA, Rossana a KAROL, K. S., 1978. L'AUTUNNO DI PRAGA. Roma, IT: Il Manifesto, Roma, Italy.

57 MASSIMETTI, Ernesto, 2021. We, Italian photographers of the Prague Autumn. Online. In: Progetto Republica Ceca. January 16, 2021. Dostupné z: http://www.progetto.cz/noi-fotografi-italiani-dellautunno-di-praga/?lang=en. [cit. 2024-10-07].



FOTO: Zdroj: LEIDI, Carlo; MODONESI, Alfonso; ROSSANDA, Rossana a KAROL, K. S., 1978. L'AUTUNNO DI PRAGA. Roma, IT: Il Manifesto, Roma, Italy.



FOTO: Zdroj: LEIDI, Carlo; MODONESI, Alfonso; ROSSANDA, Rossana a KAROL, K. S., 1978. L'AUTUNNO DI PRAGA. Roma, IT: Il Manifesto, Roma, Italy.



FOTO: Zdroj: LEIDI, Carlo; MODONESI, Alfonso; ROSSANDA, Rossana a KAROL, K. S., 1978. L'AUTUNNO DI PRAGA. Roma, IT: Il Manifesto, Roma, Italy.

Václavském náměstí. Mohli se však snadno procházet po venkově, po zemědělských družstvech a rolnících, kde dělníci hlásili, že jsou za Dubčeka a za vládu pražského jara. Leidi s Modonesim zašli i do ČKD, továrny, kde se v dobách sovětské invaze konal 14. tajný sjezd KSČ.

Fotky se se jim podařilo dostat do Itálie díky pracovníkům letecké společnosti Alitalia, kterým svěřili negativy.

Modonesi v rozhovoru vzpomíná i na Josefa Koudelku, který podle něj „udělal práci za všechny" (fotografy). „V srpnu 1968 … Všichni tedy nevyhnutelně používali jeho záběry, tehdy podepsané pouze pseudonymem P.P., „Pražský fotograf"," říká Ital. Jak jsme dokázali v této práci, není to tak úplně pravda. 21. srpna ráno byl v Praze například dnes zapomenutý Giuseppe Pin a první fotografie invaze na západě nebyly Koudelkovy.

Leidiho osud jako komunisty byl Prahou zpečetěn. Podle Modonesiho ho po návratu vedla k odchodu z komunistické strany a po několika měsících k založení deníku il Manifesto. Modonesi se do Prahy vrátil ještě v lednu 1969 fotografovat pohřeb Jana Palacha, Leidi byl v Československu ještě několikrát.

Dvojice společně vydala knihu L'Autunno Di Praga[58], ve které zveřejnila desítky fotografií. Začíná pohledy na venkov a do továren, kde autoři nalézají stále visící podobizny Alexandra Dubčeka a další nápisy spojené s Pražským jarem. Na několika portrétech zachytili Josefa Smrkovského. Druhá polovina knihy je pak věnována demonstraci k výročí vzniku ČSR 21.října 1968. Jsou zde efektní záběry na davy lidí i detaily a portréty jednotlivců. Řada snímků sleduje protestní průvod s vlajkami na Letnou a jejich noční putování městem za silného policejního dozoru. Fotografie jsou často dramaticky řezané na panoramata a řazené ve dvou nad sebou. Celkově jde o kvalitní reportáž v duchu humanistických fotografů.

58 LEIDI, Carlo; MODONESI, Alfonso; ROSSANDA, Rossana a KAROL, K. S., 1978. L'AUTUNNO DI PRAGA. Roma, IT: Il Manifesto, Roma, Italy.

Další autoři

V souvislosti s invazí do Československa se v různých tiskových médiích a fotografických databázích vynořují i další autoři, avšak je prakticky nemožné k jejich dílu z Prahy uvést další informace.

Na pozvání Československého svazu spisovatelů byl v Praze například světoznámý spisovatel Heinrich Böll. Když se s rodinou probudili do rachotu invazních vojsk, jeho syn René neodolal a vyběhl do ulic s fotoaparátem.[59]

Z profesionálů jsou pod fotografiemi jmenováni například Francouzi Daniel Candé a Jean-Pierre Rey (uvádění ve časopisech La Voix de la France a v L'Express), Ital Giancarlo Beroni, Stanley Kimball (fotograf AP jmenovaný u jedné fotografie v časopise Time), Helmut Hoffmann (jemuž databáze Getty přisuzuje autorství světově proslulého snímku Václava Toužimského, na kterém tank demoluje podloubí v Liberci), Monique Jacot, Dieter Prescher (jemuž je připisována jedna fotografie tanku v Plzni) a další.

59 ŠVARGOVÁ, Marta, 2021. ‚Musel jsem jít na ulici a vidět to,' vzpomíná v knize René Böll na srpen 1968. Český překlad letos vydává Academia. Online. In: Lidové Noviny. 9. srpna 2021. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/orientace/kultura/musel-jsem-jit-na-ulici-a-videt-to-vzpomina-v-knize-rene-boll-na-srpen-1968-cesky-preklad-letos-vyd.A210809_145335_ln_kultura_lianr. [cit. 2024-10-25].

České a slovenské reportáže z invaze do Československa v kontextu zahraniční tvorby



Foto: Josef Koudelka, 1968. Copyright: Josef Koudelka/Magnum Photos. Zdroj: www.magnumphotos.com



Foto: Josef Koudelka, 1968. Copyright: Josef Koudelka/Magnum Photos. Zdroj: www.magnumphotos.com



Foto: Josef Koudelka, 1968. Copyright: Josef Koudelka/Magnum Photos. Zdroj: www.magnumphotos.com

Fotografie, kterou každý zná: Ruka s ručičkovými hodinkami, které ukazují 12:00 hodin a v pozadí vyprázdněné Václavské náměstí. Snímek, který univerzálně reprezentuje události srpna 1968, kdy vojska pěti zemí Varšavské smlouvy násilně vnikla do Československa. Pro mnohé lidi symbolizuje napjaté očekávání invaze, klid před bouří, moment těsně předtím, než do Prahy najedou sovětské tanky a rozpoutá se souboj mezi obyčejnými lidmi a stroji smrti. Ve skutečnosti však vznikla až 22. srpna, tedy druhý den invaze, když tehdy ještě téměř neznámý Josef Koudelka stál na lešení budovy ČKD v dolní části Václavského náměstí a další fotograf Milan Jílek mu do záběru natáhl ruku s hodinkami, aby mohl zaznamenat čas. Bylo poledne a právě začínala stávka, proto bylo náměstí vylidněné. Nic to nemění na tom, že je tento snímek nejen v Československu, ale i na celém světě obdivován jako geniální ztvárnění blížící se represe. Dokonce existují desítky a možná stovky lidí, kteří na internetu sdílí svou vlastní fotografii ruky s hodinkami a vzdávají tak hold PP (Prague Photographer – pražskému fotografovi).

Koudelkův záznam invaze, který svět poprvé viděl až rok po samotné události, se obdivu netěší náhodou. Jde o bezkonkurenčně nejrozsáhlejší, nejhlubší a fotograficky nejkvalitnější soubor, který kdo v osudných srpnových dnech vytvořil. A není to jen počtem snímků – celkem naexponoval 261 rolí kinofilmu, na které pořídil necelých deset tisíc fotografií – ale především obrovským rozsahem témat, skvělou kompoziční a expoziční prací a neuvěřitelnou odvahou, se kterou tehdy mladý fotograf riskoval pro pořízení unikátních snímků. Pamětníci vzpomínají, jak se svými dvěma exaktami a fotobrašnou z krabice od bot neochvějně lezl na tanky, aby v kontaktní vzdálenosti pořídil nejlepší fotografie vojáků. Ian Berry, budoucí Koudelkův kolega z agentury Magnum, jej považoval za „nejstatečnějšího muže nebo za blázna“ a ve stejném duchu se vyjádřili i ostatní fotografové, kteří jej v osudných dnech viděli při práci. Ještě týž rok - anonymně a aniž by mu to někdo oznámil – také získal výroční Zlatou medaili Roberta Capy za nejstatečnější fotoreportáž roku.

Možná ani samotný Koudelka si přitom neuvědomuje, jak obrovský pozitivní vliv měla jeho odvaha i na další fotografy. Ti, co ho ve vypjatých chvílích v Praze potkali, rádi přiznávají, že jim pohled na něj, na zaskočené reakce vojáků a pocit podpory ze strany Pražanů dodaly odvahu fotografovat tak, jak by si to jinak nedovolili. Díky němu dnes existují mnohé další soubory vynikající kvality plné bezprostředních a kontaktních záběrů.



Foto: Josef Koudelka, 1968. Copyright: Josef Koudelka/Magnum Photos. Zdroj: www.magnumphotos.com

Koudelka je dnes pro většinu lidí prakticky monopolním vypravěčem invaze. Jeho fotografie definují představu o tom, co se tehdy v Praze dělo. Zadáte-li do českého vyhledávače Google.cz frázi „invaze Československo 1968“, vyskočí 31.300 odkazů (09. října 2024) a mezi fotografiemi bude Koudelkův snímek na 3. místě. Pokud ve stejném vyhledávači zadáte heslo anglicky „invasion Czechoslovakia 1968“, najde 578.000 odkazů. Zadáte-li heslo „invasion Koudelka 1968“, bude to neuvěřitelných 235.000 odkazů. Opatrnému fotografovi se podařilo téměř všechny negativy propašovat do zahraničí, kde se o ně postarala agentura Magnum. Poprvé vyšly souborně na první výročí invaze v roce 1969. Po dlouhá léta však Koudelka nemohl ze strachu o bezpečí svých rodičů prozradit, že je jejich autor, a tak pouze jako divák sledoval obrovský úspěch své práce. V Československu vyšla část souboru invaze až v roce 1990 jako příloha časopisu Respekt a tentokrát už pod vlastním jménem. 40 let po invazi pak vydal Koudelka rozsáhlou knihu Invaze 68 nejprve ve Francii a poté v dalších 11 jazykových mutacích. O obrovském zájmu o Koudelkovy fotografie svědčí fakt, že jsou téměř všechny mutace celosvětově vyprodané a na prodejních serverech se prodávají na mnohonásobek jejich původní ceny.



Foto: Vladimír Lammer, 1968. Repro z knihy 1945...Osvobození/Liberation,...1968 Okupace/Occupation

Po sametové revoluci se pomalu začali hlásit i další čeští a slovenští autoři, kteří srpen 1968 vyfotografovali. Často se tak dělo ku příležitosti kulatých výročí od invaze, kdy kurátoři připravovali významnější výstavy věnované tématu. Na povrch tak vycházely soubory Vladimíra Lammera, Libuše Kyndrové, Bohumila Dobrovolského, Jiřího Všetečky, Josefa Ráže, Oldřicha Škáchy,



Foto: Libuše Kyndrová, 1968. Repro z knihy 1945...Osvobození/Liberation,...1968 Okupace/Occupation



Foto: Bohumil Dobrovolský, 1968. Repro z knihy 1945...Osvobození/Liberation,...1968 Okupace/Occupation



Foto: Antonín Nový, 1968. Repro z knihy 1945...Osvobození/Liberation,...1968 Okupace/Occupation

Jindřicha Marca, Miloně Novotného a dalších. Na Slovensku po právu ohromily fotografie Ladislava Bielika, který se ale domácí slávy nedočkal, když umřel v roce 1984 při fotografování závodu Formule 1 v Budapešti. Právě jeho fotografie Emila Gally s odhalenou hrudí jak čelí okupačnímu tanku patří spolu s Koudelkovou rukou s hodinkami mezi nejčastěji používané na zahraničních serverech (hledáte-li na americkém google.com frázi „invasion Czechoslovakia 1968“, najde 1,4 milionu odkazů a první článek obsahuje právě Bielikovu fotografii. Koudelkova stránka Invasion 1968 na webu agentury Magnum je až na 17. místě). Bielikovu fotografii také časopis Time/Life vybral mezi 100 snímků, které změnily svět.

Jednou z nejčastěji používanách českých fotografií invaze v cizojazyčných zprávách je i snímek Antonína Nového, na kterém dva muži s vlajkou procházejí kolem hořícího tanku. Tuto fotografii však servery používají téměř výhradně bez uvedení autora. Důvodem je, že ji americká CIA použila ve svém bookletu “CIA Analysis of the Warsaw Pact Forces: The Importance of Clandestine Reporting” a poté zveřejnila na účtu na sociální síti flicker, odkud ji převzala také Wikipedia.

Zpravodajské servery pro své články zabývající se invazí rutinně používají snímky z rozsáhlých a navzájem propojených fotografických databází. Velmi často sáhnou po bohatém katalogu ČTK. Právě v něm nade všechny ostatní figuruje soubor fotografa ČTK Libora Hajského, který jako jeden z mála zachytil intenzivní konfrontaci mezi Pražany a okupačními vojáky na barevný film. Při zadání fráze „invasion Prague 1968“ do amerického vyhledávače google.com vyskočí mezi milionem odkazů první právě článek s Hajského snímky. Jednou z vůbec nejpublikovanějších fotografií je pohled na převrácený nákladní automobil uprostřed davu lidí a tanků, na kterém stojí několik mužů včetně fotografa. V roce 2018 se onen fotograf přihlásil a ukázalo se, že šlo o anglického studenta Christophera Rooneyho, který byl v té době v Československu za kamarádkou a invazi fotografoval na svůj Kodak Brownie.

Dnešní propojení foto servisu ČTK se zahraničím však nefungovalo vždy a 21. srpna 1968 okupační síly přinutily agenturu zcela přerušit práci. Uzavření hranic znamenalo, že pro československé fotografy a žurnalisty bylo téměř nemožné své práce umístit v zahraničí. Tuto roli tedy převzali zahraniční fotografové profesionálové a amatéři, z nichž někteří již v Československu působili a jiní přijeli vysláni svými časopisy nebo agenturami. Právě díky jejich práci mohl zbytek světa sledovat okupaci v novinách a oblíbených obrazových časopisech jako byly například americký Life, francouzský Paris Match, německý Stern nebo italská Epoca. Paradoxně však jejich fotografie zůstaly téměř neznámé československému publiku, za jejichž svobodu bojovaly.



Foto: Libor Hajský/ČTK, 1968. Zdroj: https://www.rferl.org/a/prague-1968-invasion-photographer/29430254.html

Jak ukáže tato práce, zásadní vliv na obraz invaze na západě mělo několik autorů: Hilmar Pabel (Německo), Volker Krämer (Německo) a Franz Goëss (Rakousko). První dva výborně zachytili nejintenzivnější chvíle vpádu vojsk do Prahy, třetího zastihla invaze nejprve v Bratislavě, ale už od druhého dne pravidelně dodával fotografie a zprávy do Vídně, odkud je dále distribuovali. Nejčastěji používanou titulní fotografií v dobových médiích je však snímek tanku projíždějícího kolem sochy sv. Václava, kterou fotografické databáze přisuzují Peterovi Winterbachovi z agentury AP, o jehož pobytu v Praze dnes není známo vůbec nic. Vedle zpravodajských fotografů jsou zde však i další autoři, kteří pomohli vynést obraz okupace do zahraničí prostřednictvím vlastních knih. Zde je třeba vyzvednout dílo Švéda Suneho Jonssona, které svou šířkou záběru, systematičností, dlouhodobostí a obrazovou kvalitou asi nejvíce připomíná Koudelkovu práci.



Soviet tanks, protest, Prague
FOTO: Rooney Christopher/CTK Photobank

Jen málo ze zahraničních fotografů invaze se dočkalo výstavy svých fotografií v Československu. V rámci jubilejních přehlídek se prezentoval například Američan Paul Goldsmith, díla Suneho Jonssona byla k vidění ve spojení s Italy Carlem Leidim a Alfonsem Modonesim. Rakouské kulturní forun v Praze zase uspořádalo několik výstav Franze Goësse po českých městech. Většina autorů však zůstává české veřejnosti neznámá.



Foto: Ladislav Bielik, 1968. Repro z knihy 1945...Osvobození/Liberation,...1968 Okupace/Occupation

Zahraniční časopisy a jejich fotografické zpravodajství o invazi do Československa

Life je americký obrazový časopis – týdeník, který poprvé vyšel v roce 1883. Týdně vycházel až do roku 1972, kdy přešel na speciální vydání. Od roku 1978 do 2000 vycházel jako měsíčník. Od té doby nepravidelně vydává speciální vydání. Od roku 1936 až do šedesátých let 20. století byl Life všeobecným časopisem proslulým pro svou fotožurnalistiku. Během těchto let to byl jeden z nejpopulárnějších časopisů v USA, jehož náklad během vrcholu dosáhl neuvěřitelných 13,5 milionu výtisků. V roce 1971 rozhodl jeho vydavatel – Time – o snížení nákladu z 8,5 milionů na 7 milionů.
První číslo časopisu s příspěvkem o invazi vyšlo 30. srpna 1968.

Paris Match je francouzský obrazový časopis – týdeník, který vznikl v roce 1926 jako sportovní týdeník a na konci třicátých let potom rozšířil na všeobecný formát po vzoru Life. V roce 1939 už prodával 1,45 milionu výtisků a na svém vrcholu v roce 1958 prodával 1,8 milionu výtisků. Ještě v roce 2022 měl téměř 570 tisíc výtisků.
První číslo časopisu s příspěvkem o invazi vyšlo 31. srpna 1968

Epoca byl italský ilustrovaný časopis – týdeník, který vycházel mezi lety 1950 a 1997 v Miláně. Ve své době to byl jeden z předních časopisů. Koncepčně byl založený na americkém Life a francouzském Paris Match. Vrchol zažil v roce 1955, kdy se prodávalo 420 tisíc výtisků. V roce 1970 už to bylo jen 350 tisíc.
První číslo časopisu s příspěvkem o invazi vyšlo 1. září 1968

Stern je německý časopis – týdeník, zabývající se všeobecným zpravodajstvím. Vznikl v roce 1948 a na vrcholu mezi lety 1948 a 1980 prodával mezi 1,5 a 1,8 miliony výtisků. V roce 1983 zažil časopis obrovský reputační šok, když za 9,3 milionu marek zakoupil takzvané Hitlerovy deníky, které se ale nakonec ukázaly být podvrhem. K roku 2019 už náklad klesl pod půl milionu.
První číslo časopisu s příspěvkem o invazi vyšlo 1. září 1968

Newsweek je americký zpravodajský týdeník, který vznikl v roce 1933. Mezi lety 1961 a 2010 jej vlastnil The Washington Post Company. V roce 1970 šedesát zaměstnankyň zažalovalo časopis za porušování zákona o rovnoprávnosti pohlaví, když podle nich záměrně nezaměstnával ženy jako reportérky. Žalobu vyhrály. Na svém vrcholu dosáhl časopis nákladu přes 4 milióny výtisků.
První číslo časopisu s příspěvkem o invazi vyšlo 2. září 1968

Time je americký zpravodajský týdeník. Vznikl v roce 1923 a postupně se stal jedním z hlavních časopisů v USA. Až do konce 60tých let jeho obálka vždy zachycovala jediného člověka. Později časopis zavedl speciální vydání „lidé roku“. V roce 1960 měl celosvětový náklad přes 3 miliony výtisků.
První číslo časopisu s příspěvkem o invazi vyšlo 30. srpna 1968

Triunfo byl španělský kulturní a politický týdeník vydávaný v Madridu mezi lety 1946 až 1982. Časopis se několikrát dostal do střetu s politickými a náboženskými proudy v zemi a několikrát kvůli tomu musel přerušit vydávaní. Když se po jednom takovém trestu znovu objevil na pultech v lednu 1976, všech 166 tisíc kopií se vyprodalo během několika hodin.
První číslo časopisu s příspěvkem o invazi vyšlo 31. srpna 1968

L'Express je francouzský zpravodajský týdeník typu amerického Time nebo německého Der Spiegel. Vznikl v roce 1953 a na svém vrcholu vycházel v nákladu přes 550 tisíc výtisků. Ještě v roce 2006 se prodávalo téměř 550 tisíc výtisků. V roce 2022 už byl náklad pouhých 215 tisíc.
První číslo časopisu s příspěvkem o invazi vyšlo už 26. srpna 1968

Der Spiegel je německý týdeník specializující se na investigativní žurnalistiku. Založen byl v roce 1947 a je jedním z nejvlivnějších časopisů v Evropě. Ve svém maximu přesáhl náklad několikrát milión výtisků. První vydání časopisu s příspěvkem o invazi vyšlo už 26. srpna 1968.

Life
30/08/1968

Invaze do Československa

Událost, která škovala svět: jen pár dní poté, co se ruský Brežněv a československý Dubček dohodly, USA a jeho spojenci pošlou tanky a vojáky, aby vyhladili českou svobodu. V předvečer tragédie. Od Petera Younga. Fotografoval Bill Ray

Titulní strana: Hilmar Pabel

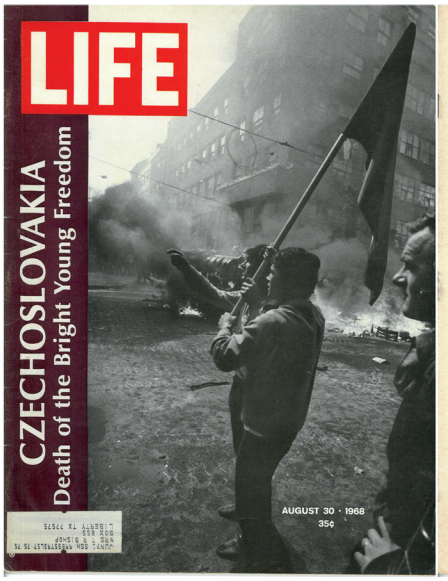

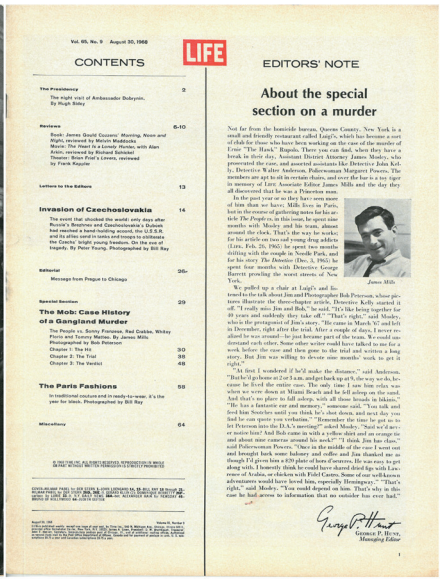

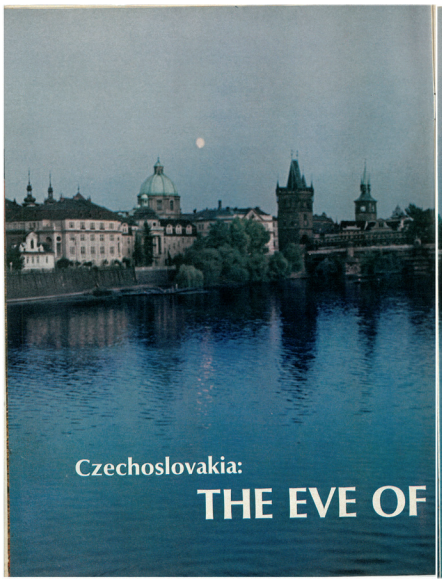

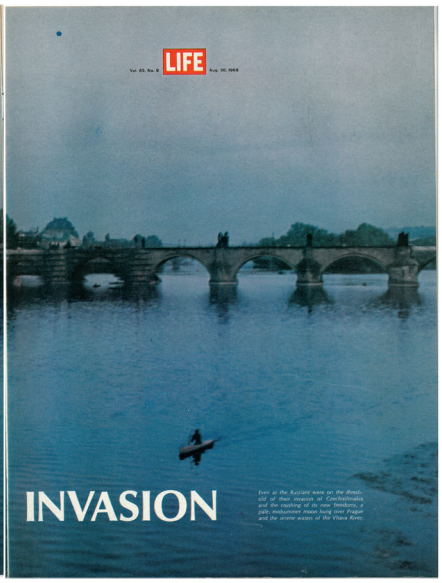



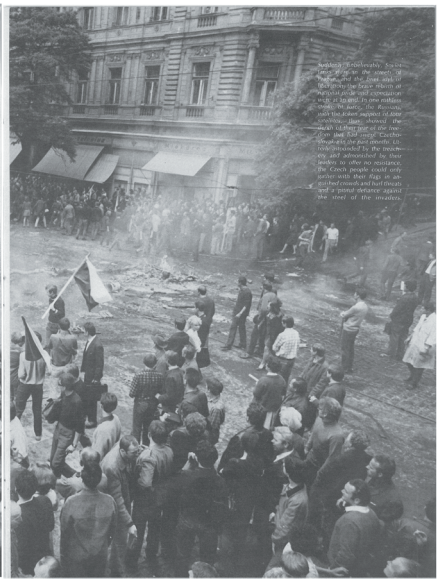

Foto: Hilmar Pabel

LIFE

Life
30/08/1968



Všechny fotografie: Hilmar Pabel



Foto: Hilmar Pabel



by PETER YOUNG

Before the tanks, a hand-holding accord to

keep freedom from getting out of control

Photographed by
BILL RAY

Foto: Bill Ray

LIFE

Life
30/08/1968



Všecha fota: Bill Ray (před invazí)



Všecha fota: Bill Ray (před invazí)



Foto vlevo: Bill Ray (před invazí)



Dramatically visible here is one man's instinctive response to the crushing of his country's freedom. At the West German border a Czech border guard makes his dash to escape. But he trips, gets up, is chased and is finally overpowered at gunpoint. Meanwhile, throughout the country, the Russians moved swiftly to consolidate their occupation, banning all public meetings, silencing radio stations and jamming clandestine news that stayed on the air. The Czech secret police, disbanded by Dubček, regrouped and began rounding up their countrymen who had been the best advocates of reform. President Svoboda was flown to Moscow to work out with the Soviet leaders a compromise Czech government—perhaps even including Dubček—that would promise to be more "cooperative".

Desperate

gamble as a nation's freedom dies

LIFE

Life
30/08/1968

Life
06/09/1968

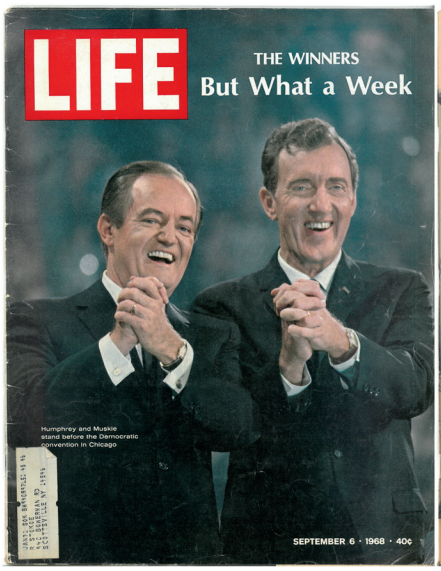

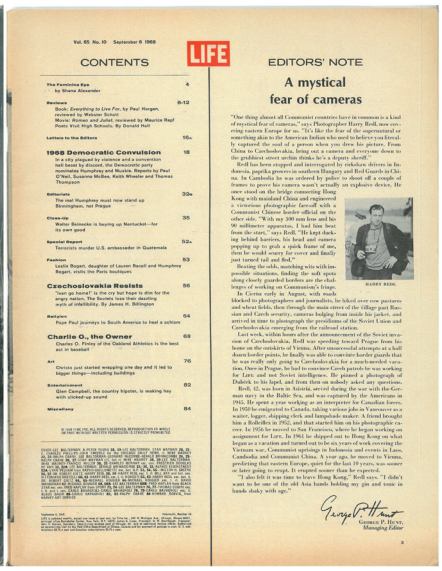

Československo vzdoruje

„Ivane jdi domů!“ je pláč, ale naděje je pro rozhněvaný národ matná. Sověti ztrácejí svůj oslnivý mýtus o neomylnosti. Autor James H. Billington





Ivane, jsi jako Hitler - jdi domů!

Foto vpravo: Harry Redl





Velká fotografie: Bill Ray
Ostatní fotografie: Harry Redl



Cost to the Soviets: loss of their dazzling

by JAMES H. BILLINGTON

myth of infallibility

LIFE

Life

06/09/1968

Barevné foto: Harry Redl



Hopes dulled by specters of despair

Foto vpravo: Harry Redl

Paris Match 31/08/1968

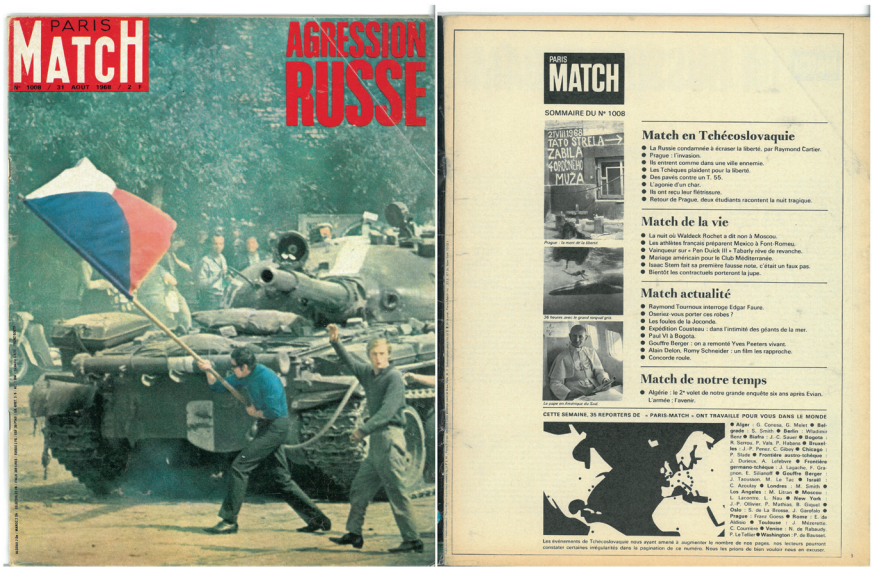

Titulní foto: u článku je psaný Franz Goëss, který tuto situaci v Bratislavě sice fotografoval, ale z lešení. Ze země ji fotografoval například Ladislav Bielik

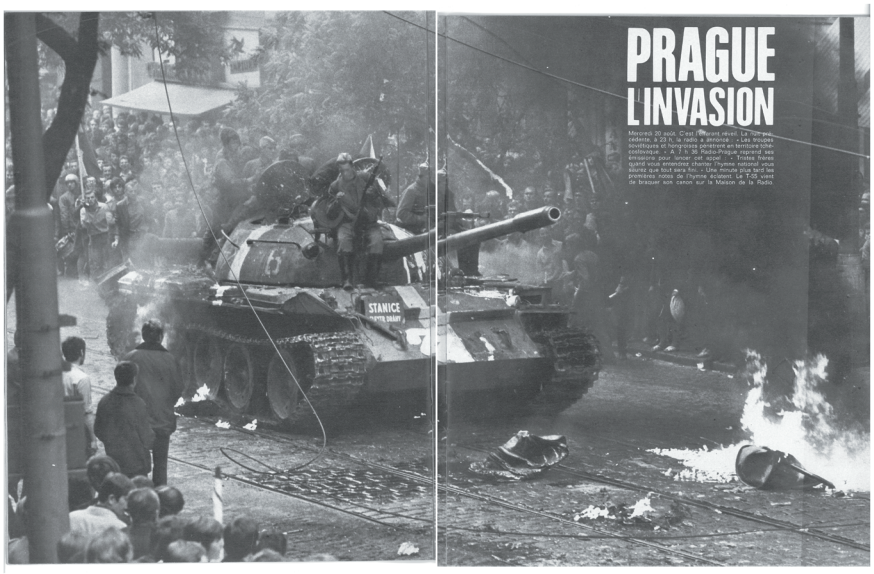

Foto: Hilmar Pabel



Obě fota: Hilmar Pabel

PARIS MATCH

Paris Match 31/08/1968





Foto: Franz Goëss



Všechny fotografie: Hilmar Pabel

Paris Match
31/08/1968

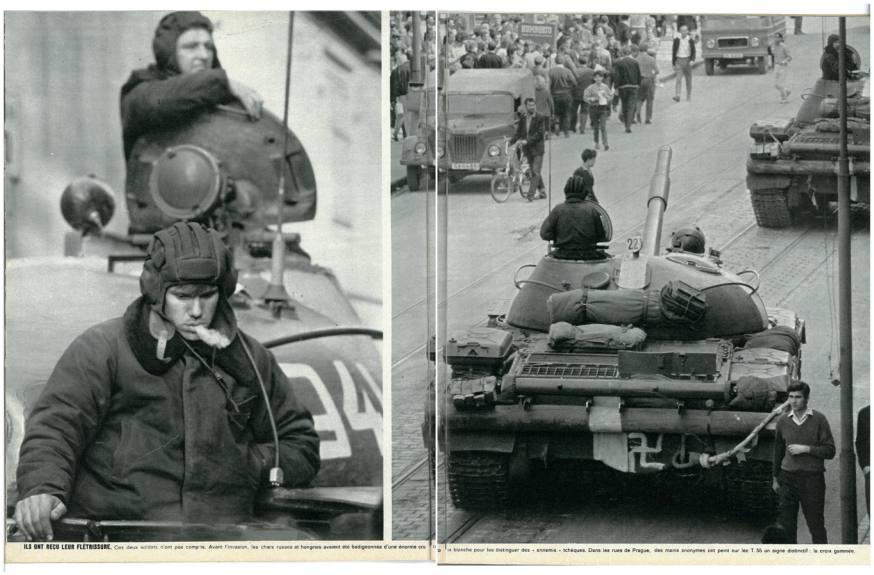

ILS ONT REÇU LEUR FLETRISSURE. Ces deux soldats n'ont pas compris. Avant l'invasion, les chars russes et hongrois avaient été badigeonnés d'une énorme croix blanche pour les distinguer des « ennemis » tchèques. Dans les rues de Prague, des mains anonymes ont peint sur les T 55 un signe distinctif : la croix gammée.



Les deux étudiants ont eux-mêmes photographié un drapeau tchèque dont le blanc est trempé dans le sang d'une victime.

Retour de Prague, deux étudiants racontent

Thierry Martin (vingt-deux ans, étudiant en architecture) et Philippe Dubois (vingt et un ans, étudiant en philosophie) rentrent de Prague.

Voici leur récit :

« Nous sommes arrivés à Prague le 12 août. Moi-même (Thierry Martin), j'y avais été le 14 août, Philippe Dubois en voiture, avec des copains, le 15 août, venant de Copenhague. Nous voulions voir dans ce pays en pleine évolution politique et nous faire une idée de la jeunesse socialiste.

« Premiers déceptions pour nous. Dans les rues du centre de la ville où l'on voit beaucoup plus de touristes étrangers dans les rues : Allemands surtout, Italiens, Autrichiens et quelques Français. Pas d'Américains. On nous explique que les facultés étant fermées, beaucoup d'étudiants sont en vacances à la campagne. Mais il est vrai que la jeunesse, la leur, nous a plutôt déçus avec des cheveux longs et des vêtements voyants. Ce n'est que nous détrompons, ils nous soutent dessus pour faire du trio, car leur préoccupation première, c'est d'avoir l'allure occidentale. Ils portent des jeans d'or quelques tee's (T-shirts) et nos blousons. Mais ce sont surtout les dollars qui les intéressent. Ils paient le dollar 60 couronnes tchèques, on comprendrons plus tard pourquoi.

« Il n'y a pas une chambre d'hôtel libre à Prague et nous logeons chez l'habitant, l'adresse d'un appartement privé, rue Legerova, non loin du Musée national, où un étudiant loue des chambres pendant ce temps où il est chez ses parents. Nous sommes reçus de pénétrer ainsi chez l'habitant.

« L'appartement est grand, sans pièces immenses, mais bourgeois et baroque, meublé assez luxueusement avec des tapis superbes et un beau piano. Il est très confortablement. Deux est glacée au robinet du lavabo et la baignoire, remplie de graviers, ne sert plus depuis longtemps. La cuisine, elle, est très moderne, très confort, juste de quoi se préparer un café. L'hébergement, avec disposition de la cuisine, coûte 5 francs par jour. Notre hôtesse, une femme très sympathique, a 25 ans, est étudiante dans les Ponts et Chaussées et a une girl-friend, Irena, qu'il ne peut épouser car il faut attendre un appartement cinq ans.





PARIS MATCH

Paris Match 07/09/1968

Titulní foto: Ian Berry



Foto: Ian Berry



PARIS MATCH

Paris Match 07/09/1968



Všechna fota: asi Jack Garufalo

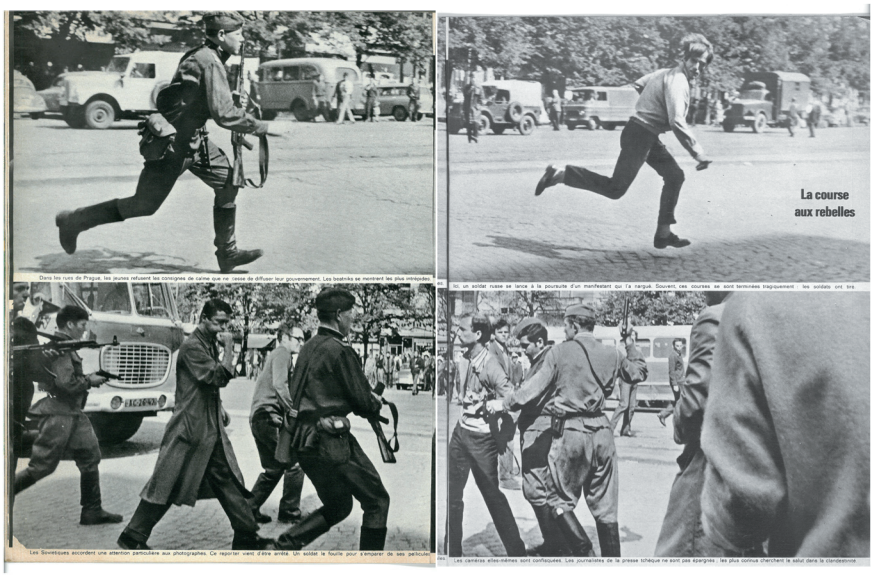

Horní foto: Ian Berry
Dolní foto: Jack Garufalo



Foto: Ian Berry

Paris Match 07/09/1968

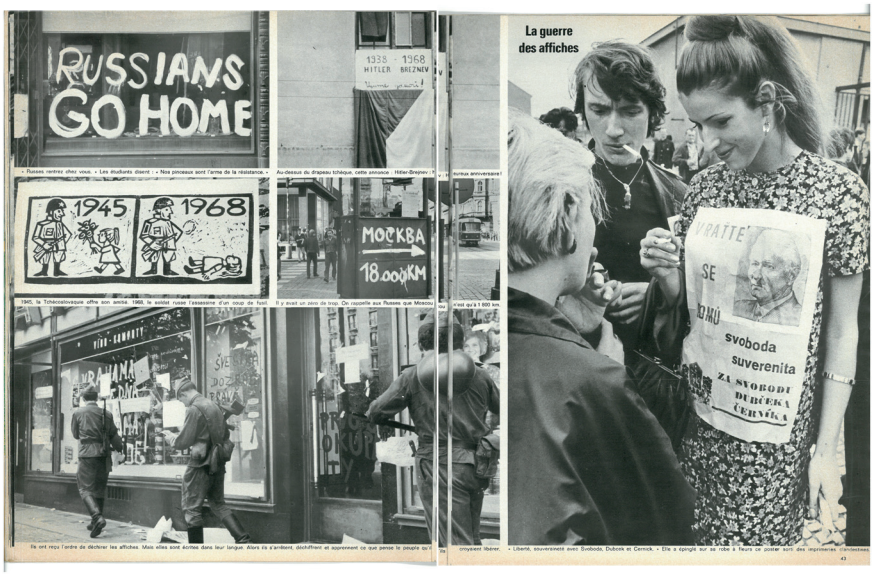

Fotografie nápisů v ulicích: Franz Goëss
Foto vpravo: Ian Berry

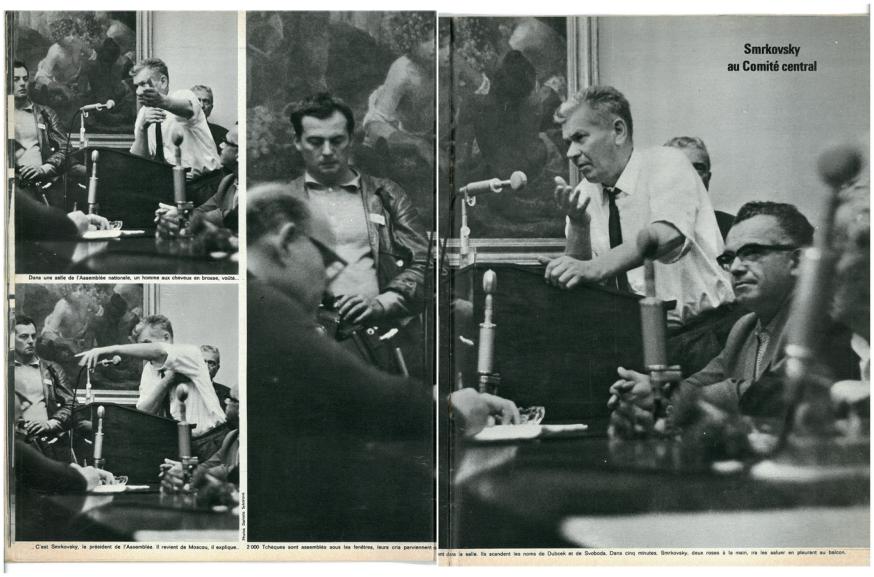

Všechny fotografie: Daniela Sýkorová



Pohřeb oběti invaze Milana Kadlera, autor neuveden

Epoca
01/09/1968



Stejná fotografie jako na titulu Paris Match, pravěpodobný autor: Franz Goëss



Autory fotografií v celém příspěvku jsou: Mario De Biasi, Giancarlo Baroni, Hilmar Pabel, Gérard Wurtz, Franz Goess
Fotografie vpravo: Hilmar Pabel



Foto: Franz Goëss

EPOCA

Epoca
01/09/1968

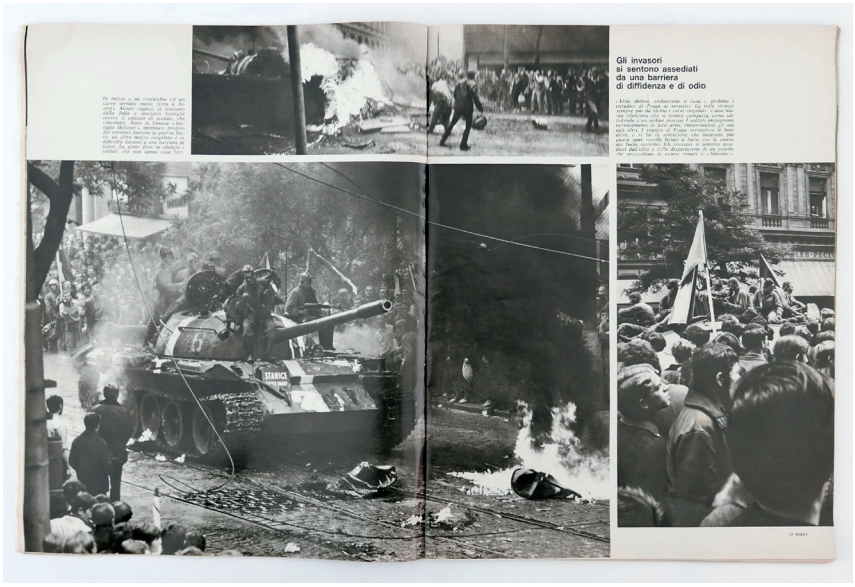
Gli invasori
si sentono assediati
da una barriera
di diffidenza e di odio

Fotografie vlevo a nahoře: Hilmar Pabel


Si leva sulla folla
il vessillo bagnato del sangue
di una ragazza uccisa


Il nostro inviato racconta
le giornate di Praga invasa ma indomabile

Ho visto
il dramma

di Ricciotti Lazzero

Il fotografo di 'Epoca'
viene inseguito
da due soldati russi

EPOCA

Epoca
01/09/1968



Una voce corre tra la folla: "Via tutti! Devono restare soli"

Le ultime parole del "rivarico" Semicovic prima di morire

Foto: Franz Goëss



Ridendo a sfidare la morte

Foto: Franz Goëss



Una foto che è un documento: ecco una strada di Praga subito dopo la "fratema" occupazione

Foto: Gérard Wurtz



EPOCA

Epoca
01/09/1968

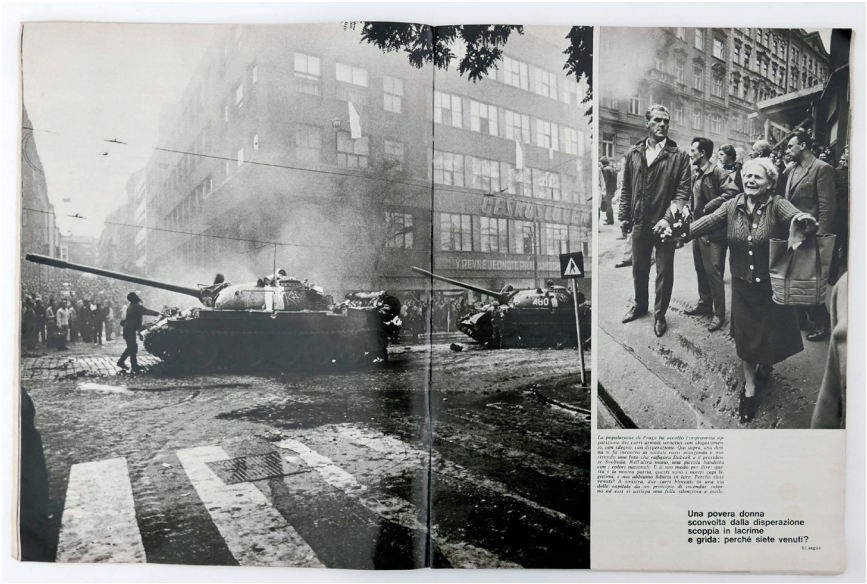

Obě fota: Hilmar Pabel

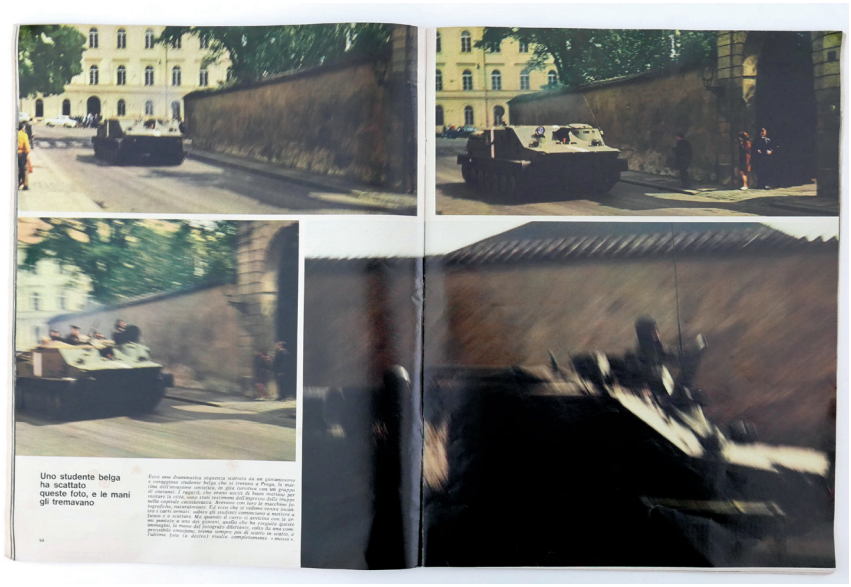

Fotografie pořídil nejmenovaný belgický student, který byl v době invaze s kamarády v Praze

EPOCA

Epoca
01/09/1968

Všechna fota: Hilmar Pabel













EPOCA

Epoca
01/09/1968

EPOCA

Epoca
01/09/1968

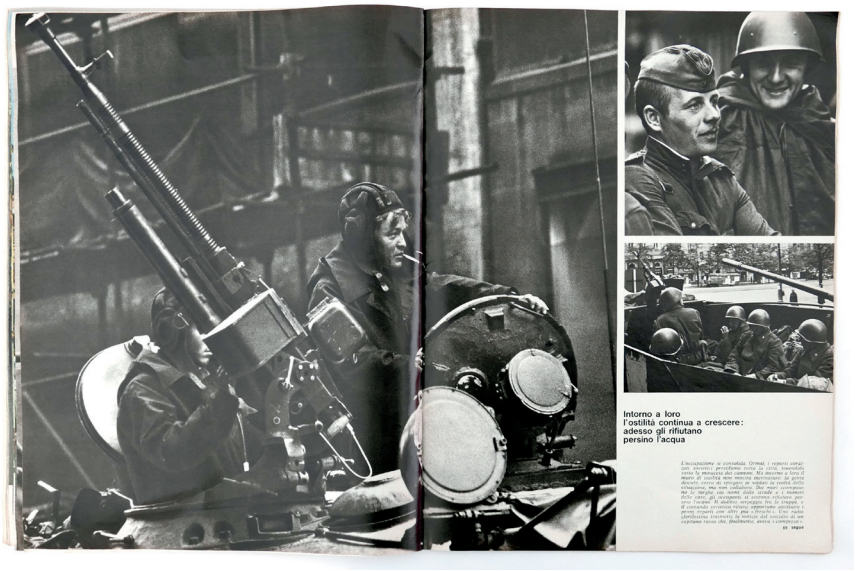







stern

Stern
01/09/1968



Foto: Peter Winterbach



Foto: Hilmar Pabel

stern

Epoca
01/09/1968



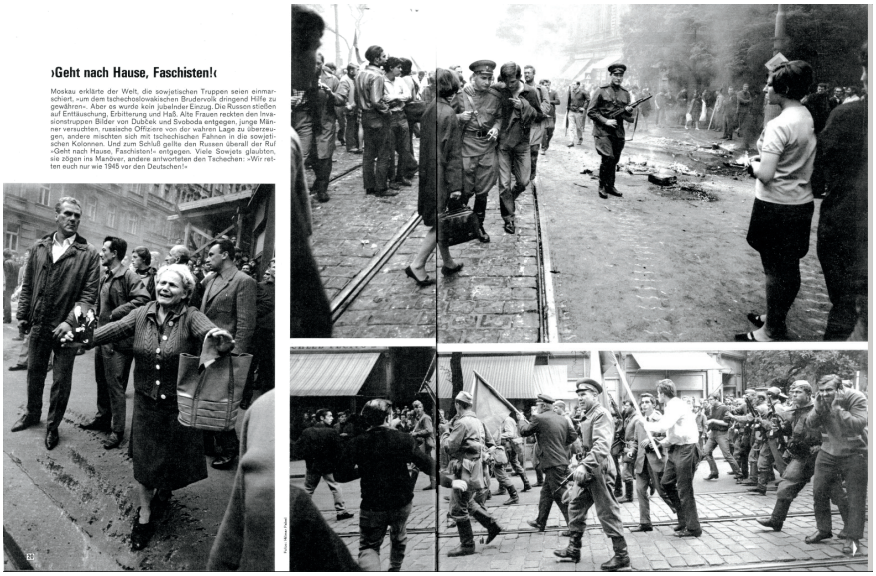

Všechna fota: Hilmar Pabel



Foto: Hilmar Pabel



Titulní foto z Bratislavy: autor neuveden
Fotografie vpravo: Peter Winterbach

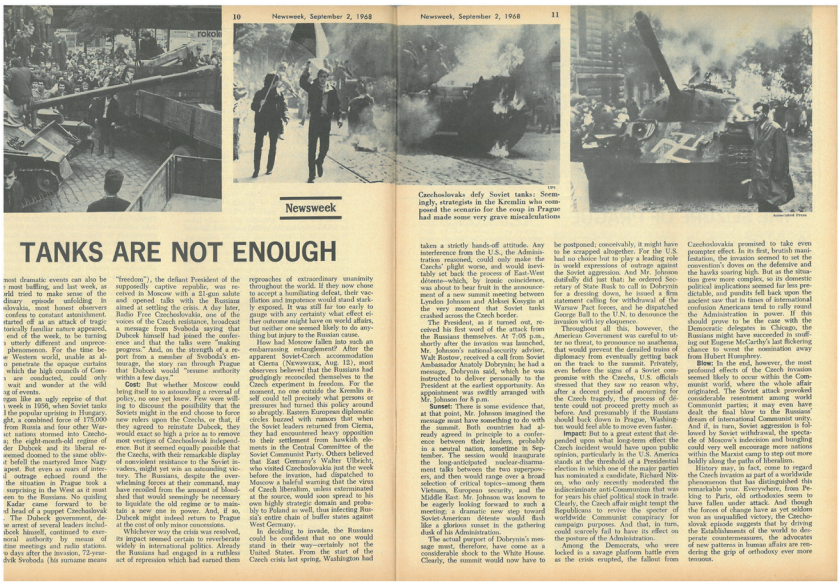

Foto uprostřed: Antonín Nový (signováno U.P.I.)

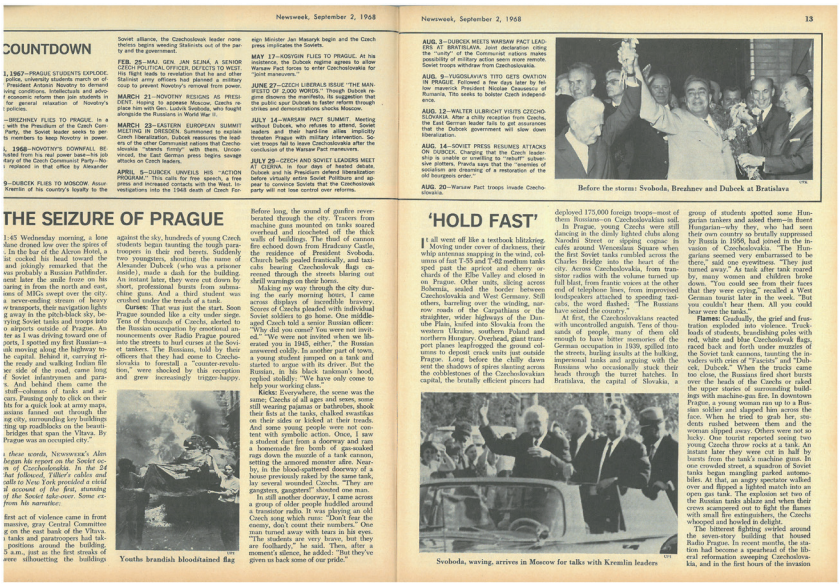

Newsweek

Newsweek
02/09/1968

Newsweek

Newsweek 02/09/1968

Pravá strana vlevo nahoře: fotografie přetištěná ze zvláštního vydání Světa v obrazech z 21. srpna 1968
Pravá strana vpravo dole: Paul Goldsmith

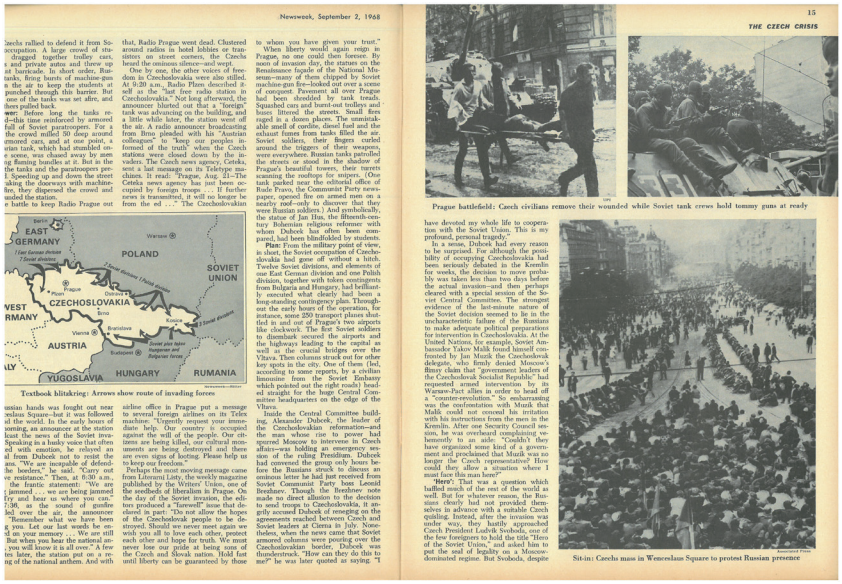
Newsweek, September 2, 1968

Textbook blitzkrieg: Arrows show route of invading forces

Prague battlefield: Czech civilians remove their wounded while Soviet tank crews hold tommy guns at ready

Sit-in: Czechs mass in Wenceslaus Square to protest Russian presence

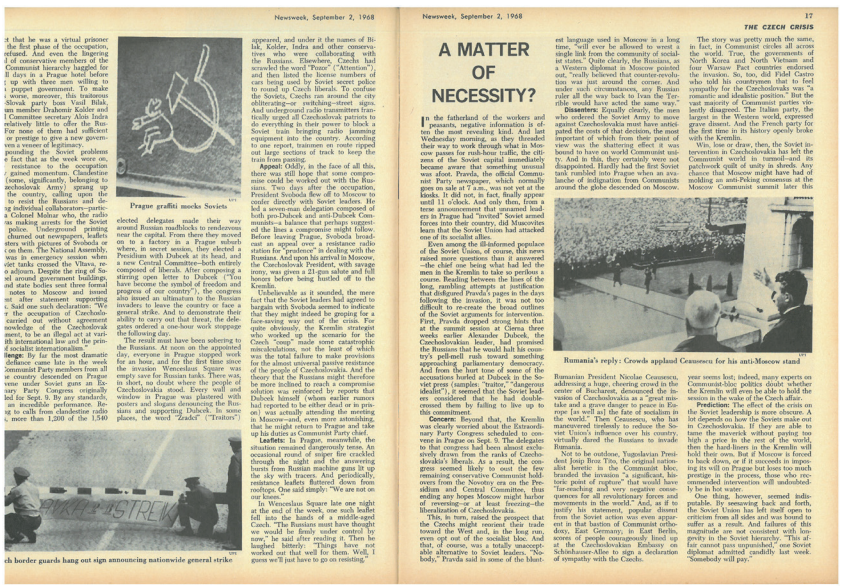
Newsweek, September 2, 1968

Prague graffiti mocks Soviets

Rumania's reply: Crowds applaud Ceausescu for his anti-Moscow stand


Newsweek, September 2, 1968

U.N. stalemate: From Czechoslovakia's Muzik, eloquence; from Russia's Malik, Moscow's 105th veto

Soviet diplomat jeered in Ottawa

Police clash with youthful anti-Soviet demonstrators in Stockholm



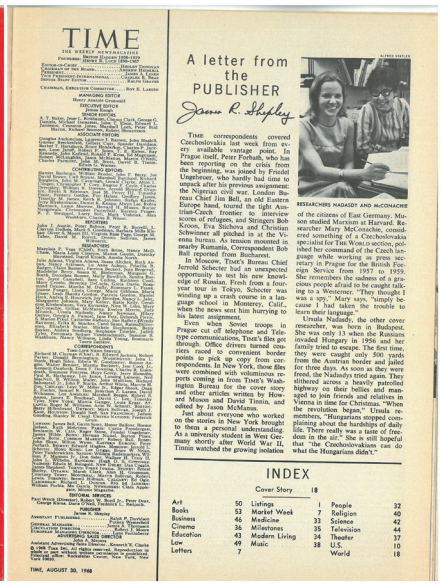

TIME

Time 30/08/1968

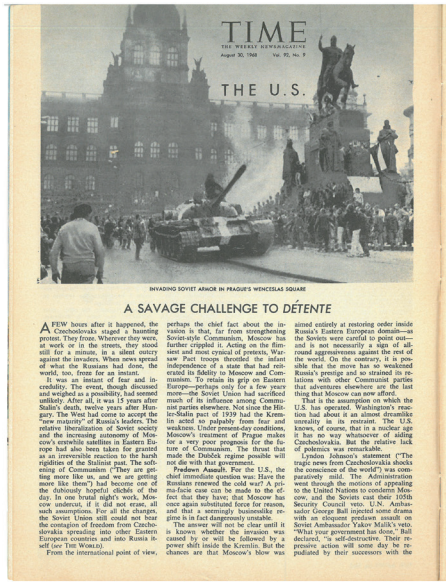

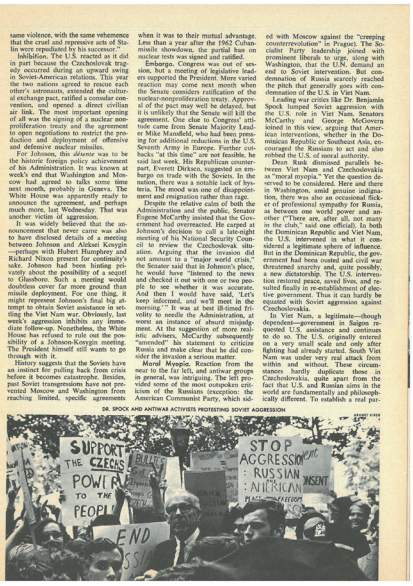

Foto vlevo: Peter Winterbach



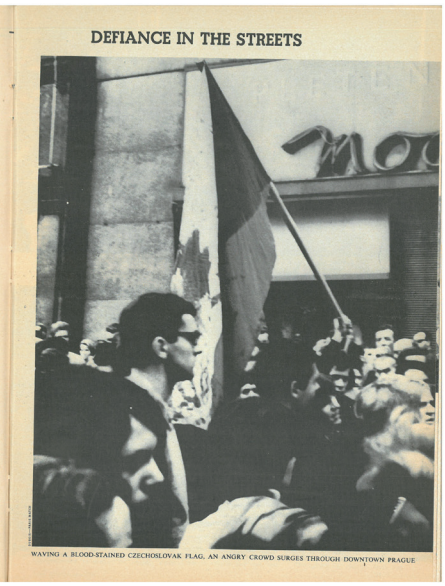

TIME

Time
30/08/1968

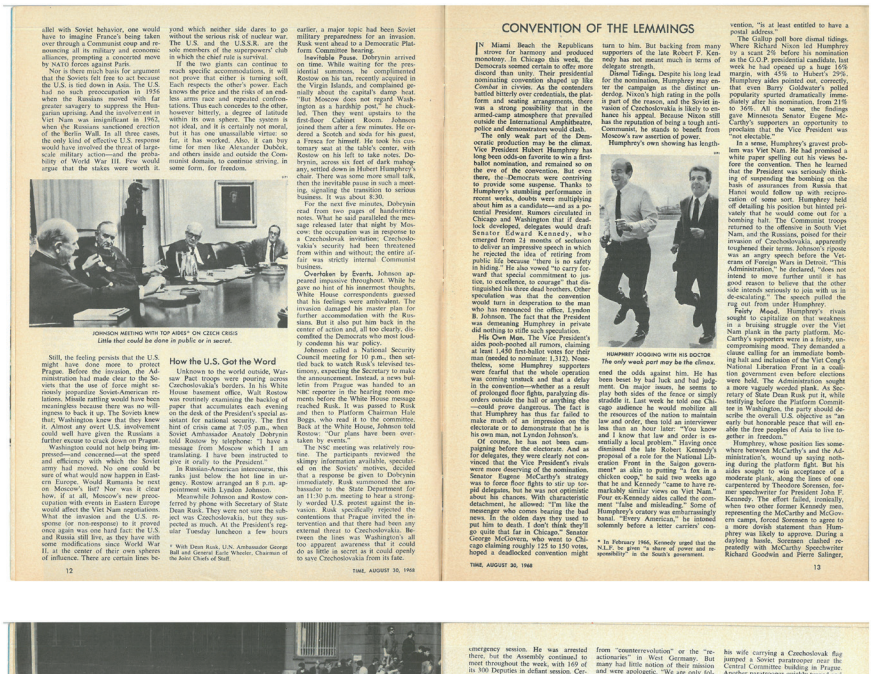

JOHNSON MEETING WITH TOP AIDES* ON CZECH CRISIS
Little that could be done in public or in secret.

How the U.S. Got the Word

Unknown to the world outside, Warsaw Pact troops were pouring across Czechoslovakia's borders. In his White House basement office, Walt Rostow was routinely examining the backlog of paper that accumulates each evening on the desk of the President's special assistant for national security. The first hint of crisis came at 7:05 p.m., when Soviet Ambassador Anatoly Dobrynin told Rostow by telephone: "I have a message from Moscow which I am translating. I have been instructed to give it orally to the President."

In Russian-American intercourse, this ranks just below the hot line in urgency. Rostow arranged an 8 p.m. appointment with Lyndon Johnson.

Meanwhile Johnson and Rostow conferred by phone with Secretary of State Dean Rusk. They were not sure the subject was Czechoslovakia, but they suspected as much. At the President's regular Tuesday luncheon a few hours earlier, a major topic had been Soviet military preparedness for an invasion. Rusk went ahead to a Democratic Platform Committee hearing.

Inevitable Pause. Dobrynin arrived on time. While waiting for the presidential summons, he complimented Rostow on his tan, recently acquired in the Virgin Islands, and complained genially about the capital's damp heat. "But Moscow does not regard Washington as a hardship post," he chuckled. Then they went upstairs to the first-floor Cabinet Room. Johnson joined them after a few minutes. He ordered a Scotch and soda for his guest, a Fresca for himself. He took his customary seat at the table's center, with Rostow on his left to take notes. Dobrynin, across six feet of dark mahogany, settled down in Hubert Humphrey's chair. There was some more small talk, then the inevitable pause in such a meeting, signaling the transition to serious business. It was about 8:30.

For the next five minutes, Dobrynin read from two pages of handwritten notes. What he said paralleled the message released later that night by Moscow: the occupation was in response to a Czechoslovak invitation; Czechoslovakia's security had been threatened from within and without; the entire affair was strictly internal Communist business.

Overtaken by Events. Johnson appeared impassive throughout. While he gave no hint of his innermost thoughts, White House correspondents guessed that his feelings were ambivalent. The invasion damaged his master plan for further accommodation with the Russians. But it also put him back in the center of action and, all too clearly, discomfited the Democrats who most loudly condemn his war policy.

Johnson called a National Security Council meeting for 10 p.m., then settled back to watch Rusk's televised testimony, expecting the Secretary to make the announcement. Instead, a news bulletin from Prague was handed to an NSC reporter in the hearing room moments before the White House message reached Rusk. It was passed to Rusk and then to Platform Chairman Hale Boggs, who read it to the committee. Back at the White House, Johnson told Rostow: "Our plans have been overtaken by events."

The NSC meeting was relatively routine. The participants reviewed the skimpy information available, speculated on the Soviets' motives, decided that a response be given to Dobrynin immediately. Rusk surmounted the ambassador to the State Department for an 11:30 p.m. meeting to hear a strongly worded U.S. protest against the invasion. Rusk specifically rejected the contentions that Prague invited the intervention and that there had been any external threat to Czechoslovakia. Between the lines was Washington's all too apparent awareness that it could do as little in secret as it could openly to save Czechoslovakia from its fate.

* With Dean Rusk, U.N. Ambassador George Ball and General Earle Wheeler, Chairman of the Joint Chiefs of Staff.

TIME, AUGUST 30, 1968

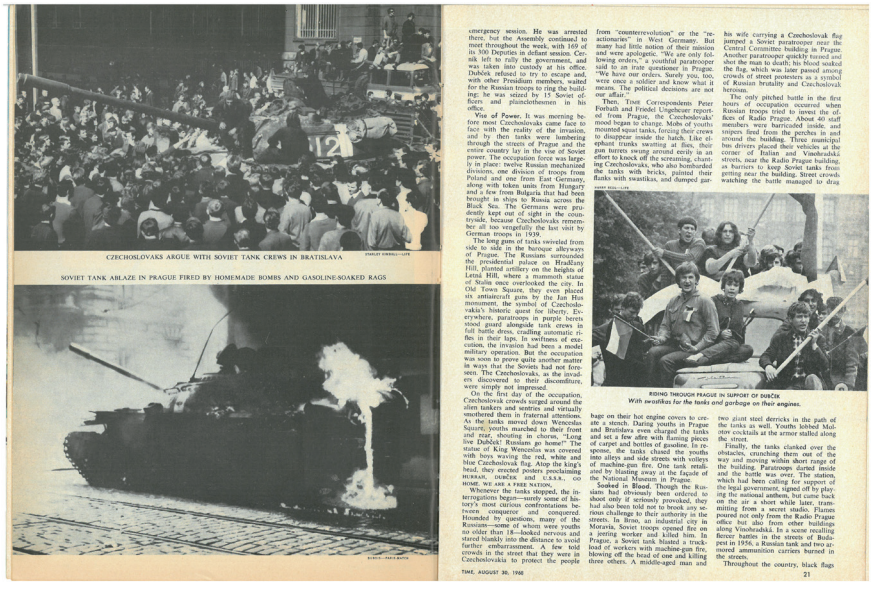

CZECHOSLOVAKS ARGUE WITH SOVIET TANK CREWS IN BRATISLAVA

SOVIET TANK ABLAZE IN PRAGUE FIRED BY HOMEMADE BOMBS AND GASOLINE-SOAKED RAGS

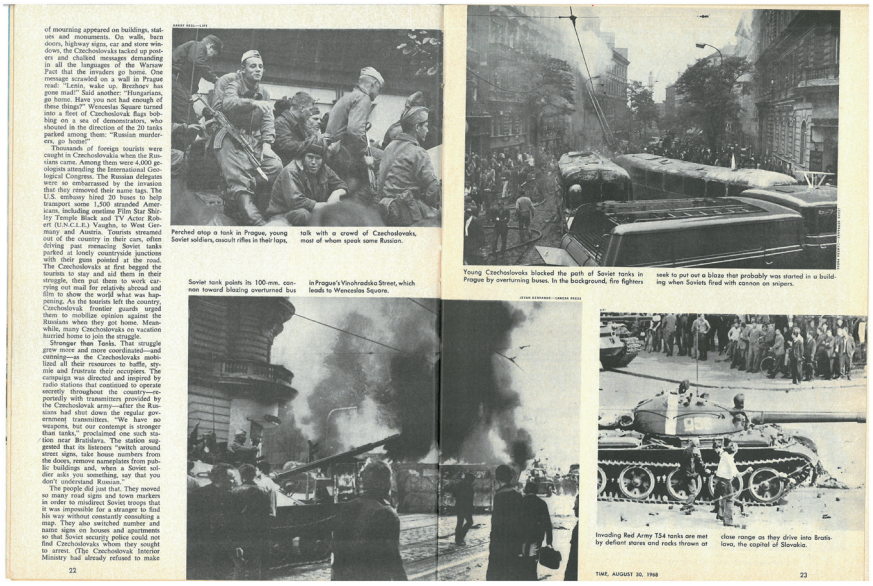

Perched atop a tank in Prague, young Soviet soldiers, assault rifles in their laps, talk with a crowd of Czechoslovaks, most of whom speak some Russian.

Soviet tank points its 100-mm. cannon toward blazing overturned bus in Prague's Vinohradska Street, which leads to Wenceslas Square.

Young Czechoslovaks blocked the path of Soviet tanks in Prague by overturning buses. In the background, fire fighters seek to put out a blaze that probably was started in a building when Soviets fired with cannon on snipers.

Invading Red Army T54 tanks are met by defiant stares and rocks thrown at close range as they drive into Bratislava, the capital of Slovakia.

Foto vlevo nahoře: Harry Redl
Foto vpravo nahoře a vledo dole: Jevan Berangé
Foto vpravo dole: Franz Goëss

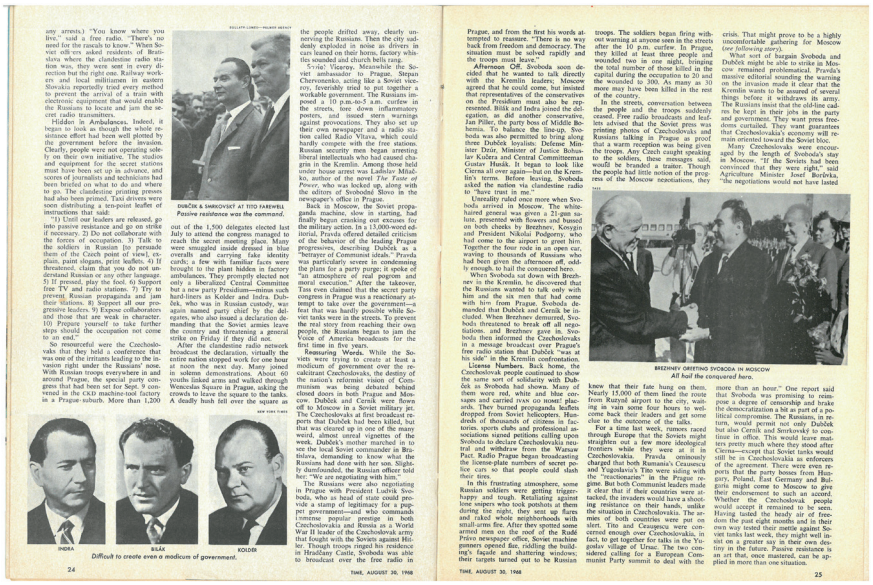

any arrests.) "You know where you live," said a free radio. "There's no need for the rascals to know." When Soviet officers asked residents of Bratislava where the clandestine radio station was, they were sent in every direction but the right one. Railway workers and local militiamen in eastern Slovakia reportedly tried every method to prevent the arrival of a train with electronic equipment that would enable the Russians to locate and jam the secret radio transmitters.

Hidden in Ambulances. Indeed, it began to look as though the whole resistance effort had been well plotted by the government before the invasion. Clearly, people were not operating solely on their own initiative. The studios and equipment for the secret stations must have been set up in advance, and Slovakian journalists and technicians had been briefed on what to do and where to go. The clandestine printing presses had also been primed. Taxi drivers were seen distributing a ten-point leaflet of instructions to citizens:

"1) Until our leaders are released, go into passive resistance and go on strike if necessary. 2) Do not collaborate with the forces of occupation. 3) Talk to the soldiers in Russian [to persuade them of the Czech point of view], explain, paint slogans, print leaflets. 4) If threatened, claim that you do not understand Russian or any other language. 5) If pressed, play the fool. 6) Support free TV and radio stations. 7) Try to prevent Russian propaganda and jam their stations. 8) Support all our progressive leaders. 9) Expose collaborators and those that are weak in character. 10) Prepare yourself to take further steps should the occupation not come to an end."

So resourceful were the Czechoslovaks that they held a conference that was one of the irritants leading to the invasion right under the Russians' nose. With Russian troops everywhere in and around Prague, the special party congress that had been set for Sept. 9 convened in the ČKD machine-tool factory in a Prague suburb. More than 1,200

INDRA BILÁK KOLDER

Difficult to create even a modicum of government.

DUBČEK & SMRKOVSKÝ AT TOD FAREWELL
Passive resistance was the command.

out of the 1,500 delegates elected last July to attend the congress managed to reach the secret meeting place. Many were smuggled inside dressed in blue overalls and carrying fake identity cards; a few with familiar faces were brought to the plant hidden in factory ambulances. They promptly elected not only a liberalized Central Committee but a new party Presidium—minus such hard-liners as Kolder and Indra. Dubček, who was in Russian custody, was again named party chief by the delegates, who also issued a declaration demanding that the Soviet armies leave the country and threatening a general strike on Friday if they did not.

After the clandestine congress had broadcast the declaration, virtually the entire nation stopped work for one hour at noon the next day. Moscow stood in solemn denunciations. About 600 youths linked arms and walked through Wenceslas Square in Prague, asking the crowds to leave the square to the tanks. A deadly hush fell over the square as

SOVIET TANK IN BUDAPEST (NOV. 1956)
Attempting rope with consent this time.

holding down his reforms. Finally, the pace of events had begun to accelerate. By predawn of a power shift inside the Kremlin, an effort to suppress the failure of the reformist leadership to cope with Russia's problems. If so, the change would not necessarily appear immediately; Brezhnev and Kosygin might have to share power for months before stepping down.

Rendezvous in Slovakia. The most telling clue lay in what the Russians did bring with them to Czechoslovakia but what they did not: a new government. Had the politburo decided to bring Dubček under control or to oust him outright been in readiness—as the Soviets would have followed up their efficient military takeover with an equally efficient installation of a rubber-stamp regime to their liking. Instead, they placed the country in a state of suspended political animation, letting a surrounded Parliament continue to meet, the people drifted away, clearly unnerving the Russians. Then the city suddenly exploded in noise as drivers in cars leaned on their horns, factory whistles sounded and church bells rang.

Svitej Vicaroy. Meanwhile the Soviet ambassador to Prague, Stepan Chervonenko, acting like a Soviet viceroy, feverishly tried to put together a workable government. The Russians imposed a 10 p.m.-to-5 a.m. curfew in the streets, tore down inflammatory posters, and issued stern warnings against provocations. They also set up their own newspaper and a radio station called Radio Vltava, which could hardly compete with the free stations. Russian security men began arresting liberal intellectuals who had caused changes in the Kremlin. Among those held under house arrest was Ludvik Mňačko, author of the novel *The Taste of Power*, who was locked up, along with the editors of Svobodná Slovo in the newspaper's office in Prague.

Back in Moscow, the Soviet propaganda machine, slow in starting, had finally begun cranking out excuses for the military action. In a 13,000-word editorial, Pravda offered detailed criticism of the behavior of the leading Prague progressives, describing Dubček as a "betrayer of Communist ideals." Pravda was particularly severe in condemning the plans for a party purge; it spoke of "an atmosphere of real pogroms and moral executions." After the takeover, Tass even claimed that the secret party congress in Prague was a reactionary gathering, that even the government—a fact that was hardly possible while Soviet troops were in the streets. To prevent the real story from reaching their own people, the Russians began to jam the Voice of America broadcasts for the first time in five years.

Reassuring Words. While the Soviets were trying to create at least a modicum of government over the recalcitrant Czechoslovaks, they commanded the nation's reformist vision of Communism was being debated behind closed doors in both Prague and Moscow. Dubček and Černik were flown off to Moscow in a Soviet military jet. The Czechoslovaks first broadcast reports that Dubček had been killed, but that was cleared up in one of the many weird, almost unreal vignettes of the week. Dubček was first marched in to see the local Soviet commander in Bratislava, demanding to know what the Russians had done with her son. Slightly dumfounded, the Russian officer told her: "We are negotiating with him."

The Russians were also negotiating in Prague with President Ludvik Svoboda, who as head of state could provide a stamp of legitimacy for a puppet government—and who commands immense popular prestige in both Czechoslovakia and Russia as a World War II leader of the Czechoslovak army that fought with the Soviets against Hitler. Though troops ringed his residence in Hradčany Castle, Svoboda was able to broadcast over the free radio in

Prague, and from the first his words attempted to reassure. "There is no way back from freedom and democracy. The situation must be solved rapidly and the troops must leave."

Afternoon Off. Svoboda soon decided that he wanted to talk directly with the Kremlin leaders; Moscow agreed that he could come, but insisted that representatives of the conservatives on the Presidium must also be represented. Bilák and Indra joined the delegation, as did another conservative, Jan Piller, the party boss of Middle Bohemia. To balance the line-up, Svoboda was also permitted to bring along three Dubček loyalists: Defense Minister Dzur, Minister of Justice Bohuslav Kučera and Central Committeeman Gustav Husák. It began to look like Cierna all over again—but on the Kremlin's terms. Before leaving, Svoboda asked the nation via clandestine radio to "have trust in me."

Unusually ruled once more when Svoboda arrived in Moscow. The white-haired general was given a 21-gun salute, presented with flowers and bussed on both cheeks by Brezhnev, Kosygin and President Nikolai Podgorny, who had flown to the airport to greet him. Together the four rode in an open car, waving for thousands of Russians who had been given the afternoon off, oddly enough, to call it a conquered hero.

When Svoboda sat down with Brezhnev in the Kremlin, it soon became clear that the Russians wanted to talk only with him and the six men that he had brought with him from Prague. Svoboda also demanded that Dubček and Černik be included. When Brezhnev demurred, Svoboda threatened to break off all negotiations, and Brezhnev gave in. Svoboda then informed the Czechoslovaks in a message broadcast over Prague free radio station that Dubček "was at his side" in the Kremlin conference.

License Numbers. Back home, the Czechoslovak people continued to show the same sort of solidarity with Dubček as Svoboda had shown. Many of them were red, white and blue cockades and carried cars on issued placards. They burned propaganda leaflets dropped from helicopters. Hundreds of thousands of citizens in factories, sports clubs and professional associations signed petitions calling upon Svoboda to declare Czechoslovakia neutral and withdraw from the Warsaw Pact. Radio Prague began broadcasting the license-plate numbers of secret police cars so that people could slash their tires.

In the frustrating atmosphere, some Russian soldiers were getting trigger-happy and tough. Retaliating against lone snipers who took potshots at them during the night, they sent up flares and raked whole neighborhoods with small-arms fire. After they spotted some armed men on the roof of the Rudé Právo newspaper office, Soviet machine gunners opened fire, riddling the building's façade and shattering windows; their targets turned out to be Russian

BREZHNEV GREETING SVOBODA IN MOSCOW
All had the conquered hero.

troops. The soldiers began firing without warning at anyone seen in the streets after the 10 p.m. curfew. In Prague, they killed at least three people and wounded two in one night, bringing the total number of those killed in the capital during the occupation to 20 and the wounded to 300. As many as 30 more may have been killed in the rest of the country.

In the streets, conversation between the people and the troops suddenly ceased. Free radio broadcasts and leaflets advised that the Soviet press was printing photos of Czechoslovaks and Russians talking in Prague as proof that a warm reception was being given the troops. Any Czech caught speaking to the soldiers, these messages said, would be branded a traitor. Though the people had little notion of the progress of the Moscow negotiations, they knew that their fate hung on them. Nearly 15,000 of them lined the route from Ruzyně airport to the city, waiting in vain some four hours to welcome back their leaders and get some clue to the outcome of the talks.

For a time last week, rumors raced through Prague that the Soviets might straighten out a few more ideological frontiers while they were at it in Czechoslovakia. Pravda ominously charged that both Rumania's Ceausescu and Yugoslavia's Tito were siding with the "reactionaries" in the Prague regime. But both Communist leaders made it clear that if their countries were attacked, the invaders would have a shooting resistance on their hands, unlike the situation in Czechoslovakia. The armies of both countries were put on alert. Tito and Ceausescu were concerned enough over Czechoslovakia, in fact, to get together for talks in the Yugoslav village of Ursac. The two considered calling for a European Communist Party summit to deal with the crisis. That might prove to be a highly uncomfortable gathering for Moscow (*see following story*).

What sort of bargain Svoboda and Dubček might be able to strike in Moscow remained problematical. Pravda's massive editorial sounding the warning of the invasion made it clear that the Kremlin wants to be assured of several things before it withdraws its army. The Russians insist that the old-line cadres be kept in their jobs in the party and government. They want press freedoms curtailed. They want guarantees that Czechoslovakia's economy will remain oriented toward the Soviet bloc.

Many Czechoslovaks were encouraged by the length of Svoboda's stay in Moscow. "If the Soviets had been convinced that they were right," said Agriculture Minister Josef Bořivka, "the negotiations would not have lasted

more than an hour." One report said that Svoboda was promising to propose a degree of censorship and brake the democratization a bit as part of a political compromise. The Russians, in return, would permit not only Dubček but also Černik and Smrkovský to continue in office. This would leave matters pretty much where they stood after Cierna—except that Soviet tanks would still be in Czechoslovakia as enforcers of the agreement. There were even reports that the party bosses from Hungary, Poland, East Germany and Bulgaria might come to Moscow to give their endorsement to such an accord. Whether the Czechoslovak people would accept it remained to be seen. Having tasted the heady air of freedom the past eight months and to their own way tested their mettle against Soviet tanks last week, they might well insist on a greater say in their own destiny in the future. Czechoslovakia as an art that, once mastered, can be applied in more than one situation.

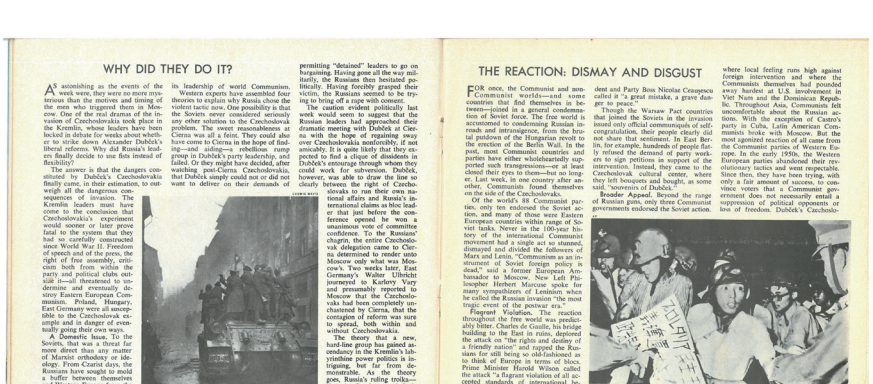

WHY DID THEY DO IT?

Astonishing as the events of the week were, they were no more mysterious than the motives and timing of the men who triggered them in Moscow. One of the real dramas of the invasion of Czechoslovakia took place in the Kremlin, whose leaders have been locked in debate for weeks about whether to strike down Alexander Dubček's liberal reforms. Why did Russia's leaders finally decide to use fists instead of flexibility?

The answer is that the dangers constituted by Dubček's Czechoslovakia finally came, in their estimation, to outweigh all the dangerous consequences of invasion. The Kremlin leaders must have come to the conclusion that Czechoslovakia's experiment would sooner or later prove fatal to the system that they had so carefully constructed since World War II. Freedom of speech and of the press, the right of free assembly, criticism both from within the party and political clubs outside it—all threatened to undermine and eventually destroy Eastern European Communism. Poland, Hungary, East Germany were all susceptible to the Czechoslovak example and in danger of eventually going their own ways.

A Domestic Issue. To the Soviets, that was a threat far more direct than any matter of Marxist orthodoxy or ideology. From Czarist days, the Russians have sought to mold a buffer between themselves and Western Europe from the Baltic to the Black Sea. Czechoslovakia runs like a dagger into Russian propaganda and the Soviet Union and sits next door to East Germany, the linchpin of the Soviet bloc's defense system. In a sense, Dubček's growth of nationalism—and the tension of his country to bring it back in line—was a domestic issue for Moscow, not an internationalist one. This was all the truer because, inside Russia, the youth and intellectuals—among others—seemed electrified by the spectacle of Czechoslovak reform.

So there was never any argument in the Kremlin over the necessity of bringing the Czechoslovaks to heel, only a dispute about how best to do it. The precedent of Hungary in 1956 provided a proven way, but one that carried opprobrium. Nonetheless, the Soviets took it, well aware that the world was certain to cry shame, and in the full knowledge that it would destroy any chance of the conference of Communist parties scheduled for this winter. In that conference, Moscow had hoped to demonstrate once and for all to Peking its leadership of world Communism.

Western experts have assembled four theories to explain why Russia chose the violent tactic now. One possibility is that the Soviets never considered seriously any other solution to the Czechoslovak problem. The sweet reasonableness at Cierna was all a feint. They could also have come to Cierna in the hope of finding—and aiding—a rebellious rump group in Dubček's party leadership, and failed. Or they might have decided, after watching post-Cierna Czechoslovakia, that Dubček simply could not or did not want to deliver on their demands of

SOVIET TANK IN BUDAPEST (NOV. 1956)
Attempting rope with consent this time.

holding down his reforms. Finally, the pace of events had begun to accelerate. By predawn of a power shift inside the Kremlin, an effort to suppress the failure of the reformist leadership to cope with Russia's problems. If so, the change would not necessarily appear immediately; Brezhnev and Kosygin might have to share power for months before stepping down.

Rendezvous in Slovakia. The most telling clue lay in what the Russians did bring with them to Czechoslovakia but what they did not: a new government. Had the politburo decided to bring Dubček under control or to oust him outright been in readiness—as the Soviets would have followed up their efficient military takeover with an equally efficient installation of a rubber-stamp regime to their liking. Instead, they placed the country in a state of suspended political animation, letting a surrounded Parliament continue to meet, permitting "detained" leaders to go on bargaining. Having gone all the way militarily, the Russians then hesitated politically. Having forcibly grasped their victim, the Russians seemed to be trying to bring off a rape with consent.

The caution politically last week would seem to suggest that the Russians had approached their dramatic meeting with Dubček at Cierna with the hope of regaining sway over Czechoslovakia nonforcibly, if not amicably. It is quite likely that they expected to find a clique of dissidents in Dubček's entourage through whom they could work for subversion. Dubček, however, was able to draw the line so clearly between the right of Czechoslovaks to run their own national affairs and Russia's international claims as bloc leader that just before the conference opened he won a unanimous vote of committee confidence. To the Russians' chagrin, the entire Czechoslovak delegation came to Cierna determined to render unto Moscow only what was Moscow's. Two weeks later, East Germany's Walter Ulbricht journeyed to Karlovy Vary and presumably reported to Moscow that the Czechoslovaks had been completely unchastened by Cierna, that the contagion of reform was sure to spread, both within and without Czechoslovakia.

The theory that a new, hard-line group has gained ascendancy in the Kremlin's labyrinthine power politics is intriguing, but far from demonstrable. As the theory goes, Russia's ruling troika—Kosygin, Brezhnev and Podgorny—were called back from their Black Sea vacations by the party's new upper hand and presented with the decision to invade as a *fait accompli*. Aleksandr Shelepin, former chief of secret police and a longtime Brezhnev rival, is rumored to have put together the new alliance, which would probably include army leaders and militant young technocrats.

At any rate, the Soviets pounced, and now must try to translate their military conquest into political control. The realization of the political ends that inspired it, in fact, may be the reason the invasion was too clumsy and too late to rescue a vacillating policy. At worst, it may prove a disaster destroying forever Moscow's claim to leadership in the Communist world. It may temporarily halt the trend toward more freedom in Eastern Europe and shore up the Berlin Wall against the outside world for a little longer. But ultimately, the invasion can only hasten escalate the strong forces of nationalism and liberalization that are at work throughout the former Soviet empire.

THE REACTION: DISMAY AND DISGUST

For once, the Communist and non-Communist worlds were in close accord in the general condemnation of Soviet force. The free world is accustomed to such Communist duplicities and intransigence, from the brutal putdown of the Hungarian revolt to the erection of the Berlin Wall. In the past, most Communist countries and parties have either wholeheartedly supported such transgressions—or at least closed their eyes to them—but no longer. Last week, in one country after another, Communists found themselves on the side of the Czechoslovaks.

Of the world's 88 Communist parties, only ten endorsed the Soviet action, and many of those were Eastern European countries within range of Soviet tanks. Never in the 100-year history of the international Communist movement had a single act so stunned, dismayed and divided the followers of Marx and Lenin. "Communism as an instrument of Soviet foreign policy is dead," said a former European Ambassador to Moscow. New Left Philosopher Herbert Marcuse spoke for many sympathizers of Leninism when he called the Russian invasion "the most tragic event of the postwar era."

Flagrant Violation. The reaction throughout the free world was predictably bitter. Charles de Gaulle, his bridge-building to the East in ruins, deplored the attack on "the rights and destiny of a friendly nation" and rapped the Russians for still being so old-fashioned as to think of Europe in terms of blocs. Prime Minister Harold Wilson called the attack "a flagrant violation of all accepted standards of international behavior." In New Delhi, Prime Minister Indira Gandhi expressed her "concern and anguish," but her statement was not strong enough to please members of Parliament, who filled the chamber with cries of "Dubček! Dubček!" Demonstrations took place throughout the free world. In Bonn, German students mobbed the car of Soviet Ambassador Tsarapkin. In Tokyo, leftist students for the first time in history converged on the Soviet embassy in protest.

The protests were laced with a deep sense of disappointment that the Soviets had betrayed to their face in many ways. "It turns the clock back to the darkest days of the cold war," said New Zealand's Prime Minister Keith J. Holyoake. Most of the Western papers of the invasion as a cruel blunder. Said British Sovietologist Victor Zorza: "The rape of Czechoslovakia, which was intended to preserve the old order, will only speed up its disintegration."

In Eastern Europe, Alexander Dubček's two Communist allies were, if anything, stronger in their protest. "The attack on Czechoslovakia," said Yugoslavia's Marshal Tito, "is a significant historical rupture in the relations among Socialist countries." Rumanian President and Party Boss Nicolae Ceausescu called it "a great mistake, a grave danger to peace."

Though the Warsaw Pact countries that joined the Soviets in the invasion faced the condemnation of scores of self-congratulation, their people clearly did not share that sentiment. In East Berlin, for example, hundreds of people fatally refused the demand of party workers to sign petitions in support of the intervention. Instead, they came to the Czechoslovak cultural center, where they left bouquets and bought, as some said, "souvenirs of Dubček."

Broader Appeal. Beyond the range of Russian guns, only three Communist governments endorsed the Soviet action.

JAPANESE STUDENTS PROTESTING OUTSIDE SOVIET EMBASSY IN TOKYO
Eyes closed no longer.

Two of them, North Viet Nam and Cuba, are heavily dependent on Russian arms and aid. The third, North Korea, customarily sides with the Russians in the Sino-Soviet dispute. On the other hand, the most biting protest of all came from, of all places, China. Mao and Co. were not think of tolerating a Dubček in China, and they have berated Moscow precisely because it has been soft on reformers and "revisionists." Logically, therefore, the Chinese should have given the Russians good marks for ousting their leader. But Peking seized the opportunity to rip Moscow. "This is the most barefaced and typical specimen of fascist power politics by the Soviet scabs," said China's Premier Chou En-lai. As Peking saw it, the whole episode was the result of a plot by the U.S. and the Soviets to divide up the world between themselves. Still, it was indeed an extraordinary experience to find Communist China condemning a country's loss of freedom in stronger terms than did the U.S.

The Russian invasion, in fact, embarrassed Communists most in areas where local feeling runs high against foreign intervention and where the Communists themselves had pounded away hardest at U.S. involvement in Viet Nam and the Dominican Republic. Throughout Asia, Communists felt uncomfortable about the Russian actions. With the exception of Cairo's party in Cuba, Latin American Communists broke with Moscow. But the most agonized reaction of all came from the Communist parties of Western Europe. In the early 1950s, the Western European parties abandoned their revolutionary tactics and went respectable. Since then, they have been trying, with only a fair amount of success, to convince voters that Communist government does not necessarily entail a suppression of political opposition or loss of freedom. Dubček's Czechoslovakia, if only it had lasted, would have been their best example.

When the Russian tanks rumbled in, that hope evaporated. For the first time since its founding in 1920, the French Communist Party denounced the Soviet line. "The French Party disowns its surprise and regrets," announced L'Humanité, the Paris Communist Party paper. The Italian Communist Party, which won more than a quarter of the votes in the last national election, expressed "grave dissent" with the actions. In fact, every major Western party in Western Europe turned its back on Moscow. That may turn out to be a very wise move. If they retain their independence, the Communist parties in Western Europe might finally have a chance to develop into truly national parties. As such, they might have more appeal to a broader spectrum of voters than they have had in the past, when they owed their ultimate allegiance to a foreign power. What they would have to offer the voters in the way of a program that goes beyond antiquated Marxism is another matter.

HISTORIC QUEST FOR FREEDOM

Love the Truth. Let others have their truth, and the truth will prevail.

THOSE words of Czechoslovakia's national hero, Jan Hus, are engraved on the base of his statue in Prague. Last week, as Soviet tanks clanked into the capital, someone binned the graven letters in red chalk so that they stood out sharply on the grey granite. The words were spoken 550 years ago, at a time when the Bohemians, who now are known as Czechs, were trying to win a measure of religious and national autonomy within the Holy Roman Empire. But they remain a poignant reminder of a determined people's long search for freedom.

"Whoever is master of Bohemia is master of Europe," declared Bismarck. Between periods of self-rule, Bohemia fell to the Avars in the 5th century, later to the German emperors of the Holy Roman Empire and finally to the Habsburgs of the Austro-Hungarian Empire. The Czechs and the Slovaks were perhaps the first people in Central Europe to develop a sort of natural identity, and their first weapon was religion. They won from Rome the right to conduct their religious services in Slavonic in the 9th century. Partially as a result of this independence, the Czechs started the Reformation 100 years before Luther. The revolt was led by Jan Hus, who called for a reform of the Catholic Church and encouraged laymen to participate in the sacrament of the Eucharist.

Hus was burned at the stake as a heretic. Taking the chalice as their symbol, his followers founded the Hussite sect, which was based on secular religion and nationalism. In 1618, after Emperor Matthias tried to check the growth of Protestantism, Czech patriots in Prague tossed two imperial officials from the windows of Hradčany Castle. In retaliation, the Habsburg armies crushed the Hussites, executed their leaders, burned Czech Bibles and outlawed the language. Though overwhelmed, the Czechs and Slovaks waged a passive resistance. As Friedrich Schiller later reflected:

This Bohemian land for which we fight has
no love for its master, who can-
quered it
only by force of arms and not by
common consent.
It seethes against the tyranny of faith.

Even so, the land passed into 300 years of Habsburg domination. In hope of quelling the country's continuous unrest, Joseph II in 1781 granted an Edict of Toleration, an agreement that gave the people the right to speak their language and to have a measure of autonomy under Bohemian kings. A flowering of art and literature followed. Czech national feeling reached a high pitch in the 19th century, encouraged by a historian named Frantisek Palacky, who emphasized the people's identity by writing about their long struggle for freedom. "The Hussite wars," Palacky wrote, "is the first word in history that was fought not for material interests but for intellectual conviction."

Despite such long stirrings, Czechoslovakia is, politically speaking, a young country that did not gain its independence until 50 years ago. Even then, it took World War I and two remarkable men to achieve that. They were Thomas Garrigue Masaryk, a philosophy professor, and his colleague and ultimate successor, Eduard Benes, who had been one of his students at Prague. When the war broke out, they slipped out of their homeland to work abroad for Czechoslovak freedom. A master of public persuasion, Masaryk traveled to the U.S. and argued the case for his country's freedom so well that President Wilson included autonomy for the peoples of the Austro-Hungarian Empire among his 14 points for a peace settlement in Europe.



MASARYK & BENEŠ IN 1935
The one Sudeten in the medal.

In 1918, as the German and Austro-Hungarian empires crumbled in defeat, Masaryk and Beneš went home to put their concepts of freedom into practice. From the first, the Czechoslovaks proved that they could indeed govern themselves. During the turbulent 1920s and early 1930s, while democratic governments gave way to dictatorships in neighboring countries, the Czechoslovaks retained a parliamentary government, pursued moderate policies and enjoyed relative economic stability. Ethnically, however, the nation was a jumble of peoples—the dominant Czechs, native Slovaks and some 3,000,000 Germans who wanted to be united with the Reich.

As Hitler rose to power in Germany, the Germans in Czechoslovakia saw a beckoning who would bring them home. Hitler was delighted to oblige. He charged that the country's citizens of German origin were being mistreated and must have his protection. Beneš, who by then had succeeded Masaryk as President, needed international support in order to stand up to Hitler. But the mood in Europe was one of appeasement. British Prime Minister Neville Chamberlain observed that he did not see why England should go to war "because of a quarrel in a faraway country between people of whom we know nothing."

At the Munich Conference in 1938, France and Britain forced Czechoslovakia to cede to Germany its western border areas, the Sudetenland where most of the German-speaking population lived. In return, Hitler promised to make no more territorial demands in Europe. Six months later, however, German tanks stormed into Prague without warning, and Nazi Propaganda Chief Joseph Goebbels read Hitler's decree to stunned Czechoslovak radio listeners: "Czechoslovakia has ceased to exist!" Beneš, who fled abroad, tried to make people outside his country see that what had happened there could be repeated elsewhere. Soon enough, all the world realized that he was right.

Feeling guilty about the Czechoslovaks, the British allowed Beneš to form a wartime exile government in London. Meanwhile, though they had offered no resistance at the time of the German invasion, the Czechoslovaks waged an underground war against the occupiers. In one of their retaliation moves, the Germans wiped out the entire village of Lidice. After Germany's defeat, Beneš took his regime to Prague and started anew. He faced tremendous obstacles. At the Yalta Conference in 1945, Roosevelt and Churchill acceded to Stalin's demand that Czechoslovakia fall into his sphere of influence after the war. As a result, when General George Patton's tanks prepared to liberate Prague in the war's closing days, orders came from Allied headquarters to halt. The Russians got the honor of freeing the capital. In their wake came cadres of Czechoslovak Communists who had spent the war in Moscow. Aided by the presence of the Soviet army, the Communists quickly took the government bureaucracy and went to work propagandizing the Czechoslovak people. In the 1946 elections, the Communists emerged as the country's largest single party. Beneš formed a coalition government with them. In 1947, when Beneš wanted to accept the U.S. offer of Marshall Plan aid, Stalin said no. Next year, in a Soviet-aided coup, the Czechoslovak Communists seized total power. Czechoslovakia's Western-oriented Foreign Minister Jan Masaryk, the son of the country's founder, was killed in a fall from a window in the Foreign Ministry. Many Czechoslovaks believed that it was Masaryk's end also in his death the demise of their own freedom.

*

The first Czechoslovak party boss, Klement Gottwald, was a harsh ruler. He nationalized the country's entire industry, including even small artisans' shops, collectivized all farms, and subjected the people to a withering succession of arrests, show trials and executions of "Titoists" and "traitors." Fittingly, Gottwald caught a chill at Stalin's funeral in 1953 and died a few months later. An almost equally unbending Stalinist took his place: Antonin Novotný, who had been Communist boss of Prague. As the slight winds of liberalism blew throughout the East bloc following Khrushchev's 1956 denunciation of Stalin, Novotný used his best to ward them off. Even so, the pressure for change built up. Art, especially literature and film making, experienced an underground renaissance. Artists and students demanded freedom of expression. Industrial planners and economists asked for freer and more effective ways of doing business. Last January, the new forces surging within Czechoslovak Communism culminated in the person of Alexander Dubček, who ousted Novotný from power and instituted a series of liberal reforms. For eight memorable months, Czechoslovakia was one of the most exciting and hopeful places in the world.

History has molded the Czechoslovaks in a very special way. As their folk hero, they exalt the Good Soldier Schweik, who is a sort of fictional monument to their own native ability to outsmart their oppressors by playing dumb. Schweik always pretends that he is willing enough to obey orders, but his bumbling behavior completely undoes his superiors. It was a trait that annoyed Hitler. "The more they curb themselves," he ranted, "the more dangerous they become." Last week, as new oppressors came into their land, the Czechoslovaks fell back upon that old and honored tactic.

The Limits of Intelligence: Why No One Knew

The invasion of Czechoslovakia caught the U.S. with its guard down. When Soviet Ambassador Anatoly Dobrynin relayed the first details to President Johnson, key foreign-policy makers were scattered. Secretary of State Dean Rusk was preoccupied with a summation of Viet Nam policy for the Democratic Party Platform Committee. Under Secretary of State Nicholas Katzenbach was vacationing at Martha's Vineyard. U.S. Ambassador Llewellyn Thompson had left Moscow for a holiday in Venice that earlier tensions in Prague had delayed. European allies of the U.S. were no better prepared. NATO Secretary-General Manlio Brosio and his aides had little more than newspaper reports for guidance. Not a single advance word of warning had reached the West from its intricate web of intelligence agents and spies.

Another clanging defeat for Western intelligence? Not really. It was a failure not of intelligence but of evaluation and judgment. The failure, moreover, was shared by intelligence services, diplomats, journalists and assorted experts the world over.

In fact, it was on Aug. 2 that President Johnson had received pinpoint information on the massive Warsaw Pact forces poised at seven potential entry points. Two East German divisions, the Soviet Eighth and Twentieth Guards Armies, the First Soviet Guards Tank Army and the Twenty-Fourth Soviet Tactical Air Army were mustered in East Germany. Hard by Poland's frontier was a detachment of Polish Silesian infantry and more than 3,000 Soviet tanks and troop-carrying vehicles were less than 25 miles from the Czechoslovak rail center of Zilina. Part of the Soviet Third Army manned Russia's Carpathian border with Czechoslovakia, while to the south, a huge Soviet troop convoy waited inside Hungary. Token forces from Bulgaria, Poland, East Germany and Hungary had also been put on battle-ready status. Air bases in Poland and nearby Baltic states were crowded with Soviet warplanes. The missing, crucial fragment of information was whether the Kremlin had mustered these forces as a bluff or a preliminary for invasion.

Menacing War Games. Two days before Johnson's report, Western intelligence logged an unusual concentration of military flights across Poland. Could this be the prelude to an attack? It was Soviet Air Force Day. Perhaps the flights were part of the ceremonies?

The day before there had been a steady stream of Soviet aircraft flying to East German landing strips near the Czechoslovak border. Scanning radar screens, NATO intelligence officers were worried. Were the planes participating in the menacing war games that Warsaw Pact armies had been playing for more than two months? When the planes took off, heading away from Czechoslovakia—for the time being—the watchers relaxed.

The maneuvers were tailored as a mask for aggression. Yet at no time did U.S. intelligence analysts from the CIA, Defense Intelligence Agency, National Security Agency or the State Department's Bureau of Intelligence and Research advise the President that an invasion would definitely occur. They could not. The decision to strike lay locked inside the minds of a handful of Soviet leaders. As one State Department official observed: "They are a government that knows how to keep its mouth shut better than ours does." U.S. intelligence experts now believe that the Soviet leadership reached its irrevocable decision on Tuesday, just a few hours before the first Russian tanks rumbled

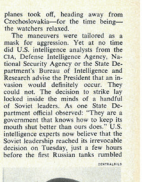

SOVIET'S YAROSLOVSKY
But the decision was locked inside.

into Czechoslovakia, commanded by Soviet General Ivan Yaroslovsky.

The swiftness and secrecy that spoiled the spook also foiled the Pentagon into the unhappy awareness that its defense plans for Europe had been outmoded. For more than a decade, they have hinged on the premise that wary eyes focused on a cumbersome Soviet military machine would furnish at least two weeks' warning of any warlike threat—time essential to activate the U.S.-Army's Big Lift of troops to Europe and to mobilize NATO forces. Any westward-aimed Soviet buildup would certainly have produced a massive and almost simultaneous response. Nonetheless, top U.S. strategists could not conceal their respect for the shattering speed and efficiency of the Soviet takeover when it finally came about. "There should have been some little indication," lamented one senior Pentagon planner. One tip-off might have been a report that Soviet tanks were switching from blank shells used for maneuvers to live ammunition. "We got no word of it."

DER SPIEGEL

Der Spiegel 26/08/1968

Titulní foto: Peter Winterbach


DER SPIEGEL

26. AUGUST 1968 · NR. 35
22. JAHRGANG · DM 1,50
INCL. MEHRWERTSTEUER
C 6380 C

Tschechische Tragödie

IN DIESEM HEFT

Showdown in Prag Seite 19–38, 80–91

Flicks Soll und Haben Seite 42

Wie lieben die Studenten? Seite 46, 51

Der Papst in der Hölle Seite 92

INHALT


SPIEGEL-VERLAG / HAUSMITTEILUNG

Datum: 26. August 1968 Betr.: ČSSR

DER SPIEGEL

DAS DEUTSCHE NACHRICHTEN-MAGAZIN

TSCHECHOSLOWAKEI

SOWJET-EINMARSCH

Potschemu?

(siehe Titelbild*)

HOEHL DIPLOMAT

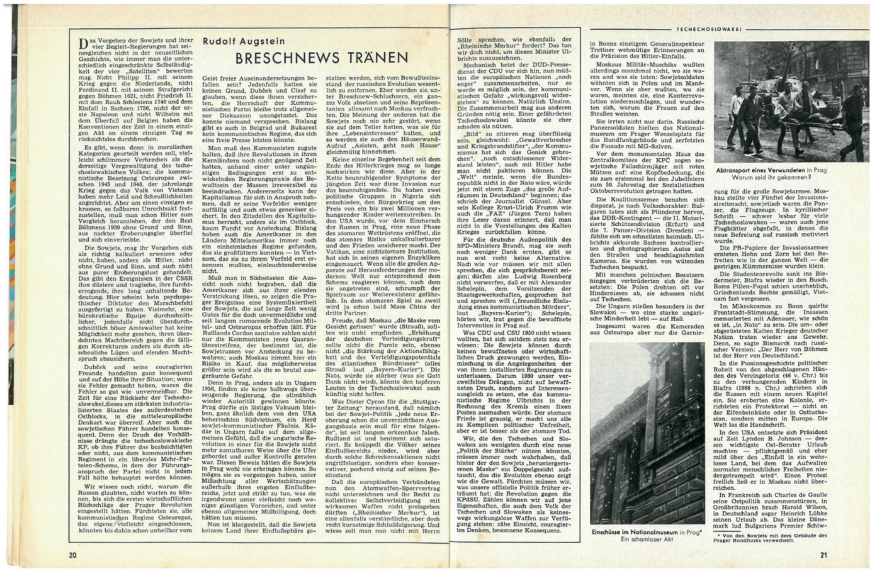
Rudolf Augstein

BRESCHNEWS TRÄNEN

DER SPIEGEL

Der Spiegel
26/08/1968

„DIE VERSCHWORENEN DER LEEREN FÄUSTE"

SPIEGEL-Korrespondent Christian Schmidt-Häuer in Prag

Tschechische Demonstranten, Sowjetpanzer in Prag: Ohnmächtige Überlegenheit

Sowjet-Botschafter Malik (l.) im Scheinbad: Verzögertes Veto

Anti-Springer-Parolen mit Anti-Sowjet-Parolen übertüncht hatten.

Auf Wunsch des DDR hatten Berlins Aufsehers am Donnerstagmittag fast Minuten lang; spanien blockierten Bonner Studenten schon am Mittwoch rund zehn Minuten lang die Mercedes-Limousine (Kennzeichen: D—800) des sowjetischen Botschafters Zarapkin und entschwärmten die Fensterscheiben seiner Botschaft.

In New-Delhi protestierten 14 antisowjetische Abgeordnete mit „Dubček"-Rufen vor der Sowjet-Botschaft — und wurden verhaftet. In Zürich und Genf entfernte die österreichische Fluggesellschaft „Austrian Airlines" (AUA) Werbeplakate aus den Schaufenstern: „Fliegen Sie mit AUA nach Moskau."

Überall in der Welt versuchten sich Sowjetbürger, die sich in Prag aufhalten, Handlungen zum stummen oder lauten Protest, sogar in der langsamsten Stadt der langsamen deutschen Schweiz, in Bern, gingen 18 000 Menschen langsam durch die Straßen.

Aufgeschreckt von der sozialistischen Intervention gegen einen sozialistischen Verbündeten, vereinbarten die sowjetgenehmigten Kommunisten Frankreichs und Italiens eine Bitterkonferenz und fanden sich in — für ihre Verhältnisse — barschen Tadel.

Der geistige Elektrizität deutscher Linke-Studenten, Professor Marcuse, analysierte auf einer Feier aus Anlaß des 150. Karl-Marx-Geburtstages in Berlin das historische Ereignis ist viel schlimmer als Hitlers Einmarsch der Sowjettruppen 1956 in Ungarn."

Polen stellte bei der Tschechoslowakei-Invasion die Frage: „Wo sind die Versprechen der Bedauern von In Ost-Berlin stürmten Volkspolizisten die CSSR-Botschaft, zerschlugen mit Äxten die Holztüren und trieben CSSR-Touristen hinaus, die in ihrer Vertretung Rat gesucht hatten. Zweimal protestierte CSSR-Botschafter Vaclav Kolar gegen den Einmarsch der DDR-Truppen.

Tschechische Demonstranten, Sowjetpanzer in Prag: Ohnmächtige Überlegenheit

Sowjet-Botschafter Malik (l.) im Scheinbad: Verzögertes Veto

Anti-Springer-Parolen mit Anti-Sowjet-Parolen übertüncht hatten.

Auf Wunsch des DDR hatten Berlins Aufsehers am Donnerstagmittag fast Minuten lang; spanien blockierten Bonner Studenten schon am Mittwoch rund zehn Minuten lang die Mercedes-Limousine (Kennzeichen: D—800) des sowjetischen Botschafters Zarapkin und entschwärmten die Fensterscheiben seiner Botschaft.

In New-Delhi protestierten 14 antisowjetische Abgeordnete mit „Dubček"-Rufen vor der Sowjet-Botschaft — und wurden verhaftet. In Zürich und Genf entfernte die österreichische Fluggesellschaft „Austrian Airlines" (AUA) Werbeplakate aus den Schaufenstern: „Fliegen Sie mit AUA nach Moskau."

Überall in der Welt versuchten sich Sowjetbürger, die sich in Prag aufhalten, Handlungen zum stummen oder lauten Protest, sogar in der langsamsten Stadt der langsamen deutschen Schweiz, in Bern, gingen 18 000 Menschen langsam durch die Straßen.

Aufgeschreckt von der sozialistischen Intervention gegen einen sozialistischen Verbündeten, vereinbarten die sowjetgenehmigten Kommunisten Frankreichs und Italiens eine Bitterkonferenz und fanden sich in — für ihre Verhältnisse — barschen Tadel.

Der geistige Elektrizität deutscher Linke-Studenten, Professor Marcuse, analysierte auf einer Feier aus Anlaß des 150. Karl-Marx-Geburtstages in Berlin das historische Ereignis ist viel schlimmer als Hitlers Einmarsch der Sowjettruppen 1956 in Ungarn."

Polen stellte bei der Tschechoslowakei-Invasion die Frage: „Wo sind die Versprechen der Bedauern von In Ost-Berlin stürmten Volkspolizisten die CSSR-Botschaft, zerschlugen mit Äxten die Holztüren und trieben CSSR-Touristen hinaus, die in ihrer Vertretung Rat gesucht hatten. Zweimal protestierte CSSR-Botschafter Vaclav Kolar gegen den Einmarsch der DDR-Truppen.

ALFA ROMEO

baut sportliche Wagen

Kühn in der Konzeption, problemlos im Fahrverhalten, sportlich im Verbrauch. Günstig im Preis.

Spider 1300
1290 ccm, 87 PS, DM 10.989,–
einschl. Mehrwertsteuer

Spider 1600
1570 ccm, 109 PS, DM 13.109,10
einschl. Mehrwertsteuer

1750 Spider Veloce
1779 ccm, 113 PS, DM 13.575,30
einschl. Mehrwertsteuer

Alfa Romeo Vertriebsgesellschaft mbH
6236 Frankfurt/M.-Griesheim/Landwehr, 110
Telefon (0611) 38 36 51/ 57

ALFA ROMEO

baut Familienwagen

Mit Eleganz und Rasse, mit Sitz- und Fahrkomfort, mit hoher Motorleistung. Günstig im Preis.

Giulia 1300 TI
1290 ccm, 84 PS, DM 8.780,10
einschl. Mehrwertsteuer

Giulia Super
1570 ccm, 97 PS, DM 9.990,10
einschl. Mehrwertsteuer

1750 Berlina
1779 ccm, 113 PS, DM 11.589,50
einschl. Mehrwertsteuer

Alfa Romeo Vertriebsgesellschaft mbH
6236 Frankfurt/M.-Griesheim/Landwehr, 110
Telefon (0611) 38 36 51/ 57

Nordrhein-Westfalen, der optimale Standort für Ihren neuen Betrieb,
empfiehlt sich durch:

- eine aufgeschlossene, industrieerfahrene Bevölkerung;
- ein umfassendes Angebot aller für die Produktion benötigten Energien, Rohstoffe, Halbzeuge, Fertigwaren und Dienstleistungen;
- engen Kontakt mit Lieferanten, Abnehmern, Handel und Banken und ihre mit Rat und Tat
- verkehrsgünstige, gut erschlossene Industriegrundstücke in allen Größen;
- ein dichtes, modernes Verkehrsnetz mit guten Verbindungen zu den Märkten Europas;
- eine öffentliche Verwaltung, die weiß, was die Industrie braucht, kaufkraftstarken Marktes; zur Verfügung steht.

In äußerst verkehrsgünstiger Lage finden Sie vor allem in der Nähe des Autobahnkreuzes und in Verbindung zur Bundesautobahn Gelände in einer Größe von 1 Mio. qm, davon 2 Mio. qm mit Hafenanschluß.

Gelsenkirchen Ihr Wirtschaftspartner

Auskunft erteilt: Referat für Wirtschaftsförderung und Industrieansiedlung 45 Gelsenkirchen-Buer, Tel. (0 23 22) 16 40 38

Warum nicht HEESSEN?

Entwicklungsstadt in der Ballungsrandzone des östlichen Ruhrgebietes.
Aufgeschlossene Bevölkerung
in jeder gewünschten Größe vorhanden.
Auskunft: Stadtverwaltung, 4792 Hessen, Tel.: 0 29 81 / 3 20 41

Die Groß- und Industriestadt **GRONAU** (Westfalen) – Tor zu den Niederlanden

BUNDESAUSBAUORT

in zentraler Lage (27.000 Einwohner) mit besonderer Ansiedlungsförderungen

HBI INDUSTRIESTADT

für Produktionsunternehmen aller Branchen.

Auskunft und Beratung: Stadtdirektor Dr. Kerman, 4432 Gronau (Westf.), Marr Markt 1-3, Tel. (0 25 62) 12 34

Kennen Sie einen besseren Standort? Wir auch nicht!

NEUSS

die Industrie-, Hafen- und Handelsstadt am Niederrhein bietet viele Vorteile.

Nutzen Sie diese, Ihren nicht kurzfristige Subventionen, sondern der optimale Standort sichert die Rentabilität Ihrer Investition.
Amt für Wirtschaftsförderung, 404 Neuß, Rathaus, Tel. 20 62 02

Investieren Sie im Herzen Europas

Fragen Sie uns! Wir beraten Sie.

GESELLSCHAFT FÜR WIRTSCHAFTSFÖRDERUNG IN NORDRHEIN-WESTFALEN MBH

KÖGELGLOCKE · HAROLDSTR. 31 · POSTFACH 3424 · TEL. (0 21 11) 32 68 28 · FERNSCHREIBER

Folge 7 einer Gemeinschaftsaktion, die Kreisen und Gemeinden Gelegenheit gibt, über die bei ihnen für Industrie-Ansiedlungen gebotenen Chancen zu informieren.

DER SPIEGEL

Der Spiegel 26/08/1968

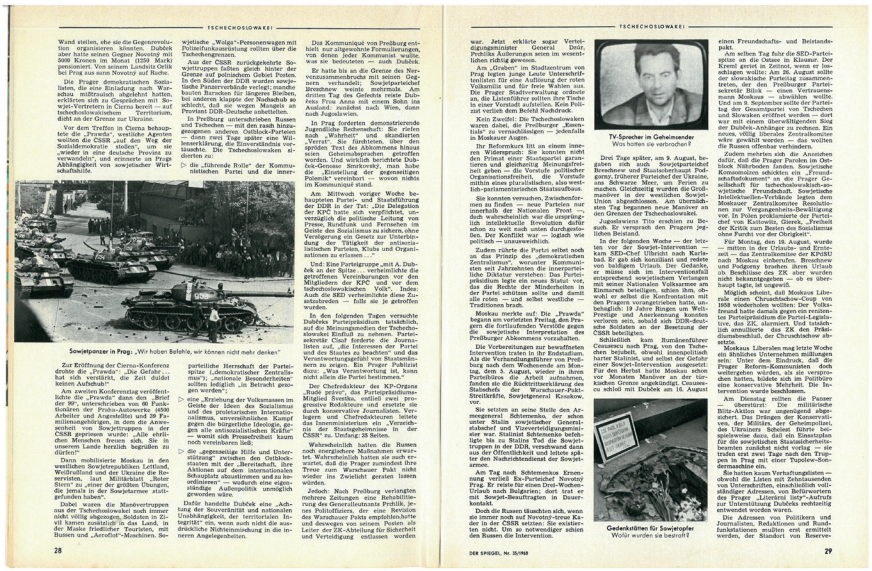

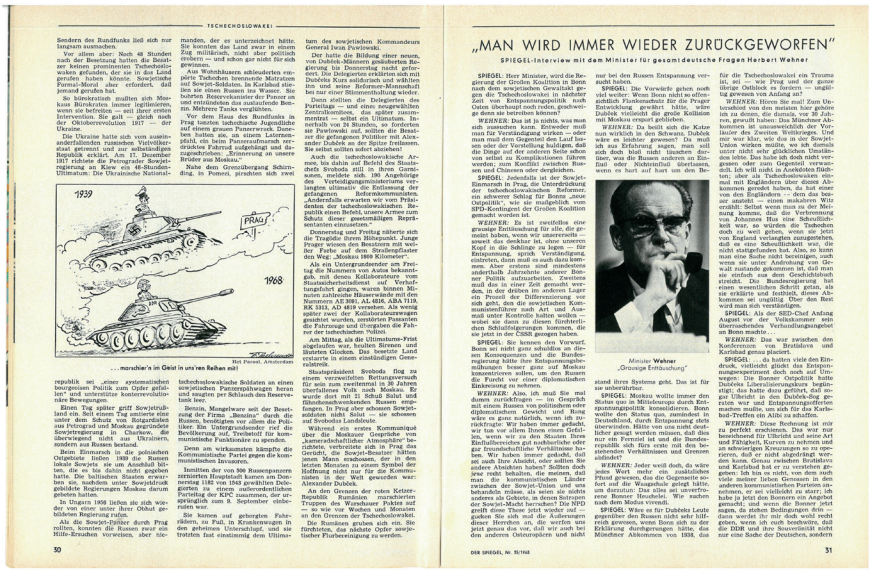



Foto vlevo dole: Reg Lancaster

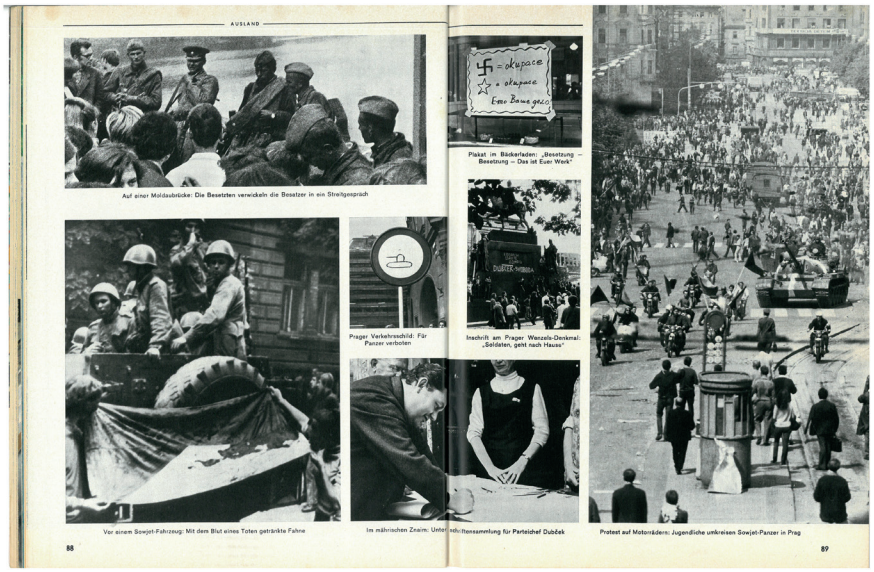



DER SPIEGEL

Der Spiegel 26/08/1968

Foto vlevo nahoře: boje v Bratislavě. možná Franz Goëss
Foto vpravo nahoře: tank se zřítil s mostem u Karlových Varů: možná Franz Goëss
Foto vpravo dole: Antonín Nový

DER SPIEGEL

Der Spiegel 02/09/1968







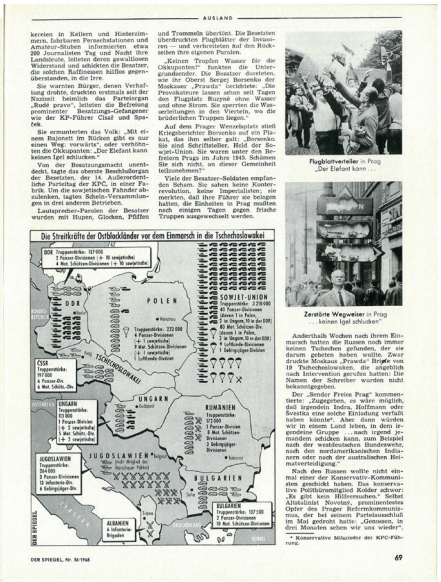

Fotografie vlevo uprostřed: jedna ze dvou podobných fotografií, distribuovaná Associated Press - tanky v Dlouhé ulici. Téma fotilo mnoho fotografů včetně Billa Raye.

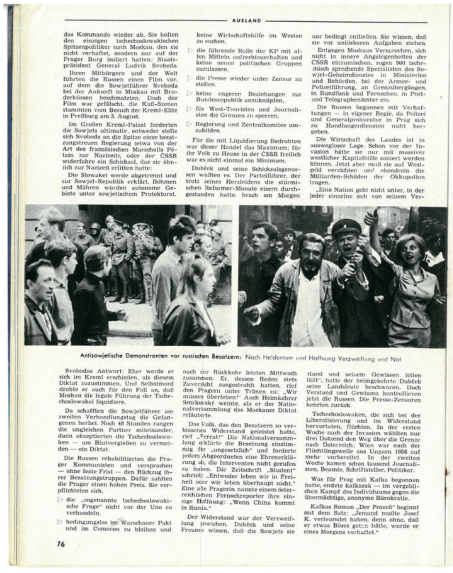



Triunfo
31/08/1968



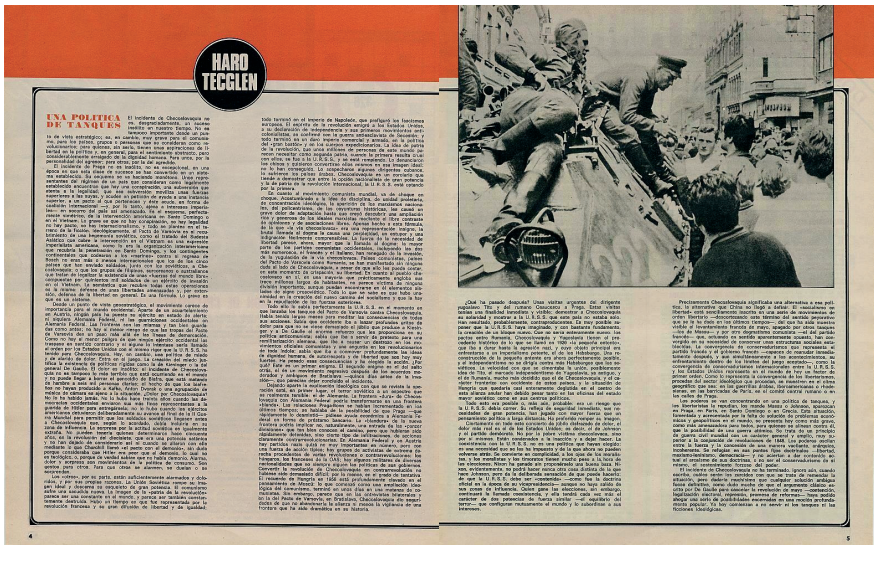



triunfo

Triunfo
31/08/1968



Foto: Oldřich Škácha





Foto: Oldřich Škácha



triunfo

Triunfo
31/08/1968

Foto vpravo nahoře: Oldřich Škácha



L'EXPRESS

L'Express
26/08/1968



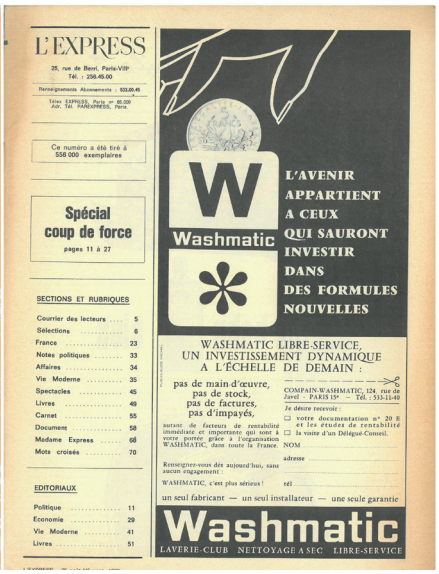



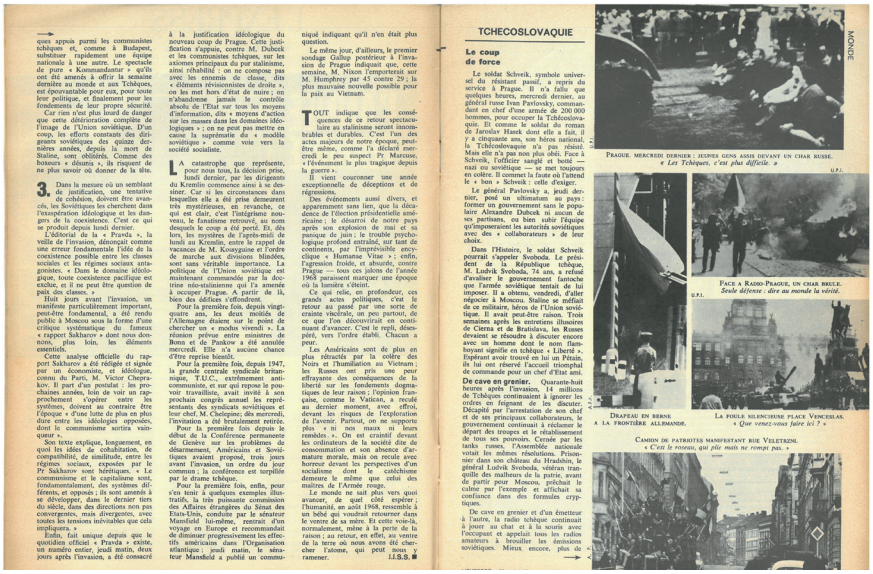

Foto vpravo:
Druhé shora: Antonín Nový
Třetí shora: Peter Winterbach
Dole: Reg Lancaster

L'EXPRESS

L'Express
26/08/1968



10 OCTOBRE 1938 : LES TROUPES DE HITLER ENTRENT EN TCHÉCOSLOVAQUIE.



L'IMMEUBLE DE RADIO-PRAGUE.
A deux mauvier.

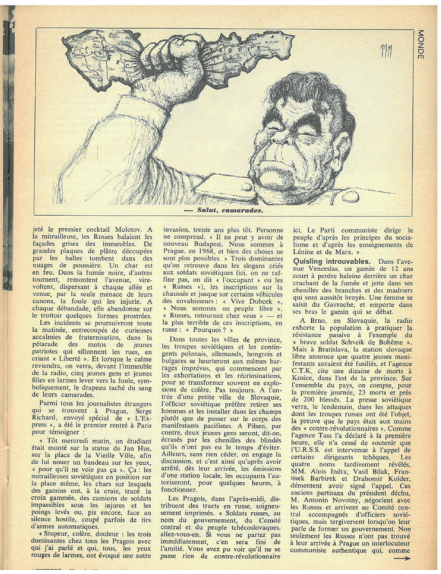

— *Salut, camarades.*

MM. LUDVIK SVOBODA ET ALEXANDRE DUBCEK.
« Tout un peuple cessait enfin de se mépriser. »



M. OLDRICH CERNIK (DERRIÈRE LUI, A DROITE : MM. NOVOTNY ET BREJNEV).
« Tout ceci est votre affaire, »

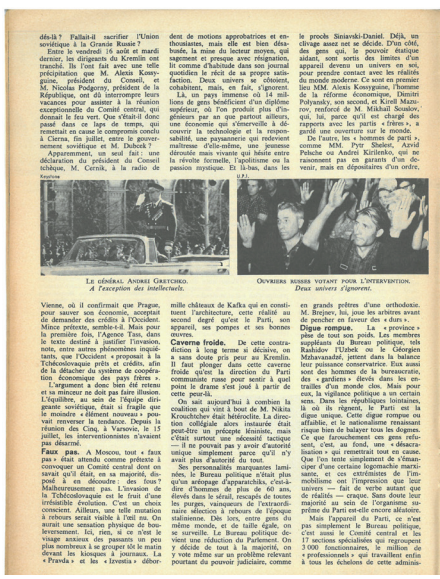

LE GÉNÉRAL ANDREÏ GRETCHKO.
A l'exception des intellectuels.

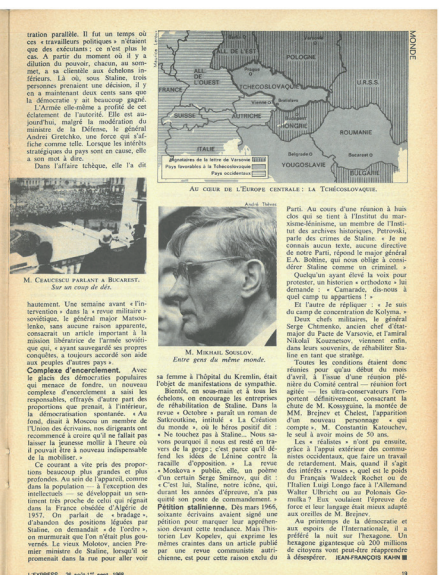

OUVRIERS RUSSES VOTANT POUR L'INTERVENTION.
Deux univers d'ignorent.



M. CEAUCESCU PARLANT A BUCAREST.
Sur un coup de dés.

M. MIKHAÏL SOUSLOV.
Entre gens du même monde.

L'EXPRESS

L'Express
26/08/1968

LE RAPPORT CLANDESTIN DU PHYSICIEN SAKHAROV

« La liberté permet seule aujourd'hui de réviser progressivement les structures des gouvernements pour le bien de l'humanité. Les Tchécoslovaques en particulier l'ont compris et c'est pourquoi leur initiative audacieuse est si déterminante pour l'avenir du socialisme et de l'humanité tout entière. » Ainsi s'exprime M. Andrei Sakharov, éminent physicien de 43 ans, membre de l'Académie des sciences soviétique. Le manuscrit de son essai, intitulé « Réflexions sur le progrès, la coexistence pacifique et la liberté individuelle », a été diffusé le mois dernier, clandestinement, en U.R.S.S. avant d'être publié par le « New York Times ». « L'Express » en donne ici l'essentiel.



OUVRIER DES USINES... « Tout théoricien marxiste devrait...

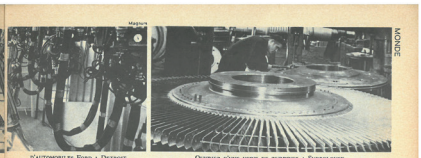

...D'AUTOMOBILES FORD A DETROIT. ...OUVRIER D'UNE USINE DE TURBINES A SVERDLOVSK. ...comprendre la signification profonde des progrès économiques accomplis par le capitalisme. »

L'auteur commence par rappeler deux principes de base pour lui évidents : « la division de l'humanité provoquera la catastrophe » et « la liberté intellectuelle est essentielle pour la société humaine ». Notre existence physique est menacée par la guerre thermonucléaire, la faim et la dictature politique, notre existence intellectuelle par la propagande de la culture de masse, la bureaucratie envahissante et, également, la dictature. Pour éliminer ces menaces, le seul espoir du monde résidera dans un rapprochement entre les systèmes socialiste et capitaliste.

Les régimes de dictature policière, comme ceux de Staline, de Hitler et de Mao Tsé-toung, se sont fondés sur « la propagation des mythes primitifs ».

En Union soviétique, « le mythe de la lutte des classes et de l'infaillibilité prolétarienne s'est appuyé sur le culte de Staline et une image exagérée des contradictions du capitalisme ».

Le stalinisme a duré deux fois plus longtemps que le nazisme, mais Staline « a fait preuve d'une hypocrisie et d'une démagogie infiniment plus subtiles. Cet écran commode a permis de tromper la classe ouvrière, d'endormir la vigilance des intellectuels et de ceux qui aspiraient au pouvoir, par l'emploi perfide et brutal de tout un arsenal de tortures, d'exécutions et de mouchards, en intimidant et en ridiculisant des millions d'individus, en majorité ni lâches ni stupides ». Pendant le règne de Staline, « 10 à 15 millions d'êtres humains ont péri dans les chambres de torture de la police secrète stalinienne ». Le dogmatisme de Staline a particulièrement sévi dans les campagnes. « L'asservissement de la paysannerie » a provoqué « une destruction profonde et difficilement modifiable de l'économie agricole, qui, par interférence, a affecté l'industrie ».

« Notez pays commence seulement à se débarrasser des impuretés staliniennes. Nous apprenons peu à peu à exprimer notre opinion, sans nous aligner sur nos chefs et sans craindre pour nos vies.

« Nous devons impérieusement tenter de réduire pour tous les moyens possibles l'influence des néo-staliniens, qui se manifeste dans nos notes vie politique. » Et pour illustrer cette persistance du stalinisme en U.R.S.S., M. Sakharov cite l'exemple de M. Sergei Trapeznikov, le puissant directeur du département scientifique au Comité central du Parti communiste. « Les dirigeants du notre pays devraient comprendre qu'aussi longtemps que de tels hommes exerceront leur influence, il est impossible d'espérer la promotion du Parti parmi les savants ou les artistes. »

La censure étouffe les idées profondes

L'humanité doit être protégée contre le danger des erreurs dogmatiques qui sont inévitables lorsque les décisions continuent d'être prises dans un cercle fermé de conseillers secrets.

« Il n'y a rien d'étonnant à ce que la problème de la censure (dans le sens le plus large du terme) ait été au centre du combat idéologique de ces dernières années, et dernièrement en Tchécoslovaquie. » Si « une censure incompétente détruit l'âme vivante de la littérature soviétique, le même phénomène s'applique aux autres manifestations de la pensée, en provoquant la stagnation, la pesanteur et l'étouffement d'idées profondes et nouvelles. De telles idées ne peuvent naître que si on a la possibilité d'exprimer non seulement des certitudes, mais aussi des incertitudes. C'était évident pour les philosophes de la Grèce antique, et pratiquement personne aujourd'hui n'a de doute à ce sujet. Mais après cinquante années de domination totale sur les esprits de toute une nation, nos dirigeants redoutent la plus petite allusion à ce problème. »

M. Sakharov cite, avec l'exemple tchécoslovaque, celui du procès des écrivains Andrei Siniavski et Yuli Daniel, pour montrer que la censure paralysie encore l'activité intellectuelle en Union soviétique. Avec de telles méthodes, « le Parti ne peut pas reconquérir le rôle de chef spirituel de l'humanité ».

« Le peuple soviétique ne peut être que troublé et indigné, et doit se montrer prêt à faire preuve de vigilance devant les moindres signes de néo-stalinisme. Nous sommes convaincus que les autres communistes dans le monde considéreront aussi défavorablement toute tentative de ranimer le stalinisme en U.R.S.S., qui porterait un coup terrible à la force d'attraction des thèses communistes dans le monde. »

« On a souvent dit que le plus grand danger du maoïsme venait de la censure en deux du communisme mondial. C'est, bien entendu, inexact. La censure est la conséquence d'une maladie et, en même temps, un moyen de traiter cette maladie. Une unité de forme aurait constitué un compromis dangereux et malhonnête, qui aurait conduit définitivement le communisme mondial dans l'impasse. »

« Les Chinois ont infiniment plus besoin de l'aide des forces démocratiques pour défendre leurs droits que de l'unité des communistes pour combattre le prétendu péril impérialiste. »

« Deux skieurs descendent une piste. Le premier porte un anorak rayé rouge et blanc avec 50 dollars sur fond bleu. Celui qui le suit et le rattrape est habillé de rouge. Ils sont à peu près de la même force, mais le premier a en la charge d'ouvrir la piste. » C'est avec cette image que M. Sakharov compare le développement économique et technique des Etats-Unis et de l'U.R.S.S.

« Mais nous n'égalons les Etats-Unis que dans les industries anciennes et traditionnelles, qui ont aujourd'hui perdu de leur importance (par exemple, le charbon et l'acier). Dans des activités plus récentes, comme l'automation, les ordinateurs, l'industrie pétrochimique, et surtout la recherche et le développement, nous sommes non seulement à la traîne, mais nous progressons plus lentement, ce qui rend une victoire de notre économie peu probable dans les décennies à venir. »

M. Sakharov en déduit « avec infiniment de prudence » :

« 1. — Nous avons démontré la vitalité de la voie socialiste, qui a beaucoup apporté au peuple sur les plans matériel, culturel et social, et qui a généré, plus que toute autre système, la portée morale du travail.

« 2. — Rien ne permet d'affirmer, comme cela a été souvent fait d'une façon dogmatique, que les méthodes de production capitalistes conduisent à une impasse ou ont une productivité inférieure à celle des méthodes socialistes ; il n'est de même aucune raison d'affirmer que le capitalisme conduit à la paupérisation de la classe ouvrière.

« Tout théoricien marxiste à l'esprit ouvert devrait comprendre la signification profonde des progrès économiques accomplis par le capitalisme.

Sans coexistence l'humanité sera anéantie

C'est sur cette base que repose le principe de la coexistence pacifique. « Le capitalisme aussi bien que le socialisme sont capables de développement à long terme en s'empruntant mutuellement des éléments positifs et en se rapprochant l'un de l'autre sur un certain nombre de problèmes essentiels, dont la liberté intellectuelle. En dehors d'une coexistence et d'une collaboration toujours accrues entre les deux systèmes et les deux super-grands, toute autre voie conduirait à l'anéantissement de l'humanité. Il n'y a pas d'autre issue. »

En comparant les structures sociales des deux pays, M. Sakharov remarque un certain nombre de ressemblances. On trouve, de part et d'autre, de puissants groupes de management, ainsi que des inégalités flagrantes. La pauvreté et l'humiliation de 22 millions de Noirs américains pose un problème racial, et non de classe.

« A l'extrême opposé, l'existence de grandes fortunes aux Etats-Unis n'impose pas un sérieux fardeau économique, en raison de leur petit nombre. La consommation privée de ces fortunes n'atteint que 1 ou 2 % de la consommation nationale. » C'est-à-dire « à l'accroissement de celle-ci pendant cinq ans. Par conséquent, une révolution qui stopperait vraisemblablement la progression économique pendant plus de cinq ans, ne présenterait pas d'avantages pour la classe ouvrière.

« Il existe évidemment des cas où la révolution est la seule issue. Cela s'applique particulièrement dans l'éventualité d'un soulèvement national. Mais tel n'est pas le cas aux Etats-Unis et dans les autres pays capitalistes au développement avancé, comme d'ailleurs les pays communistes de ces pays l'indiquent dans leur programme. »

« En ce qui concerne notre situation économique, nous devons aussi nous garder de brosser un tableau trop idyllique. Il existe une grande inégalité de richesse entre les villes et la campagne, particulièrement dans les zones rurales désoeuvrées de débouchés, où dont les produits ne correspondent pas aux besoins du marché libre. Dans les villes, il existe de grandes différences entre les cités qui disposent d'industries nouvelles privilégiées, et celles qui vivent encore d'entreprises démodées. Il en résulte que 40 % de la population soviétique (contre 25 % aux Etats-Unis) connaît une situation économique difficile. Et les 5 % de Russes qui appartiennent au management sont aussi privilégiés que leurs équivalents aux Etats-Unis. »

« Le monde capitaliste n'a pu empêcher de donner naissance au socialisme, mais aujourd'hui le monde socialiste ne doit plus chercher à détruire par la force ce dont il est issu. Dans les conditions présentes, cela équivaudrait finalement au suicide de l'humanité. »

Plan de coopération entre le capitalisme et le socialisme

Pour réaliser cette coopération entre le socialisme et le capitalisme M. Sakharov présente un plan, et un calendrier, en quatre points :

« 1. — Dans un premier temps, le combat idéologique au sein des pays socialistes entre les forces stalinistes-maoïstes, d'une part, et les forces réalistes des communistes-libéraux, de l'autre, provoquera une rupture idéologique profonde.

« En Union soviétique et dans d'autres pays socialistes, dont la Tchécoslovaquie a donné l'exemple, ce processus provoquera d'abord la chute d'un système multipartis, des discussions et des luttes idéologiques, puis pour se terminer par la victoire des réalistes (1968-1980).

« 2. — Les pays capitalistes verront la victoire d'alle gauche réformiste de la bourgeoisie, qui amorcera un programme de rapprochement avec le socialisme (1972-1985).

« 3. — Dans une troisième étape, l'Union soviétique et les Etats-Unis, ayant surmonté leurs divergences, s'attaqueront à résoudre le problème du tiers monde sous-développé, en y consacrant 20 % du revenu national des pays riches. Parallèlement, s'effectuera le désarmement (1972-1990).

« 4. — Enfin, dans le dernier stade, vers l'an 2000, devrait se présenter la possibilité d'une autorité à vocation mondiale, basée sur la coopération russo-américaine. »

(©Copyright « L'Express » et « New York Times ».)

ETATS-UNIS

Nous n'avons pas les mains propres

De notre envoyé spécial
Emile Gulkovitz

M. Richard Nixon à la Maison-Blanche, les mains libres au Vietnam, le traité de non-prolifération des armes nucléaires compromis : telles sont les conséquences que peuvent décoder pour l'Amérique, de l'agression soviétique en Tchécoslovaquie.

Pour les dirigeants américains, la Seconde Guerre mondiale a tracé entre l'Est et l'Ouest, une ligne de démarcation qu'il n'est pas question de franchir sans remettre en question l'équilibre des forces. D'où leur malaise, prisonniers qu'ils sont d'un système qu'ils ont contribué à perpétuer.

« Nous pouvons envoyer nos Marines à Saint-Domingue ou au Vietnam pour y défendre de mauvaises causes. Mais nous ne pouvons rien faire lorsqu'il s'agit d'une cause aussi grave, aussi juste et aussi riche d'avenir que celle de la Tchécoslovaquie. »

Mon interlocuteur, qui parle d'un ton désabusé et avec infiniment d'amertume, est l'un des spécialistes américains de l'Europe de l'Est. Il tient à garder l'anonymat. Il revient d'un voyage de plusieurs mois à Moscou et à Prague, et sait la place privilégiée que la Tchécoslovaquie tient dans le cœur des Américains, depuis que Woodrow Wilson l'a tenue sur les fonts baptismaux, en 1919, lors du traité de Versailles.

Troisième guerre mondiale. Pourtant, pour les années folles en toute sans, la toute-puissance Amérique reste la témoin muet de l'occupation de

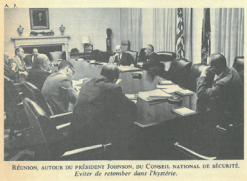

RÉUNION, AUTOUR DU PRÉSIDENT JOHNSON, DU CONSEIL NATIONAL DE SÉCURITÉ. *Entre de retomber dans l'hystérie.*

Prague par une armée étrangère, malgré l'émotion de l'opinion.

« Notre intervention aurait, paraît-il, déclenché la troisième guerre mondiale. C'est le nouveau slogan dont le Département d'Etat vient d'accoucher ! Mais la vérité, c'est que nous n'avons jamais fait le moindre geste pour témoigner de notre intérêt de ce qui se passait à Prague. On nous dit que toute intervention de notre part aurait été de nature à nuire au régime d'Alexandre Dubcek. Les Soviétiques ne comprennent vu la présence d'une « immixtion impérialiste ». Alors, nous nous sommes contentés d'applaudir à nos mains, dans l'espoir qu'ils nous adresseraient « nous tire du « bourbier vietnamien ».

Le Département d'Etat se défend : le gouvernement américain a pleinement conscience de la « discrétion » que l'U.R.S.S. de ses inquiétudes devant les menaces d'intervention soviétiques. Mais les cyniques de la politique laissent entendre, en privé, que la neutralité actuelle des Etats-Unis sera payante et que les Russes vont se montrer maintenant beaucoup plus conciliants sur le Moyen-Orient et le Vietnam.

Quant aux colombes, le sénateur démocrate Claiborne Pell, qui a eu il y a moins d'un mois des conversations avec M. Alexandre Dubcek et qui était revenu de Prague pessimiste, a exprimé d'une phrase leur abattement : « Pour-tester ? Nos mains ne sont pas si propres. »

Le public américain a été informé de l'agression soviétique trente secondes après le ministre des Affaires étrangères, M. Dean Rusk lui-même. Celui-ci était, en effet, en train de parler devant la commission chargée d'établir la « plate-forme » du Parti Démocrate. La séance était retransmise par tous les grands réseaux de la télévision, les spectateurs nombreux.

Ils virent soudain le ministre s'interrompre pour lire le papier qu'on lui tendait et manifester un instant d'émoi. Puis se lever. On crut qu'il cherchait à se dérober aux questions des membres de la commission à propos du Vietnam. Mais, avant qu'on ait pu piper un mot, il était de retour au siège du président de la commission. Celui-ci annonça, alors en quelques mots, toujours sous l'œil de la caméra, que les troupes soviétiques venaient d'entrer en Tchécoslovaquie.

Le président Johnson s'est, depuis, contenté d'une protestation de principe : « C'est un triste relief de la mentalité communiste qu'un simple signe de liberté en Tchécoslovaquie puisse être considéré comme une menace fondamentale à la sécurité du système tout entier. » Mais, depuis lors, quels que fussent les quelques mots, toujours sous l'œil de la caméra, que les troupes soviétiques venaient d'entrer en Tchécoslovaquie.

Le président Johnson s'est, depuis, contenté d'une protestation de principe : « C'est un triste relief de la mentalité communiste qu'un simple signe de liberté en Tchécoslovaquie puisse être considéré comme une menace fondamentale à la sécurité du système tout entier. » Mais, depuis lors, quels que fussent les quelques mots, toujours sous l'œil de la caméra, que les troupes soviétiques venaient d'entrer en Tchécoslovaquie.

Désir de paix. Un conseiller du vice-président Humphrey a suggéré que M. Johnson se rende à Paris pour y rencontrer le général de Gaulle. Il s'agirait de mettre au point une attitude commune face à l'occupation de la Tchécoslovaquie, en évitant de retomber dans une hystérie anti-communiste qui ne pourrait que favoriser la brutalité du Kremlin.

Dans le discours qu'il a prononcé à Worcester, le sénateur Edward Kennedy s'est contenté de dire que « l'entrée des troupes soviétiques en Tchécoslovaquie était un retour en arrière, dans une époque que nous espérions révolue ». Puis il a surtout parlé de discrimination raciale et du Vietnam. Pour le public américain, en effet, la guerre du Vietnam éclipse tout le reste. Personne n'a dit ou veut à aucun prix entendre parler d'un nouvel « engagement » à l'extérieur.

Négociations directes. Quant au candidat républicain, M. Richard Nixon, il se borne à rappeler que sa politique étrangère, s'il est élu président, sera fondée sur des négociations directes avec Moscou. Il lui est difficile aujourd'hui de revenir officiellement à l'anticommunisme élémentaire de ses débuts. Il veut montrer à l'électeur l'image d'un conservateur « évolué » qui ne se laisse pas aller à des jugements sommaires. Et dame tchécoslovaque, de toute façon, ne peut lui être que favorable.

« Brejnev vient de donner quelques milliers de voix de plus à Nixon. » n'a dit un délégué à la Convention démocrate de Chicago. Nixon ne dit rien qui puisse gêner l'actuel gouvernement, mais les électeurs savent bien qu'il est plus fermement anticommuniste que Johnson et Humphrey ! »

E. G. ■



M. WALDECK ROCHET ARRIVANT AU SIÈGE DE LA FÉDÉRATION COMMUNISTE DE PARIS, JEUDI DERNIER. *Avec, au cœur, un pourquoi dramatique.*

LORSQUE les chars soviétiques eurent investi la Tchécoslovaquie, 300 000 militants et 4 500 000 électeurs du Parti communiste français comprirent d'emblée que le glas de Prague sonnait aussi pour leurs espoirs.

En quarante-huit ans d'Histoire, c'est, vingt-neuf ans jour pour jour après le pacte germano-soviétique du 21 août 1939 et l'écrasement de l'insurrection de l'automne 1956 à Budapest, la troisième crise majeure qu'affronte le parti qui fut longtemps le premier de France et reste, derrière l'Italien, le second P.C. du monde occidental.

Schisme. Déjà traumatisé par les bouleversements de mai et son échec électoral de juin, le P.C., catastrophé, devait, mercredi — et pour la première fois de son existence — désapprouver le « grand parti frère » moscovite. Mais le bredouiller, n'osait se rompre encore, sans appel, ceux qui, au Kremlin, offrent la « patrie du socialisme » et qui furent jusqu'à ce jour les pontifes d'une même foi.

Hésitant au bord du schisme, les communistes français savent trop bien que les distances qu'ils prendront avec Moscou ne suffiront pas à modifier sensiblement leur image aux yeux de la majorité des Français. Principales victimes électorales des événements de mai, dont ils ne furent pas responsables, ils redoutent d'être à nouveau les principaux accusés d'un crime qu'ils n'ont pas commis, et qu'ils répouvent. Un parlementaire communiste dit : « Je sais bien que lorsque nous monterons à la tribune pour attaquer la droite, 300 députés claqueront les pupitres en scandant « Prague, Prague... ».

Pour l'appareil du P.C.F., ce fut d'abord, mercredi, l'incompréhension et le mutisme. Mme Jeannette Vermersch, MM. Roger Garaudy et Etienne Fajon, en villégiature sur les bords de la mer Noire, sautaient, tout comme M. Luigi Longo, secrétaire général du P.C.I., dans le premier avion en partance pour Paris. M. Robert Ballanger, président du groupe parlementaire, abandonnait sur le sable les flets poissonneux qu'il relevait en Corse lorsque la pêcheur lui annonça la Tchécoslovaquie. nouveau coup de Prague. M. Waldeck Rochet chaudement sur les pentes d'un Salnt-est-Loire pour regagner Paris. Quant à M. Roland Leroy, leader de la nouvelle vague communiste, il était aux premières loges et y est toujours enfermé : parti le 7 août arpenter les montagnes de Bohême, il était depuis mercredi bloqué en Tchécoslovaquie.

Voyage-éclair. Ce n'est que jeudi, une fois refermées les portes de la salle de conférences de la Fédération communiste de Paris, rue Lafayette, que les membres du Comité central ont pu ensemble évoquer le pourquoi dramatique ils avaient au cœur.

Depuis le 19 avril, jour où, pour la première fois, une séance du Comité central avait été consacrée aux affaires tchèques, les communistes français avaient souvent redouté le pire. Mais jamais autant qu'après le voyage-éclair effectué à Moscou par M. Waldeck Rochet lui-même, du 14 au 16 juillet dernier. Le secrétaire général du Parti communiste français, dépêché dans la capitale russe pour conseiller la modération à M. Léonide Brejnev, avait trouvé, selon son propre compte rendu, les dirigeants soviétiques incompréhensifs, mal informés des affaires tchèques, émus par la libéra-

→

Communistes
LE GLAS DE PRAGUE

→

lisation de la presse et de la radio, plus soucieux de conserver leur contrôle sur Prague et sur l'Europe centrale que leur influence auprès des partis communistes des pays occidentaux.

Le 17 juillet, en revenant à Paris, M. Waldeck Rochet disait son pessimisme. Mais les dirigeants français crurent soudain, après les conversations russo-tchèques à Cernia et Bratislava, que le danger d'un affrontement était écarté. Leur soulagement fut d'autant plus grand que leurs craintes avaient été vives, et leur échange de correspondance avec Moscou plus violent. C'est le 22 juillet, en effet, que le Bureau politique du P.C.F., unanime, avait fait tenir aux dirigeants soviétiques une lettre restée secrète, condamnant expressément une éventuelle intervention militaire russe en Tchécoslovaquie.

Brutale, l'agression du 21 août a mis la Parti devant son destin. Et il sa bâtard devant son histoire.

Pierre de touche. Le Parti Communiste français a toujours fait, selon la formule de Maurice Thorez, de « l'attachement inconditionnel » à l'U.R.S.S. « la pierre de touche de son internationalisme prolétarien ».

A ce dogme intangible défini dès 1920, le Parti est resté fidèle contre vent et marée. Il l'est resté, le 23 août 1939, après la signature, éclatant comme un coup de tonnerre, d'un pacte germano-soviétique qui devait préfacer l'agression hitlérienne. Quelques jours suffisent à ses dirigeants pour s'aligner. Et quatre ans de résistance acharnée furent nécessaires pour que les communistes français, accusés de forfaiture en 1939, soient réhabilités en 1944 dans la vie nationale.

Même rapidité dans l'alignement en 1947 : à Wroclaw, en Pologne, du 22 au 27 septembre 1947, les délégués du P.C.F., MM. Jacques Duclos et Etienne Fajon, sont accusés par les représentants du communisme mondial d'avoir « partisé avec la social-démocratie inféodée à l'impérialisme américain » en continuant à se comporter comme un parti de gouvernement après avoir été chassés, quatre mois plus tôt, du ministère Ramadier.

C'est, avec le début de la guerre froide, l'entrée du parti français dans un ghetto où l'enferme encore davantage, en 1956, l'intervention soviétique en Hongrie. « Les travailleurs de France déclare alors froidement le Bureau politique, sont sans réserve aux côtés des soldats soviétiques qui luttent pour empêcher l'instauration du fascisme dans ce pays et pour consolider le pouvoir socialiste. »

Le surlendemain, le Comité central adresse un message de félicitations au P.C. soviétique, au mépris des remous qui secouent le P.C.F. : des écrivains comme Roger Vailland, des peintres

l'Humanité

CINQ PAYS SOCIALISTES INTERVIENNENT MILITAIREMENT EN TCHÉCOSLOVAQUIE

Le Parti Communiste Français exprime sa surprise et sa réprobation

DÉCLARATION DU PARTI COMMUNISTE FRANÇAIS

LA UNE DE « L'HUMANITÉ », JEUDI DERNIER. *Ce « non » demeurera historique.*

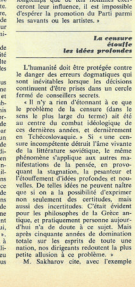

M. L. LONGO DE PASSAGE A PARIS.

— dont Pablo Picasso — désapprouvent ouvertement l'extrême docilité du parti français.

C'est bien cette docilité de fondation que la « ligne Waldeck » remet aujourd'hui en cause, depuis que dans un numéro qui demeurera historique, « L'Humanité » de jeudi a condamné « à la une » les « camarades russes ».

Ce « non » à Moscou, M. Waldeck Rochet, patient, autoritif et volontaire, le prépare depuis qu'au printemps 1964 Maurice Thorez l'a choisi comme successeur. Déjà, du vivant de « Maurice », les premières escarmouches avaient éclaté entre les Soviétiques et les Français sur un plan jugé mineur : celui de l'art. Les thèses de Jdanov, défenseur autoritaire du « réalisme socialiste », irritent les artistes français. Et quand on les croit abandonnées, Leningrad interdit, en avril 1963, une exposition des œuvres de Fernand Léger, malgré le texte de présentation chaleureux écrit par Maurice Thorez lui-même.

Aragon. L'année suivante, une vive controverse oppose M. Roger Garaudy, le philosophe du Bureau politique, aux plus conservateurs des intellectuels stalinoïdes. Objet du litige : un ouvrage consacré à Picasso et à Kafka, préfacé par l'écrivain communiste Louis Aragon.

1964, c'est surtout l'année qui marque, sous de plus graves aspects, le premier grand tournant des rapports entre les partis français et soviétique. C'est en mai que le congrès français — regroupant les vœux des désaffiliations de 1956 — abandonne définitivement le principe du parti unique pour envisager une construction pluripartite et pacifique d'un socialisme « conforme aux traditions démocratiques de la France ».

En octobre, après la chute brutale de M. Nikita Kroutchev, une délégation française s'en va demander à Moscou des « explications nécessaires concernant les conditions et les méthodes selon lesquelles ont été effectuées les changements décidés par le Comité central du parti soviétique ».

Esquissée en 1956, affirmée en 1964, la ligne Waldeck en est aujourd'hui au bout de sa logique. Dans une heure dramatique, le parti français ne désire pas rompre le lien qui l'unit à Moscou. Mais il n'entend pas accepter sans mot dire l'écrasement du printemps de Prague. Une base militante chaleureuse se déclare favorable à l'expérience tentée par M. Alexandre Dubcek : le communiqué du Bureau confédéral de la C.G.T., organisation

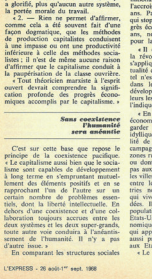

MAURICE THOREZ. *Docilité fondamentale.*

syndicale de masse étroitement liée au Parti communiste, sans mâcher ses mots, affirme que « les travailleurs français ne peuvent que déplorer l'actuelle intervention militaire en Tchécoslovaquie ». Et maintes cellules communistes françaises, sans attendre l'avis du Comité central, ont adressé à l'ambassadeur de Tchécoslovaquie à Paris des télégrammes de sympathie.

Occupation. Entre la nécessité de maintenir vivants des liens avec l'U.R.S.S., sans laquelle s'écroule la notion même de monde communiste, et celle, aussi vivace, de désapprouver une occupation qui heurte la conscience, M. Waldeck Rochet a précisé à nouveau sa position : « Notre parti communiste doit déterminer sa politique, ses formes d'action, ses méthodes de lutte en toute indépendance sur la base du marxisme-léninisme. »

Mais l'habileté laborieuse de la résolution mise au point par le Comité central du jeudi 22 ne masque pas ce qui devient l'enjeu principal de la vie politique française.

Si la P.C. infléchit d'un pouce sa position en faveur de l'U.R.S.S., il perd aussitôt l'appui pour la plupart des communistes qui prennent aujourd'hui, par les voix de MM. Guy Mollet et Mitterrand. Et il retournera, affaibli, dans un ghetto qu'il s'efforce, depuis trois ans, de quitter.

Si, au revanche, il rompt nettement et définitivement ses liens avec Moscou, il risque de ne plus exister en tant que communiste. Mais il n'aura pas, pour autant, effacé, aux yeux d'une opinion publique simplificatrice, l'apparence d'un parti soumis à une nation redevenue totalitaire. L'histoire de la politique française aura, en 1968, recommencé de s'écrire à Prague.

MICHELE COTTA et JACQUES DEROGY ■

GAUCHE

La famille se retrouve à l'enterrement

Lorsque, mercredi matin, MM. François Mitterrand et Guy Mollet ont lu la déclaration du Bureau politique du Parti communiste français, ils l'ont accueillie comme la seule bonne nouvelle d'une terrible semaine pour tous les hommes de gauche en France : le parti qu'ils ont combattu, depuis 1965, sur les chances d'une évolution « démocratique » de leur puissante communiste, se trouvait proche d'être gagné.

Mais leur satisfaction était immédiatement mêlée d'appréhension. Le jeudi soir, le P.C. nuançait sa réprobation du mercredi. Et les jugements de l'opinion publique faisant volontiers ricochet, les alliés du parti de M. Waldeck Rochet craignent d'être touchés, autant que lui-même, par la discrédit qui atteint le mouvement communiste mondial. Après Prague, il est possible que la gauche française marche enfin vers l'unité. Mais probable qu'elle s'y rende diminuée.

Le test le plus clair. Aussitôt informé de l'irruption des chars russes en Tchécoslovaquie, M. Guy Mollet, en vacances à Cavalaire, avait mis le Parti communiste au pied du mur. « L'attitude qu'adopteront, déclarait-il, les gouvernements, les partis et les hommes, va constituer le test le plus clair de leur sincérité quand ils parlent de la liberté. Ou, s'il s'agit de communistes, de la liberté du choix des voies de passage au socialisme. » Quand les communistes eurent, dès mercredi, exprimé leur « réprobation », le secrétaire général de la S.F.I.O. pouvait constater qu' « une hypothèque était levée ». Et M. Mitterrand, que « la porte restait ouverte ».

Les syndicalistes, plus méfiants, firent la première mise à point pour la C.G.T., s'alignant sur le P.C., qui « déplore » l'invasion russe. La C.F.D.T. et F.O. — comme pour éprouver la sincérité de la C.G.T. — appelaient les travailleurs à une grève de cinq minutes lundi, « pour manifester leur solidarité au peuple tchèque ». La C.G.T. refusait de s'y associer.

Il n'en fallait pas plus pour confirmer les dirigeants des deux centrales non-communistes dans leur vieille défiance. A F.O., tous les dirigeants sont convaincus que la « réprobation » du P.C. et de la C.G.T. est une simple opération tactique. Opinion que partagent, chez les socialistes, de vieux parlementaires comme MM. Arthur Notebart et Marcel Champeix, ou chez les radicaux, MM. Félix Gaillard et Maurice Faure.

Pour tous ces hommes de la gauche modérée, la tragédie de Prague devrait pourtant se simplement conduire la Fédération à reprendre son indépendance vis-à-vis du Parti communiste. Son alliance privilégiée avec le P.C. lui a fait perdre, aux dernières législatives, 600 000 voix et 59 députés. Après Prague, elle va, disent-ils, devoir encore plus ruineuse.

Au second plan. L'appel de M. Jean Lecanuet, président du Centre démocrate, émergeant de l'oubli, pour demander à la Fédération de regarder plus volontiers de son côté, trouve donc déjà des oreilles complaisantes. Pour éviter une nouvelle perte de substance de la F.G.D.S., encore malade des dernières élections, les conventionnels proposaient, avant les événements de Prague, une manière de petite révolution : le remplacement de l'actuel exécutif par une direction collégiale composée d'hommes jeunes, en ne négligeant ni M. Mollet, ni M. Mitterrand, ni M. Billères, et qui préparerait le congrès de fusion prévu pour novembre.

Ce projet est aujourd'hui relégué au second plan. Tandis que la Fédération, en tant que telle, se fait plus discrète, c'est le comité directeur de la S.F.I.O. qui s'est réuni d'urgence vendredi. Et M. Mollet, soudain plus « présent » que M. Mitterrand, précisait, dans une déclaration au « Figaro », que la dialogue avec le Parti communiste se poursuivait désormais sur deux plans : entre Fédération et P.C. « sur des questions tactiques », et entre la S.F.I.O. et le P.C. « sur l'ensemble, c'est-à-dire les voies de passage au socialisme ».

Une fois encore, le dialogue entre les tronçons de la gauche française intéressera surtout les deux vieux partis : le P.C. et la S.F.I.O. — brusquement depuis le Congrès de Tours. Depuis quarante-huit ans, ils vivent comme des parents ennemis, songeant vaguement à une incertaine réconciliation.

Aujourd'hui — comme il est de règle dans les familles désunies — ils se retrouvent et se sourient gauchement à un enterrement : celui de la liberté tchèque.

BRIGITTE GROS ■



M. GUY MOLLET. *Au pied du mur.*

L'EXPRESS

L'Express
26/08/1968

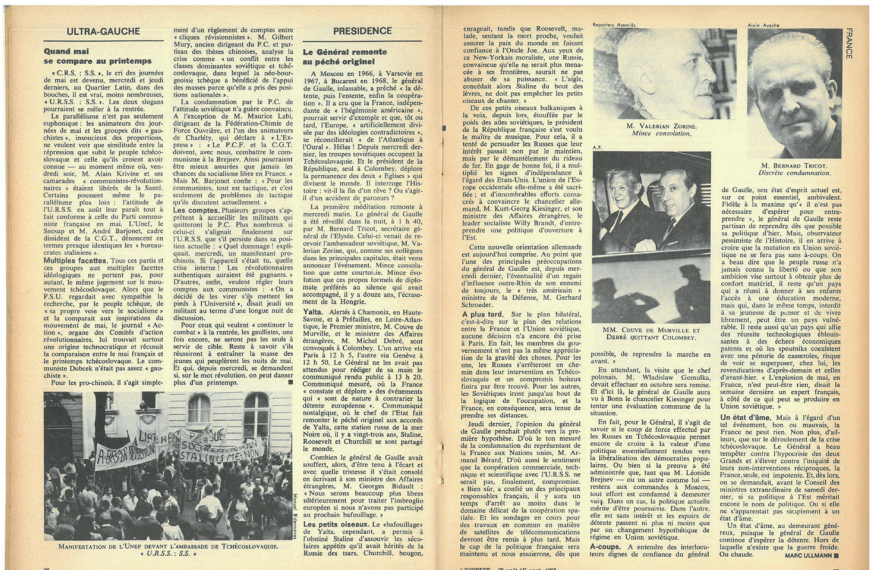

ULTRA-GAUCHE

Quand mai se compare au printemps

« C.R.S. : S.S. », le cri des journées de mai est devenu, mercredi et jeudi derniers, au Quartier Latin, dans des bouches, il est vrai, moins nombreuses, « U.R.S.S. : S.S. ». Les deux slogans pourraient se mêler à la rentrée.

Le parallélisme n'est pas seulement euphonique : les animateurs des journées de mai et les groupes dits « gauchistes », insoucieux des proportions, ne veulent voir que similitude entre la répression que subit le peuple tchécoslovaque et celle qu'ils crurent avoir connue — au moment même où, vendredi soir, M. Alain Krivine et ses camarades, « communistes-révolutionnaires » étaient libérés de la Santé. Certains poussent même le paralllisme plus loin : l'attitude de l'U.R.S.S. en août leur paraît tout à fait conforme à celle du Parti communiste français en mai. L'Unef, le Snesup et M. André Barjonet, cadre dissident de la C.G.T., dénoncent en termes presque identiques les « bureaucrates staliniens ».

Multiples facettes. Tous ces partis et ces groupes aux multiples facettes idéologiques ne portent pas, pour autant, le même jugement sur le mouvement tchécoslovaque : alors que le P.S.U. regardait avec sympathie la recherche, par le peuple tchèque, de « sa propre voie vers le socialisme » et la comparait aux inspirations du mouvement de mai, le journal « Action », organe des Comités d'action révolutionnaires, lui trouvait surtout une origine technocratique et récusait la comparaison entre le mai français et le printemps tchécoslovaque. Le communiste Dubcek n'était pas assez « gauchiste ».

Pour les pro-chinois, il s'agit simplement d'un règlement de comptes entre « cliques révisionnistes ». M. Gilbert Mury, ancien dirigeant du P.C. et partisan des thèses chinoises, analyse la crise comme « un conflit entre les classes dominantes soviétique et tchécoslovaque, dans lequel la néo-bourgeoisie tchèque a bénéficié de l'appui des masses parce qu'elle a pris des positions nationales ».

La condamnation par le P.C. de l'attitude soviétique n'a guère convaincu. A l'exception de M. Maurice Labi, dirigeant de la Fédération-Chimie de Force Ouvrière, et l'un des animateurs de Charléty, qui déclare à « L'Express » : « Le P.C.F. et la C.G.T. doivent, avec nous, combattre le communisme à la Brejnev. Ainsi pourraient être mieux assurées que jamais les chances du socialisme libre en France. » Main M. Barjonet confie : « Pour les communistes, tout est tactique, et c'est seulement de problèmes de tactique qu'ils discutent actuellement. »

Les comptes. Plusieurs groupes s'apprêtent à accueillir les militants qui quitteront le P.C. Plus nombreux si celui-ci s'alignait finalement sur l'U.R.S.S. que s'il persiste dans sa position actuelle : « Quel dommage ! explique, mercredi, un manifestant prochinois. Si l'appareil s'était tu, quelle crise interne ! Les révolutionnaires authentiques auraient été gagnants. » D'autres, enfin, veulent régler leurs comptes aux communistes : « On a décidé de les virer s'ils mettent les pieds à l'Université », disait jeudi un militant au terme d'une longue nuit de discussion.

Pour ceux qui veulent « continuer le combat » à la rentrée, les gaullistes, une fois encore, ne seront pas les seuls à servir de cible. Reste à savoir s'ils réussiront à entraîner la masse des jeunes qui peuplèrent les nuits de mai. Et qui, depuis mercredi, se demandent si, sur le mot révolution, on peut danser plus d'un printemps. ■

MANIFESTATION DE L'UNEF DEVANT L'AMBASSADE DE TCHÉCOSLOVAQUIE. « U.R.S.S. : S.S. »

PRESIDENCE

Le Général remonte au péché originel

A Moscou en 1966, à Varsovie en 1967, à Bucarest en 1968, le général de Gaulle, inlassable, a prêché « la détente, puis l'entente, enfin la coopération ». Il a cru que la France, indépendante de « l'hégémonie américaine », pourrait servir d'exemple et que, dit on tard, l'Europe, « artificiellement divisée par des idéologies contradictoires », se réconcilierait « de l'Atlantique à l'Oural ». Hélas ! Depuis mercredi dernier, les troupes soviétiques occupent la Tchécoslovaquie. Et le président de la République, seul à Colombey, déplore la permanence des deux « Eglises » qui divisent le monde. Il interroge l'Histoire : « Il a fui la flamme, il a fui la gloire : et d'incombrables efforts consacrés à convaincre le chancelier allemand, M. Kurt-Georg Kiesinger, et son ministre des Affaires étrangères, le leader socialiste Willy Brandt, d'entreprendre une politique d'ouverture à l'Est.

Cette nouvelle orientation allemande est aujourd'hui compris. Au point que l'une des principales préoccupations du général de Gaulle est, depuis mercredi dernier, l'éventualité d'un regain d'influence outre-Rhin de son ennemi de toujours, le « très américain » ministre de la Défense, M. Gerhard Schroeder.

A plus tard. Sur le plan bilatéral, c'est-à-dire sur le plan des relations entre la France et l'Union soviétique, aucune décision n'a encore été prise à Paris. En fait, les membres du gouvernement n'ont pas la même appréciation de la gravité des choses. Pour les uns, les Russes s'arrêteront en chemin dans leur intervention en Tchécoslovaquie et un compromis boiteux finira par être trouvé. Pour les autres, les Soviétiques iront jusqu'au bout de la logique de l'occupation, et la France, en conséquence, sera tenue de prendre ses distances.

Jeudi dernier, l'opinion du général de Gaulle penchait plutôt vers la première hypothèse. D'où le ton mesuré de la condamnation du représentant de la France aux Nations unies, M. Armand Bérard. D'où aussi le sentiment que la coopération commerciale, technique et scientifique avec l'U.R.S.S. ne serait pas, finalement, compromise. « Bien sûr, a confié un des principaux responsables français, il y aura un temps d'arrêt au moins dans le domaine délicat de la coopération spatiale. Et les sondages en cours pour des travaux en commun en matière de satellites de télécommunications devront être remis à plus tard. Mais le cap de la politique française sera maintenu et nous essaierons, dès que possible, de reprendre la marche en avant. »

En attendant, la visite que le chef polonais, M. Wladislaw Gomulka, devait effectuer en octobre sera remise. Et d'ici là, le général de Gaulle aura eu à Bonn le chancelier Kiesinger pour tenter une évaluation commune de la situation.

En fait, pour le Général, il s'agit de savoir si le coup de force effectué par les Russes en Tchécoslovaquie permet encore de croire à la valeur d'une politique essentiellement tendue vers la libéralisation des démocraties populaires. Ou bien si la preuve a été administrée que, tant que M. Léonide Brejnev — ou un autre comme lui — restera aux commandes à Moscou, tout effort est condamné à demeurer vain. Dans un cas, la politique actuelle mérite d'être poursuivie. Dans l'autre, elle est sans intérêt et les espoirs de détente passent ni plus ni moins que par un changement hypothétique de régime en Union soviétique.

A-coups. A entendre des interlocuteurs dignes de confiance du général de Gaulle, son état d'esprit actuel est, sur ce point essentiel, ambivalent. Fidèle à la maxime qu'« il n'est pas nécessaire d'espérer pour entreprendre », le général de Gaulle reste partisan de reprendre dès que possible sa politique d'hier. Mais, observateur pessimiste de l'Histoire, il en arrive à croire que la mutation en Union soviétique ne se fera pas sans à-coups. On a beau dire que le peuple russe n'a jamais connu la liberté ou que son ambition vise surtout à obtenir plus de confort matériel, il reste un pays qui a réussi à donner à ses enfants l'accès à une éducation moderne, mais qui, dans le même temps, interdit à sa jeunesse de penser et de vivre librement, peut être un pays vulnérable. Il reste aussi qu'un pays qui allie des réussite technologiques éblouissantes à des échecs économiques patents et où les sputniks coexistent avec une pénurie de casseroles, risque de voir se superposer, chez lui, les revendications d'après-mai et celles d'avant-hier. « L'explosion de mai, en France, n'est peut-être rien, disait la semaine dernière un expert français, à côté de ce qui peut se produire en Union soviétique. »

Un état d'âme. Mais à l'égard d'un tel événement, bon ou mauvais, la France ne peut rien. Non plus, d'ailleurs, que sur le déroulement de la crise tchécoslovaque. Le Général a beau tempêter contre l'hypocrisie des deux Grands et s'élever contre l'iniquité de leurs non-interventions réciproques, la France, seule, est impotente. Et, dès lors, on se demandait, avant le Conseil des ministres extraordinaire de samedi dernier, si sa politique à l'Est méritait encore le nom de politique. Ou si elle ne s'apparentait pas sérieusement à un état d'âme.

Un état d'âme, au demeurant généreux, puisque le général de Gaulle continue d'espérer la détente. Hors de laquelle n'existe que la guerre froide. Ou chaude. MARC ULLMANN ■

M. VALERIAN ZORINE. *Mince consolation.*

M. BERNARD TRICOT. *Discrète condamnation.*

M.M. COUVE DE MURVILLE ET DEBRÉ QUITTANT COLOMBEY.

L'EXPRESS

L'Express
02/09/1968





L'EXPRESS

N° 895 — 2-8 septembre 1968

MANIFESTANTS DEVANT LA STATUE DU ROI VENCESLAS, A PRAGUE (*). *« Quand vient l'hiver, on ferme les persiennes. »*

Monde

Tchécoslovaquie: LE DECHIREMENT

LES successeurs de Staline n'ont pas la dextérité du maître. Peut-être aussi le monde a-t-il changé ?

Jeté à la postérité de l'Histoire par la « Pravda », emmené à Moscou menottes aux mains, M. Alexandre Dubcek rentre trois jours plus tard à Prague. Il est toujours le chef du P.C. tchèque et, à son pays qui l'accueille dans les larmes, il apparaît comme le vivant symbole du martyre national. Soumis à tour de rôle à des séances de « négociations » qui leur rappellent les interrogatoires de procès de Rudolf Slansky, l'ancien Premier secrétaire pendu en 1952, les dirigeants tchèques persistent à ne pas abjurer l'indépendance. Vieux soldat résigné depuis cinquante ans aux vicissitudes de l'Histoire, le président Ludvik Svoboda rencontre, au soir de sa vie, l'âme de Jan Mazaryk, le fondateur de l'Etat tchécoslovaque et oppose obstinément à ses geôliers un monolithisme mental refus. Il joue sa seule carte, celle des désespérés. L'armée tchèque tirera si l'on tente de la désarmer. Pris au piège de leur puissance, les Russes hésitent à faire le dernier pas : noyer dans le sang l'ultime résistance d'une nation accablée.

Dans l'ivresse. L'accord de Moscou est un diktat, mais ce diktat a été négocié et laisse entrebâillée la porte étroite d'un espoir obstiné, celui de M. Dubcek et ses amis. Dans l'amertume de leur défaite, le seul parti qui leur restait était de gagner le temps de la persévérance et de l'habileté : obtenir graduellement l'évacuation promise de la plupart des troupes et contenir dans leur peuple les tarissets de la liberté étranglée, en attendant le retour à une « situation normale ». Cette qui leur permettrait de reprendre prudemment leur scandaleuse tentative. Projet qui faisait rêver, dans le monde, quatre-vingts partis frères : la réconciliation historique du socialisme et de la démocratie. Perspective insensée pour les maîtres du Kremlin, qui écoutent anxieusement battre à leurs portes le cœur d'une foule inconnue et dangereuse : la nouvelle U.R.S.S. A l'Occident, dernier espoir des communistes pour qui chaque jour la roue de l'Histoire a un peu plus tourné.

Pour l'instant, l'Histoire semble donner raison à tous ceux qui pensaient, ces dernières années, que l'expérience de démocratisation des régimes communistes n'avait que deux issues : la démocratie, au sens où l'entendent également les « capitalistes » pour la prôner et les Russes pour la condamner : ou le coup de frein brutal des bureaucrates du socialisme, votre le retour à la nuit stalinienne d'où la

(*) Sur la banderole, on lit les noms de MM. Svoboda, Dubcek et Cernik.

Foto vpravo: Daniel Candé



Tchécoslovaquie, avec douze ans de retard sur l'U.R.S.S., venait à peine d'émerger. Dans l'ivresse d'une rencontre trop rapide des grandes profondeurs.

« Nous faisons confiance à Dubcek et aux dirigeants du gouvernement et du parti, mais nous réprouvons l'occupation et nous ne pouvons accepter les accords de Moscou. » L'Assemblée nationale, le Comité central, le P.C. de Slovaquie et de nombreux organismes régionaux ont, la semaine dernière, au retour de Moscou de leur « délégation », fourni cette réponse immédiate au diktat soviétique. Réponse délibérée, destinée à laisser aux responsables leur étroite marge de manœuvre entre la liberté perdue et le protectorat toujours menaçant, sans abandonner la population au sentiment d'avoir été trahie.

Longue patience. Trois mois de « printemps de la démocratie », avaient, par un prodigieux retour dans le passé, ramené l'Europe à l'époque des héros-martyrs, le sidérant appel à la patrie du général Svoboda, la voix émouvante de Dubcek, étranglée de sanglots, et le long discours du Premier ministre Oldrich Cernik égrenant minutieusement les promesses d'une longue patience, beau-coup de gens glissaient vers le sentiment d'une capitulation camouflée.

« La pression russe croissante est inspirée par un personnalité tchèque, qui annonce à « L'Express » la création d'un organisme gouvernemental chargé de contrôler la presse, seule liberté vraiment conquise par le peuple tchèque depuis le début de l'année. Une à une, les stations de radio libres qui, au nez et à la barbe de l'occupant et grâce à des prodiges d'ingéniosité et de courage (voir pages suivantes), avaient pendant la première semaine assiré la résistance, se sont tues. « Nous ne savons pas si nous pourrons continuer à vous dire toute la vérité, avait dès mardi, à l'annonce

DANS UNE VITRINE, LE PORTRAIT DU PRÉSIDENT SVOBODA ET CELUI DE M. DUBCEK. ET SUR UN MUR, UNE AFFICHE. *« Prolétaires de tous les pays, soutenez-vous — ou je tire ! »*

Tchèques. Passés l'émotion du retour de Moscou des héros-martyrs, le sidérant appel à la patrie du général Svoboda, la voix émouvante de Dubcek, étranglée de sanglots, et le long discours du Premier ministre Oldrich Cernik égrenant minutieusement les promesses d'une longue patience, beaucoup de gens glissaient vers le sentiment d'une capitulation camouflée.

« La pression russe croissante est inspirée par un personnalité tchèque, qui annonce à « L'Express » la création d'un organisme gouvernemental chargé de contrôler la presse, seule liberté vraiment conquise par le peuple tchèque depuis le début de l'année. Une à une, les stations de radio libres qui, au nez et à la barbe de l'occupant et grâce à des prodiges d'ingéniosité et de courage (voir pages suivantes), avaient pendant la première semaine assiré la résistance, se sont tues. « Nous ne savons pas si nous pourrons continuer à vous dire toute la vérité, avait dès mardi, à l'annonce

fait revivre une Tchécoslovaquie oubliée, celle d'avant Munich et la guerre, de la belle époque des arts, des lettres et des discours enfiévrés autour des tables de café. Sous les fûts-chêne de ses églises et les tours de ses palais gothiques, dans le dédale de ses vieilles rues et de ses escaliers, l'élégante Prague était redevenue le « Paris de l'Europe centrale ». Une semaine d'occupation et, avec les chars et les patrouilles casquées, elle retrouvait l'esprit de sa résistance aux Allemands. Le « compromis » de Moscou va-t-il être un nouveau coup de Prague ? Comme après 1948, sous la dictature de Clément Gottwald puis d'Antonin Novotny, va-t-il ramener le règne d'une bureaucratie servile, morne et, à l'occasion, sanglante ?

Vendredi dernier, Jean-Claude Hallé, envoyé spécial de « L'Express », nous câblait que le désespoir s'emparait des

de l'accord de Moscou, déclaré un speaker, nous pouvons prendre l'engagement de ne jamais rien vous dire qui soit contraire à la vérité. » Le lendemain, aucun journal ne paraissait. Leurs rédactions protestaient ainsi silencieusement contre le retour prochain de la censure qu'elles savaient inévitable. Seul circulait un tract de « Literarni Listy », le journal littéraire, bête noire des Russes, avec sous le dessin d'un char soviétique cette légende : « Prolétaires de tous les pays, tuuuez-vous — ou je tire. »

Listes noires. La pression soviétique a d'autres moyens de se manifester. Les autorités d'occupation ont été saisies par le gouvernement de plusieurs problèmes urgents, tels que le ravitaillement en eau et les transports, sans compter la réparation des dommages causés, qui en principe a été acceptée. Une cinquantaine de demandes, en

Suite page 14 →

LE FANTASTIQUE PARALLELE

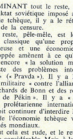

Jean-Jacques Servan-Schreiber

DOMINANT tout le reste, dans le diktat soviétique imposé au peuple tchèque, il y a le rétablissement de la censure.

Le reste, pêle-mêle, est le catalogue classique qu'une propagande puissante et une coercition savamment développée amènent à ce qu'on appelle encore « la solution marxiste-léniniste des problèmes économiques » (« Pravda »). Il y a la vigilance militaire « contre l'alliance des revanchards de Bonn et des révisionnistes de Pékin ». Il y a « la solidarité prolétarienne internationale », qui doit continuer d'interdire l'ouverture de l'économie tchèque vers les marchés mondiaux.

Tout cela est rude, et le retour en arrière considérable. Mais, à la limite, les citoyens tchèques pourraient endurer les conséquences, militaires et économiques, de ce nouveau rideau de fer. L'insupportable, c'est la liberté d'expression interdite.

Or il ne s'agit pas d'un sadisme particulier de la part des occupants ; c'est évidemment l'essentiel.

CE qui a frappé, plus encore que le cynisme et la brutalité de l'intervention militaire, c'est la maladresse et la bêtise de l'opération politique. Symptôme éclatant, après bien d'autres, du contraste entre la réalité vivante du peuple soviétique — épris de paix, de mieux en mieux éduqué et formé, soucieux des techniques modernes d'organisation, curieux du monde extérieur — et un système de gouvernement anachronique et barbare. Le dogmatisme et la bureaucratie, qui mènent à la répression dans l'art et la littérature, mènent, du même pas, aux pires erreurs sur l'appréciation des actes politiques.

Au cœur même de la contradiction entre l'U.R.S.S., société industrielle moderne, et le gouvernement moyenâgeux du Kremlin, il y a évidemment le problème de la liberté d'expression. On voit mieux aujourd'hui que les « intellectuels » comme Sinavski et Daniel, Sofjenitsyne ou Sakharov ne réclament pas un confort supplémentaire pour l'amélioration de leur vie personnelle, mais bien la condition stricte pour un minimum d'accord entre les citoyens et leur gouvernement, pour un début d'adaptation du pouvoir politique aux besoins de la vie réelle.

Les confusions intellectuelles ou idéologiques ont les plus grandes conséquences. Et si, quinze ans après la mort de Staline, le stalinisme renaissait, il est de moins en moins possible de croire à un accident de parcours ou d'accuser tel ou tel dirigeant. On peut juger l'arbre intellectuel à ses fruits historiques, puis retourner l'éclairage de cette réflexion vers la zone de civilisation où nous habitons.

C'EST sans doute là le point de départ de toute réflexion en profondeur pour le Parti communiste en France, et plus généralement pour les hommes de gauche, qui ont aisément perdu l'habitude de mettre à sa place, la première, cette liberté fondamentale, trop facilement jugée « formelle » ou « bourgeoise » dans un jargon qui se veut progressiste.

Pour s'éviter à soi-même une douloureuse analyse critique de l'expérience communiste, le parallèle fallacieux entre l'invasion de la Tchécoslovaquie et la guerre du Vietnam vient commodément permettre à beaucoup d'intellectuels français (de la droite à la gauche, de Charles de Gaulle à Jean-Paul Sartre) de jouer les Ponce Pilate. Mais dans la recherche de cette position avantageuse, qui permet de renvoyer dos à dos l'Est et l'Ouest, l'U.R.S.S. et les Etats-Unis, le communisme et le capitalisme, les vicissitudes de l'Etat policier et celles de l'Etat libéral, certains vont plus loin, ils nous expliquent que la liberté d'information dont les Tchèques sont désormais privés par les tanks soviétiques, nous en sommes servés, ici, d'une manière analogue, par les contraintes du marché libre.

L'EDITORIALISTE du « Monde », la semaine dernière, reprenait un thème cher à cet excellent journal, qui dénonce d'autant plus volontiers les lois du marché qu'il en profite davantage, et n'hésitait pas à écrire : « La presse ici (en France) est libre, mais quel usage fait-elle de sa liberté ? Ne pas trop se sentir responsable... parce qu'on est d'abord une entreprise commerciale, C'est sans doute normal et inévitable, mais on ne doit pas en déduire que nous bénéficions pleinement de ce que cet adversaire a refusé aux Tchèques. » Et s'il y a « moins (sic) d'entraves à la liberté qu'en Tchécoslovaquie », au moins là-bas sera-t-elle pratiquée pour le bon motif. Tandis qu'ici, c'est sous de tranquilles, flatteurs, public, servilité devant les annonceurs, impératifs de tirage. C'est pire.

Fantastique parallèle. Et quelle situation rêvée, celle d'un État protégé, grâce au Ciel (et au bouclier américain), des lois d'airain du camp soviétique, où l'on profite de tous les agréments de la société dite de consommation, avec ce délicieux supplément qui consiste à faire profession d'en dénoncer les contraintes.

Ces contraintes sont réelles, et leur critique indispensable. Mais, par respect pour le drame tchèque et les leçons qu'il nous apporte, ceux qui ont la responsabilité d'exprimer les débats publics ne doivent-ils pas à leurs concitoyens l'effort élémentaire de sortir d'abord de la confusion ?

Comparer le poids des annonceurs de publicité à celui des tanks, de l'Armée rouge, est-ce servir la vérité ? Prétendre qu'il n'y a qu'une différence de degré — et non de nature — entre les privations de liberté qu'entraînent, d'un côté, le dogmatisme et la bureaucratie soviétique et, de l'autre, l'équilibre du compte pertes-et-profits, est-ce une réflexion intègre ?

Il serait rafraîchissant que quelques professeurs tchèques viennent à la Sorbonne parler d'expérience sur les conditions de la liberté, et quelques journalistes de Prague remettre un peu de bon sens dans tant de sophistication.

LORSQUE les sociétés industrielles occidentales se mettent à nier, s'interrogent sur leur développement, leur sens, et leur avenir, elles trouvent un certain nombre d'intellectuels, et la révolte de Mai est venue opportunément les souligner : incertitude, par exemple, sur l'étendue et le rôle de la propriété privée, sur la place à reconnaître au marché dans le fonctionnement de l'économie. Les intellectuels américains ont des débats analogues, et les Suédois aussi. Mais particuls démocrats et, après Prague, sans hésitation, une certitude s'impose : il n'y a pas de gouvernement acceptable des hommes sans la liberté d'expression. Sur elle, aucun compromis n'est possible, aucune concession tactique n'est innocente, aucune transaction n'est admissible, ni aucune fausse sympthie tolérable. L.I.S.S. ■

Obě fota vlevo: Daniel Candé

L'EXPRESS

L'Express 02/09/1968

Fotografie:
Vlevo nahoře: Ian Berry
Vpravo nahoře: Ladislav Bielik

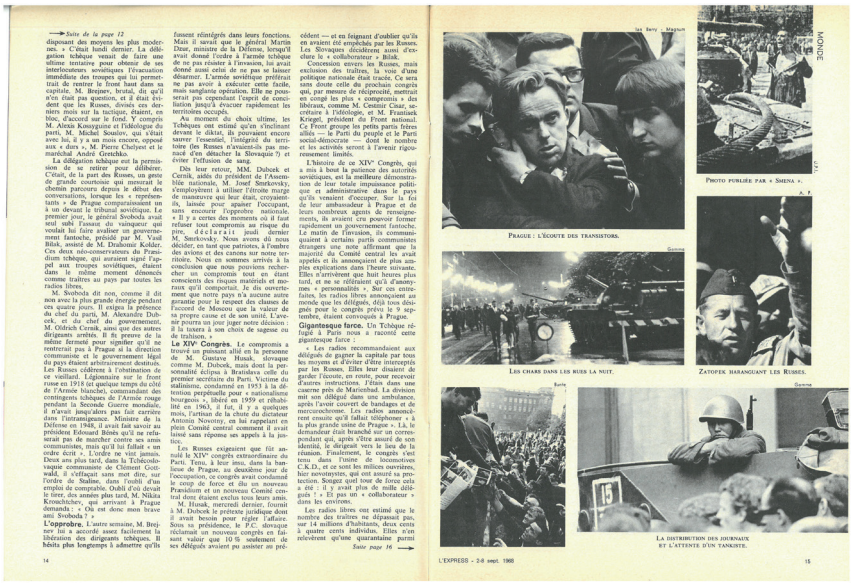

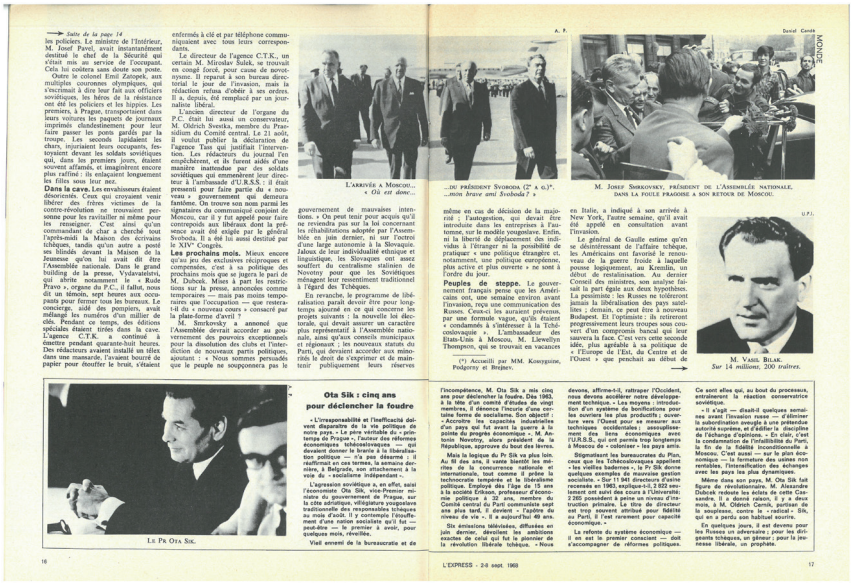

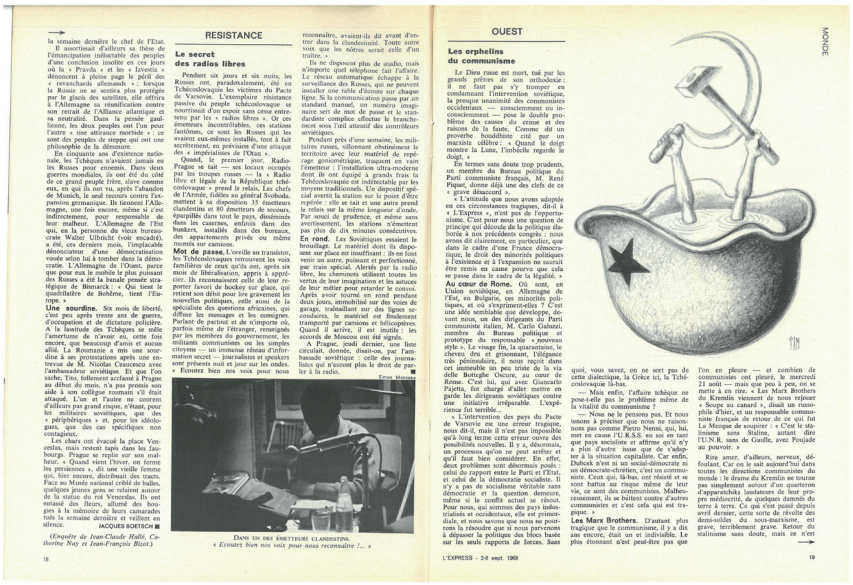

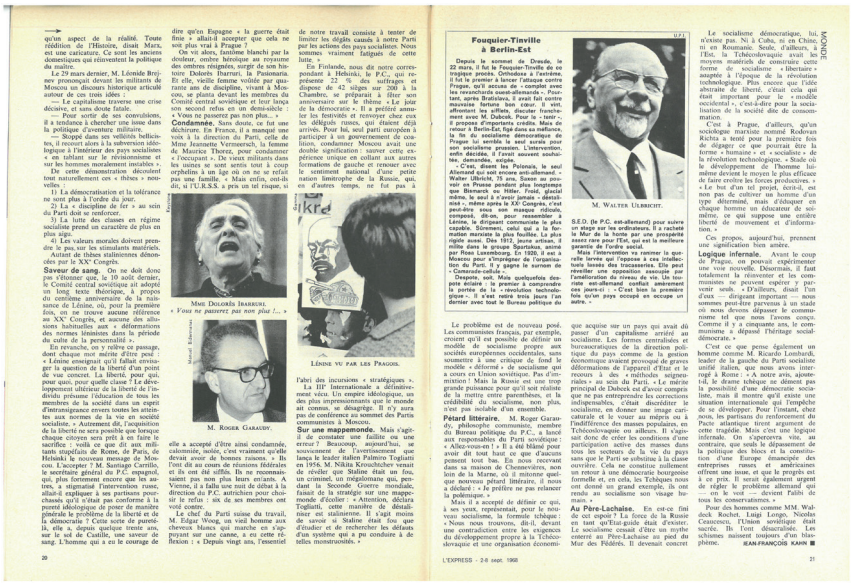

qu'un aspect de la réalité. Toute réédition de l'Histoire, disait Marx, est une caricature. Ce sont les anciens domestiques qui réinventent la politique du maître.

Le 29 mars dernier, M. Léonide Brejnev prononçait devant les militants de Moscou un discours historique articulé autour de ces trois idées :

— Le capitalisme traverse une crise décisive, et sans doute fatale.

— Pour sortir de ses convulsions, il a tendance à chercher une issue dans la politique d'aventure militaire.

— Stoppé dans ses velléités belliqueuses, il recourt alors à la subversion idéologique à l'intérieur des pays socialistes « en tablant sur le révisionnisme et sur les hommes moralement instables ».

De cette démonstration découlent tout naturellement ces « thèses » nouvelles :

1) La démocratisation et la tolérance ne sont plus à l'ordre du jour.

2) La « discipline de fer » au sein du Parti doit se renforcer.

3) La lutte des classes en régime socialiste prend un caractère de plus en plus aigu.

4) Les valeurs morales doivent prendre le pas sur les stimulants matériels.

Autant de thèses staliniennes dénoncées par le XXe Congrès.

Saveur de sang. On ne doit donc pas s'étonner que, le 10 août dernier, le Comité central soviétique ait adopté un long texte théorique, à propos du centième anniversaire de la naissance de Lénine, où, pour la première fois, on ne trouve aucune référence au XXe Congrès, et aucune des allusions habituelles aux « déformations des normes léninistes dans la période du culte de la personnalité ».

En revanche, on y relève ce passage, dont chaque mot mérite d'être pesé : « Lénine enseignait qu'il fallait envisager la question de la liberté d'un point de vue concret. La liberté, pour qui, pour quoi, pour quelle classe ? Le développement ultérieur de la liberté de l'individu présume l'éducation de tous les membres de la société dans un esprit d'intransigeance envers toutes les atteintes aux normes de la vie en société socialiste. » Autrement dit, l'acquisition de la liberté ne sera possible que lorsque chaque citoyen sera prêt à en faire le sacrifice : voilà ce que dit aux militants stupéfaits de Rome, de Paris, de Helsinki le nouveau message de Moscou. L'accepter ? M. Santiago Carrillo, le secrétaire général du P.C. espagnol, qui, plus fortement encore que les autres, a stigmatisé l'intervention russe, allait-il expliquer à ses partisans pourchassés qu'il n'était pas conforme à la pureté idéologique de poser de manière générale le problème de la liberté et de la démocratie ? Cette sorte de pureté-là, elle a, depuis quelque trente ans, sur le sol de Castille, une saveur de sang. L'homme qui a eu le courage de dire qu'en Espagne « la guerre était finie » allait-il accepter que cela ne soit plus vrai à Prague ?

On vit alors, fantôme blanchi par la douleur, ombre héroïque au royaume des ombres résignées, surgir de son histoire Dolorès Ibarruri, la Pasionaria. Et elle, vieille femme voûtée par quarante ans de discipline, vivant à Moscou, se plaint devant les membres du Comité central soviétique et leur lança son second refus en un demi-siècle : « Vous ne passerez pas ton plan... »

Condamnée. Sans doute, ce fut une déchirure. En France, il a manqué une voix à la direction du Parti, celle de Mme Jeannette Vermeersch, la femme de Maurice Thorez, pour condamner « l'occupant ». De vieux militants dans les usines se sont sentis tout à coup orphelins à un âge où on ne se refait pas une famille. « Main enfin, ont-ils dit, si l'U.R.S.S. a pris un tel risque, si elle a accepté d'être ainsi condamnée, calomniée, isolée, c'est vraiment qu'elle devait avoir de bonnes raisons. » Ils l'ont dit au cours de réunions fédérales et ils ont été sifflés. Ils ne reconnaissaient pas non plus leurs enfants. A Vierzon, il a fallu une nuit de débat à la direction du P.C. autrichien pour choisir le refus : six de ses membres ont voté contre.

Le chef du Parti suisse du travail, M. Edgar Woog, un vieil homme aux cheveux blancs qui marche en s'appuyant sur une canne, a eu cette réflexion : « Depuis vingt ans, l'essentiel de notre travail consiste à tenter de limiter les dégâts causés à notre Parti par les actions des pays socialistes. Nous sommes vraiment fatigués de cette lutte. »

En Finlande, nous dit notre correspondant à Helsinki, le P.C., qui représente 22 % des suffrages et dispose de 42 sièges sur 200 à la Chambre, se préparait à fêter son anniversaire sur le thème « Le joie de la démocratie ». Il a préféré annuler les festivités et renvoyer chez eux les délégués russes, qui étaient déjà arrivés. Pour lui, seul parti européen à participer à un gouvernement de coalition, condamner Moscou avait une double signification : sauver cette expérience unique en collant aux autres formations de gauche et renouer avec le sentiment national d'une petite nation limitrophe de la Russie, qui, en d'autres temps, ne fut pas à l'abri des incursions « stratégiques ».

La IIIe Internationale a définitivement vécu. Un empire idéologique, un des plus impressionnants que le monde ait connus, se désagrège. Il n'y aura pas de conférence au sommet des Partis communistes à Moscou.

Sur une mappemonde. Mais s'agit-il de constater une faillite ou une erreur ? Beaucoup, aujourd'hui, se souviennent de l'avertissement que lança le leader italien Palmiro Togliatti en 1956. M. Nikita Khrouchtchev venait de révéler que Staline était un fou, un criminel, un mégalomane qui, pendant la Seconde Guerre mondiale, faisait de la stratégie sur une mappemonde d'écolier. « Attention, déclara Togliatti, cette manière de déstaliniser est stalinienne. Il s'agit moins de savoir si Staline était fou que d'étudier et de rechercher les défauts d'un système qui a pu conduire à de telles monstruosités. »

MME DOLORÈS IBARRURI.
« Vous ne passerez pas non plus !... »

LÉNINE VU PAR LES PRAGOIS.

M. ROGER GARAUDY.

Fouquier-Tinville à Berlin-Est

Depuis le sommet de Dresde, le 22 mars, il fut le Fouquier-Tinville de ce tragique proche. Orthodoxe à l'extrême, il fut le premier à lancer l'attaque contre le Parti tchèque. Il fut aussi le premier à les revancharde ouest-allemande ». Pourtant, après Bratislava, il avait fait contre mauvaise fortune bon cœur. Il vint, affrontant les sifflets, discuter franchement avec M. Dubcek. Pour la « tenir », il proposa d'importants crédits. Mais de Prague, il ne fut pas question. Pour lui, la fin du socialisme démocratique de Prague lui semble le seul surgis pour son socialisme prussien. L'intervention, enfin décidée, il l'avait souvent souhaitée, demandée, exigée.

« C'est, disent les Polonais, le seul Allemand qui soit encore anti-allemand. » Walter Ulbricht, 75 ans. Suivre au prochain numéro la carrière de cet homme que Bismarck eu Hitler. Froid, glacial même, le seul à n'avoir jamais « déstalinisé », même après le XXe Congrès, c'est peut-être sous son masque ridicule, composé, dit-on, pour ressembler à Lénine, le dirigeant communiste le plus capable. Stimmen, celui qui a la formation marxiste la plus feuillue. La plus grande culture. Le seul qui connaît par cœur les mille pages de Rosa Luxemburg. En 1920, il est à Moscou pour s'imprégner de l'organisation du Parti. Il y gagne le surnom de « Camarade-cellule ».

Despote, soit. Mais quelquefois despote éclairé : le premier à comprendre la portée de la « révolution technologique ». Il est vieux, très vieux. Il sait qu'il a dernier avec tout le Bureau politique du

M. WALTER ULBRICHT.

S.E.D. (le P.C. est-allemand) pour suivre un stage sur les ordinateurs. Il a raché la Mur de la honte par une prospérité économique. Il a fait de lui la meilleure garantie de l'ordre social.

Mais l'intervention va ranimer la querelle larvée qui l'oppose à ces intellectuels lassés des tracasseries. Elle peut réveiller une opposition sauvage par l'amélioration du niveau de vie. Un tournant est-allemand conflait amèrement ces jours-ci : « C'est bien la première fois qu'un pays occupé en occupe un autre. »

Le problème est de nouveau posé. Les communistes français, par exemple, croient qu'il est possible de définir un modèle de socialisme propre aux sociétés européennes occidentales, sans soumettre à une critique de fond le modèle « déformé » de socialisme qui a cours en Union soviétique. Pas d'immixtion ! Mais la Russie est une trop grande puissance pour qu'il soit réaliste de la mettre entre parenthèses, et la crédibilité du socialisme, non plus, n'est pas isolable d'un ensemble.

Pétard littéraire. M. Roger Garaudy, philosophe communiste, membre du Bureau politique du P.C., a lancé aux responsables du Parti soviétique : « Allez-vous-en ! » Il a été blâmé pour avoir dit tout haut ce que d'aucuns pensent tout bas. En nous recevant dans sa maison de Chennevières, non loin de la Marne, où il mitonne quelque nouveau pétard littéraire, il nous a déclaré : « Je préfère ne pas relancer la polémique. »

Mais il a accepté de définir ce qui, à ses yeux, représentait, pour le nouveau socialisme, la formule tchèque : « Nous nous trouvons, dit-il, devant une contradiction entre les exigences du développement propre à la Tchécoslovaquie et une organisation économique acquise sur un pays qui avait dû passer d'un capitalisme arriéré au socialisme. Les formes centralisées et bureaucratiques de la direction politique du pays comme de la gestion économique avaient provoqué de graves déformations de l'appareil d'Etat et le recours à des « méthodes seigneuriales » au sein du Parti. « Le mérite principal de Dubcek est d'avoir compris que ne pas entreprendre les corrections indispensables, c'était discréditer le socialisme, en donner une image caricaturale et le vouer au mépris ou à l'indifférence des masses populaires, en Tchécoslovaquie ou ailleurs. Il s'agissait donc de créer les conditions d'une participation active des masses dans tous les secteurs de la vie du pays sans que le Parti se substitue à la classe ouvrière. Cela ne constitue nullement un retour à une démocratie bourgeoise formelle et, en cela, les Tchèques nous ont donné un grand exemple, ils ont rendu au socialisme son visage humain. »

Au Père-Lachaise. En est-ce fini de cet espoir ? La force de la Russie en tant qu'Etat-guide était d'exister. Le socialisme cessait d'être un mythe enterré au Père-Lachaise au pied du Mur des Fédérés. Il devenait concret

Le socialisme démocratique, lui, n'existe pas. Ni à Cuba, ni en Chine, ni en Roumanie. Seule, d'ailleurs, à l'Est, la Tchécoslovaquie avait les moyens matériels de construire cette forme de socialisme « libertaire » auquelle à l'époque de la révolution technologique. Plus encore que l'idée abstraite de liberté, c'était cela qui était important pour le « modèle occidental », c'est-à-dire pour la socialisation de la société dite de consommation.

C'est à Prague, d'ailleurs, qu'un sociologue marxiste nommé Rodovan Richta a tenté pour la première fois de dégager ce que pourrait être la forme « humaine » et « socialiste » de la révolution technologique. « Stade où le développement de l'homme lui-même devient le moyen le plus efficace de faire croître les forces productives. » « Le but d'un tel projet, écrit-il, est non pas de cultiver un homme d'un type déterminé, mais d'éduquer en chaque homme un éducateur de soi-même, ce qui suppose une entière liberté de mouvement et d'information. »

Ces propos, aujourd'hui, prennent une signification bien amère.

Logique infernale. Avant le coup de Prague, on pouvait expérimenter une voie nouvelle. Désormais, il faut totalement la réinventer et les communistes ne peuvent espérer y parvenir seuls. « D'ailleurs, disait l'un d'eux — dirigeant important — nous sommes peut-être parvenus à un stade où nous devons dépasser le communisme tel que nous l'avons conçu. Comme il y a cinquante ans, le communisme a dépassé l'héritage social-démocrate. »

C'est ce que pense également un homme comme M. Ricardo Lombardi, leader de la gauche du Parti socialiste unifié italien, que nous avons interrogé à Rome : « A notre avis, ajoute-t-il, le drame tchèque ne démont pas la possibilité d'une démocratie socialiste, mais il montre qu'il existe une situation internationale qui l'empêche de se développer. Pour l'instant, chez nous, les partisans du renforcement du Pacte atlantique tirent argument de cette tragédie. Mais c'est une logique infernale. On s'apercevra vite, au contraire, que seuls le dépassement de la politique des blocs et la constitution d'une Europe émancipée des entreprises russes et américaines offrent une issue, et que le progrès est à ce prix. Il serait également urgent de régler le problème allemand qui — on le voit — devient Palais de tous les conservatismes. »

Pour des hommes comme MM. Waldeck Rochet, Luigi Longo, Nicolas Ceaucescu, l'Union soviétique était sacrée. Ils l'ont désacralisée. Les schismes naissent toujours d'un blasphème.

JEAN-FRANÇOIS KAHN ■

L'EXPRESS

L'Express
02/09/1968

La Voix De La France - Prague 68 1968



Titulní strana: fotografie přetištěná ze zvláštního vydání Světa v obrazech z 21. srpna 1968





Fotografie:
Zcela vpravo: Volker Krämer
Vpravo dole: Volker Krämer
Vpravo nahoře: asi Volker Krämer

La Voix De La France - Prague 68 1968







Fotografie přetištěné ze zvláštního vydání časopisu Květy
Druhá zprava nahoře: Vladimír Lammer

La Voix De La France - Prague 68 1968

Pravá strana vlevo nahoře: Volker Krämer









Fotografie:
Levá strana vlevo a vpravo nahoře: Jean-Pierre Rey
Pravá strana dole: Jean-Pierre Rey

La Voix De La France - Prague 68 1968

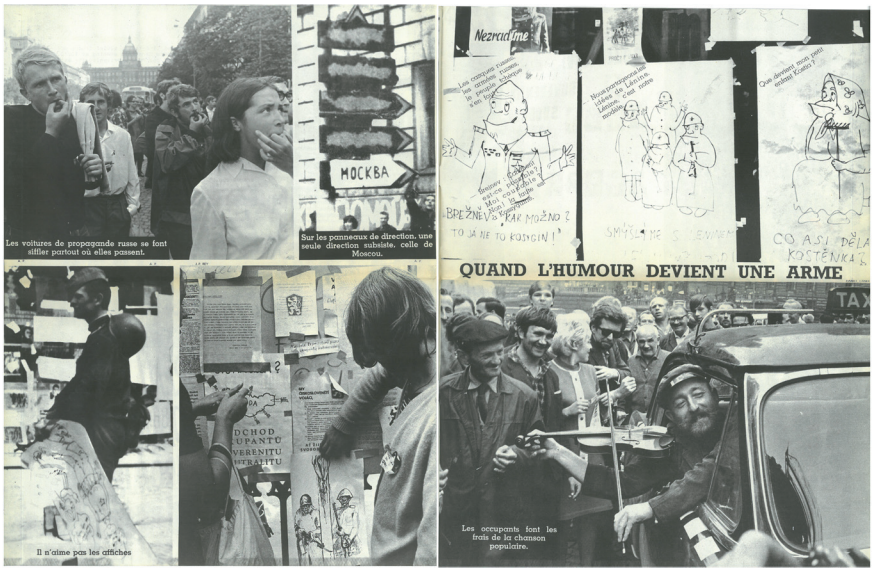

Foto vpravo dole: Daniel Candé (téměř stejnou pořídil Ian Berry a další)



Fotografie:
Pravá strana dole a vpravo nahoře:
Daniel Canté

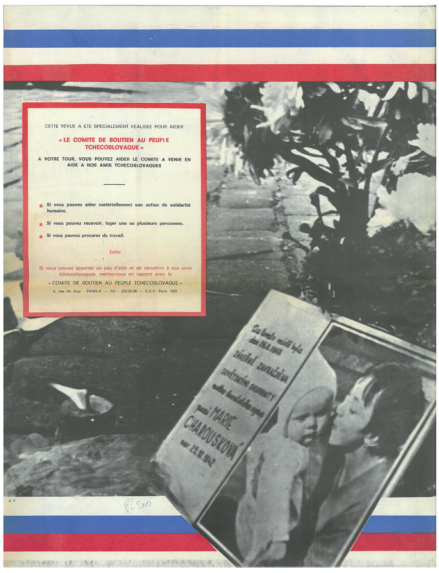

Noir et Blanc 29/08/1968



Titulní fotografie: Franz Goëss



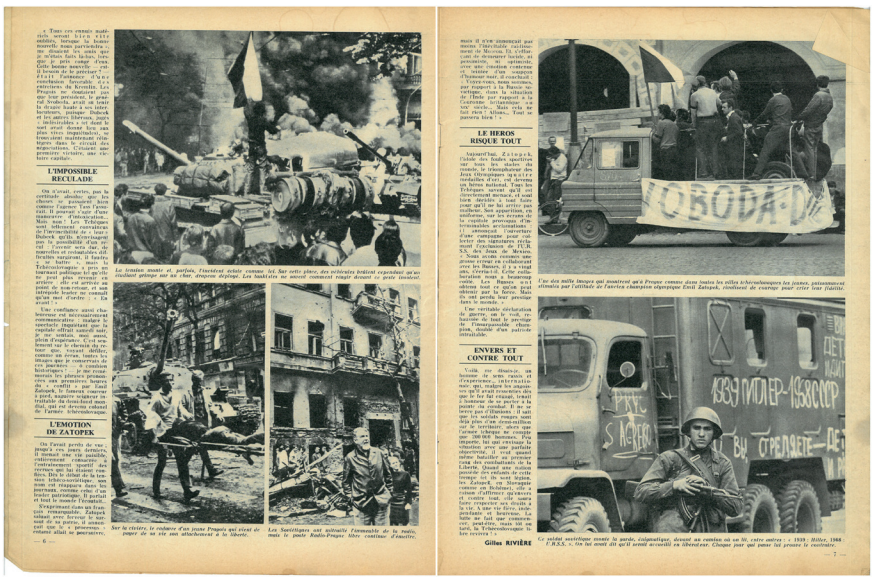

Vlevo dole: fotografie přetištěná ze zvláštního vydání Světa v obrazech z 21. srpna 1968

Zahraniční autorské knihy o invazi do Československa

Prag Augusti 1968

Text: Sune Jonsson
Fotografie: Sune Jonsson
Rok vydání: 1968
Nakladatel: LTs förlag, Stockholm, Sweden
Počet stran: 88



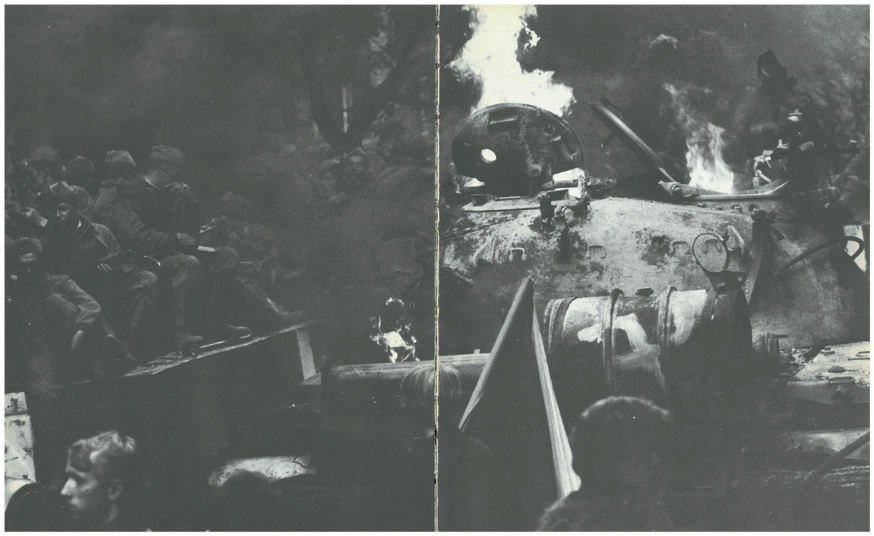

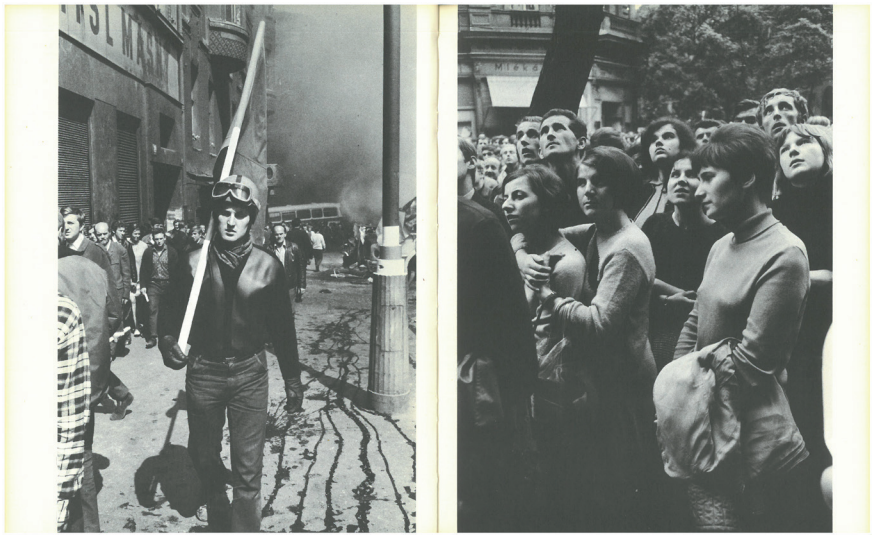

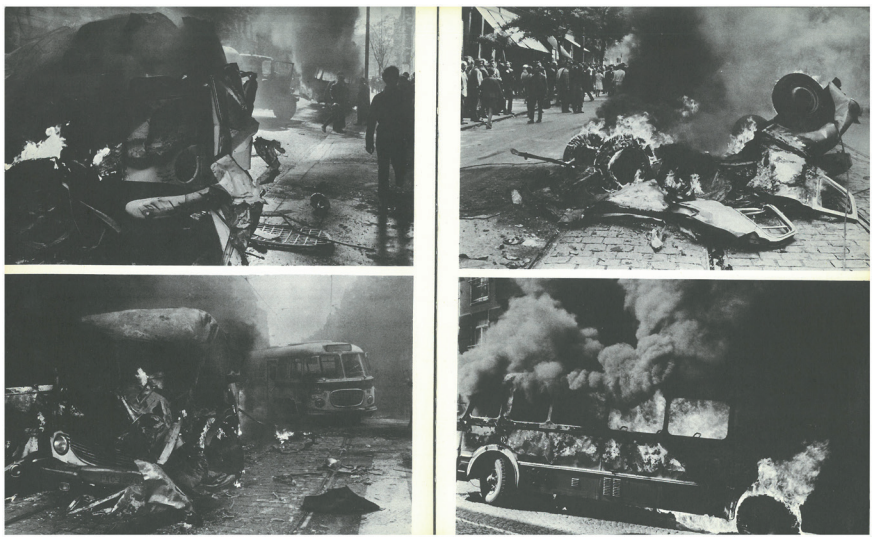

Prague 68

Text: Paul Goldsmith (Author), John Connelly George Schulz Condoleezza Rice
Fotografie: Paul Goldsmith
Rok vydání: 2009
Nakladatel: San Francisco: Pacific Digital Image
Počet stran: 73

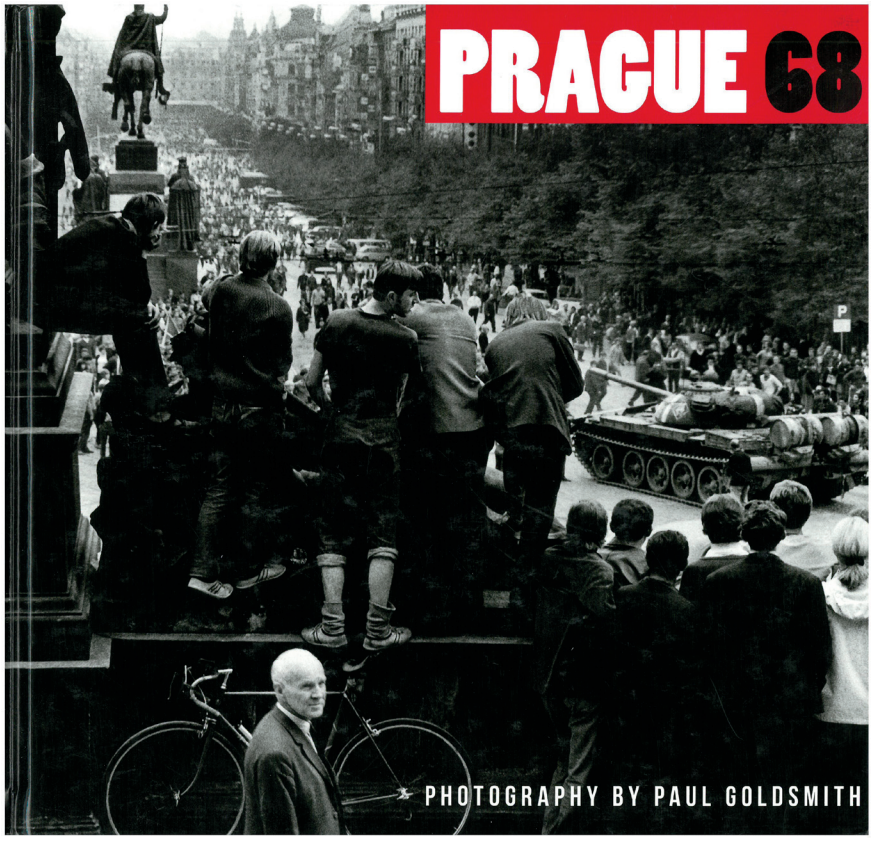







Siamo tutti contro Praga

Text: Giuseppe Pin
Fotografie: Giuseppe Pin
Rok vydání: 1968
Nakladatel: Jaca Book
Počet stran:62

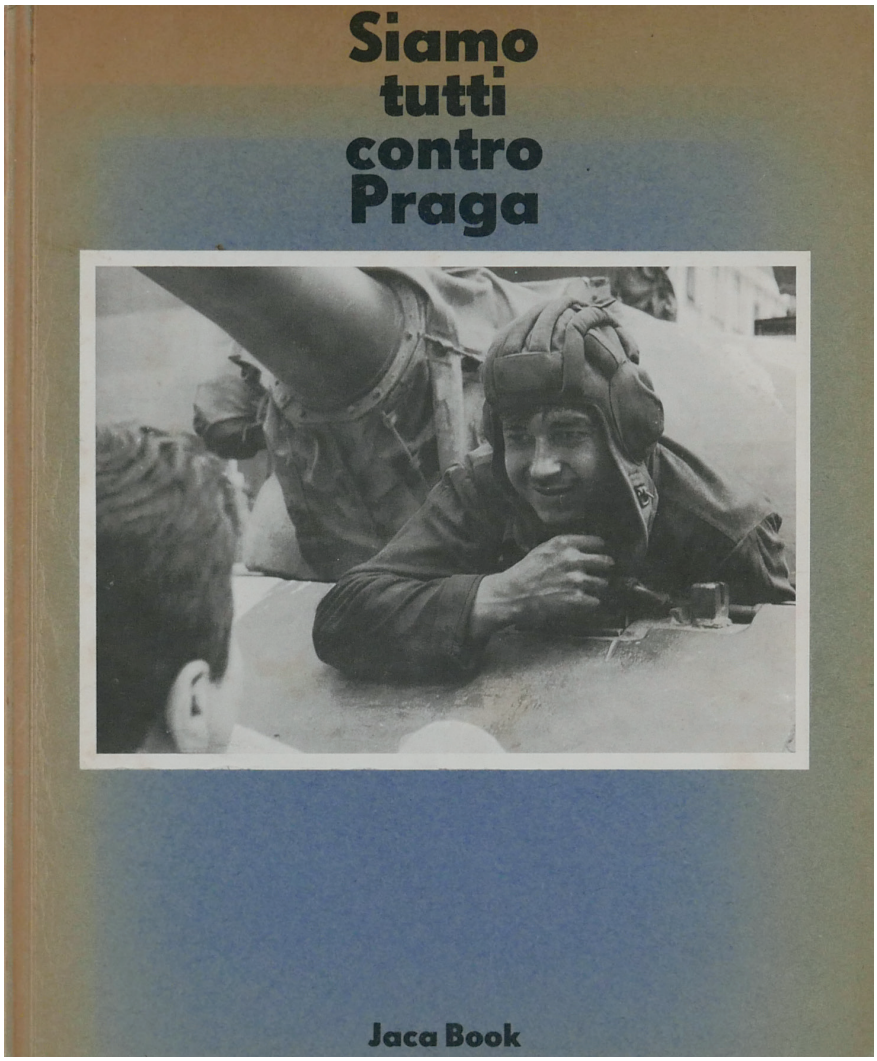



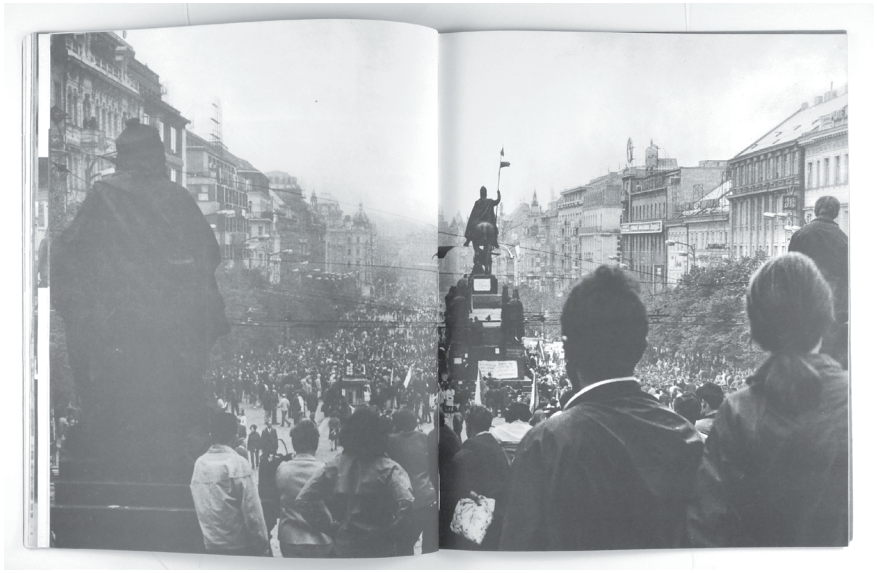



Prager Anschläge

Text: Franz Goëss, Manfred R. Beer
Fotografie: Franz Goëss
Rok vydání: 1968
Nakladatel: Ullstein
Počet stran: 128



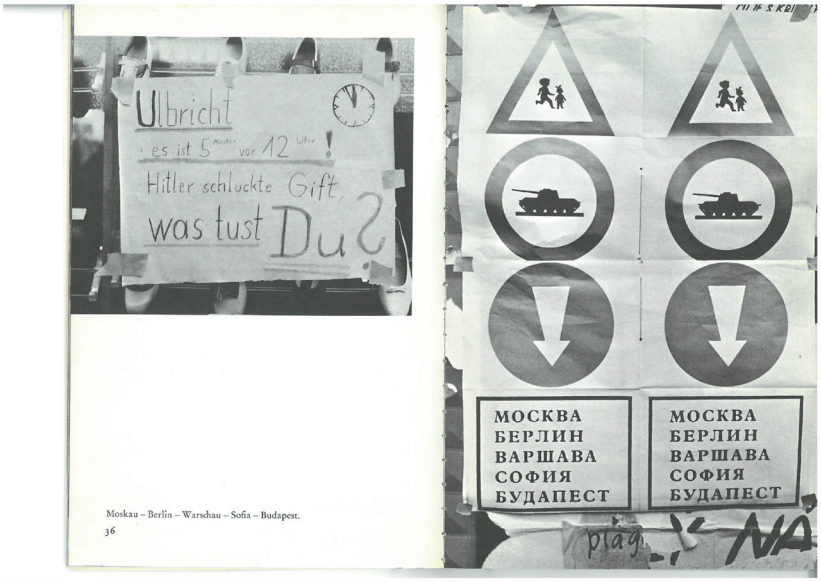

Moskau – Berlin – Warschau – Sofia – Budapest.
36

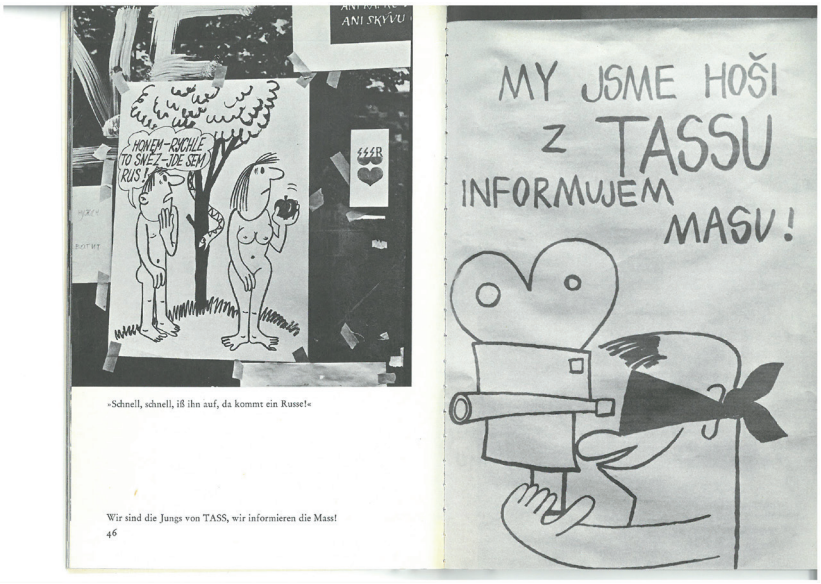

»Schnell, schnell, iß ihn auf, da kommt ein Russe!«

Wir sind die Jungs von TASS, wir informieren die Mass!
46

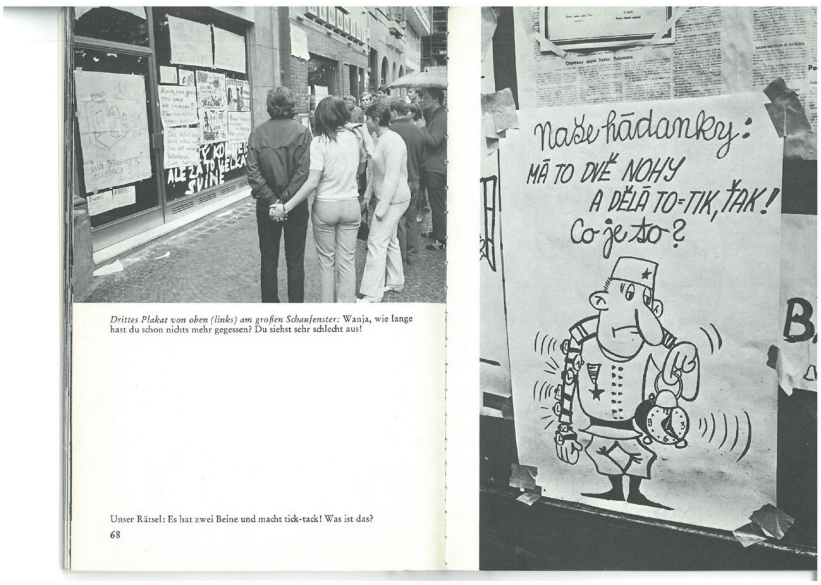

Drittes Plakat von oben (links) am großen Schaufenster: Wanja, wie lange hast du schon nichts mehr gegessen? Du siehst sehr schlecht aus!

Unser Rätsel: Es hat zwei Beine und macht tick-tack! Was ist das?
68

L'AUTUNNO DI PRAGA

Text: Rossana Rossanda, K.S.Karol
Fotografie: Carlo Leidi, Alfonso Modonesi
Rok vydání: 1978
Nakladatel: Il Manifesto, Roma, Italy
Počet stran: 100



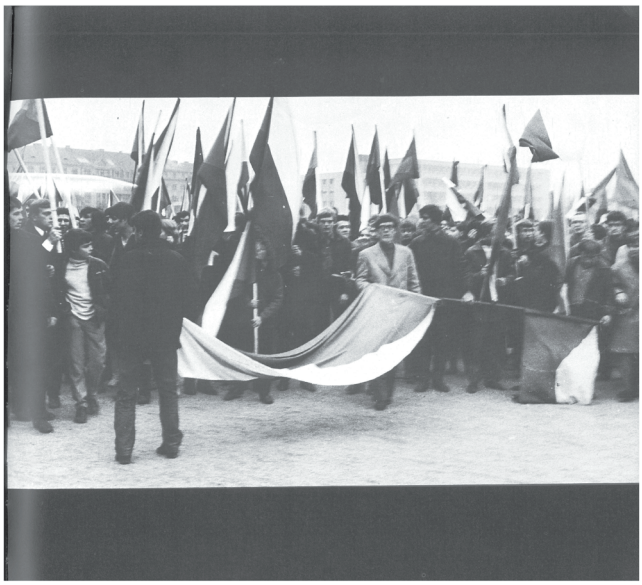





Závěr

Zatímco dnes známe desítky českých a slovenských autorů, kteří fotograficky zachytili události invaze vojsk Varšavské smlouvy do Československa a jedno jméno vystupuje nad všechny ostatní, na konci srpna 1968 se svět dozvídal o okupaci z úplně jiných fotografií. Vytvořili je zahraniční fotografové, kteří se z různých důvodů v osudné dny objevili v Československu. Lidé ve světě hltali jejich fotografie prostřednictvím obrázkových časopisů a novin, někteří vydali i autorské knihy. Dnes jsou jména většiny z nich zapomenuta a občas se vynoří v souvislosti s výročím invaze. Zanechali po sobě práce, které stojí za připomenutí.

Seznam, který se mi podařilo vytvořit, zcela jistě není kompletní. Proti stojí neúprosná ruka času i fakt, že v době, kdy tyto fotografie vznikly, bylo úplně běžné je publikovat bez určení autora. S mnoha fotografy už také není možné promluvit a zeptat se jich na zkušenosti z Československa. Tam, kde to bylo možné, čerpá tato práce i s osobních rozhovorů. Jinde si musela vystačit se záznamy, které po sobě zanechali v knihách, časopisech a starších rozhovorech.

Rejstříky a přílohy

Jmenný rejstřík

A
Abramočkin, Jurij 84, 85

B
Berangé, Jevan Pierres 63
Beroni, Giancarlo 89
Berrangé, Jevan Pierres 58, 59, 60
Berry, Ian 16, 24, 25, 26, 27, 28, 53, 56, 92
Bielik, Ladislav 20, 94, 95
Böll, Heinrich 89
Böll, René 89

C
Candé, Daniel 89

D
De Biasi, Mario 79
Dobrovolský, Bohumil 93, 94
Durham, Michael 46

G
Garimoldi, Giuseppe 79
Garofalo, Jack 75, 76, 77
Gavin, Kent 63, 64, 65
Goëss, Franz 51, 52, 54, 95
Goldsmith, Paul 16, 38, 39, 40, 41, 95

H
Hajský, Libor 69, 94, 95
Hermann, Manfred 82, 83
Hoepker, Thomas 70, 71, 75
Hoffmann, Helmut 89
Hosch, Heinz 54, 55

J
Jacot, Monique 89
Jílek, Milan 92
Jonsson, Sune 34, 35, 36, 95

K
Kimball, Stanley 89
Koudelka, Josef 16, 17, 26, 27, 92, 93, 94, 95
Krämer, Volker 42, 43, 44, 45, 95
Kyndrová, Libuše 93, 94

L
Lammer, Vladimír 93
Lancaster, Reg 64, 65, 66, 67
Lefebvre, André 75, 76, 77
Leidi, Carlo 87, 88, 95
Lewin, Ludwik 82, 83

M
Marco, Jindřich 94
McCullin, Don 24, 73
Melcher, Russ 24
Modonesi, Alfonso 87, 88, 95

N
Novotný, Miloň 94
Nový, Antonín 94

P
Pabel, Hilmar 29, 30, 31, 32, 48, 53, 95
Pin, Giuseppe 78, 80, 81, 88
Prescher, Dieter 89

R
Rastelli, Vittoriano 78
Ray, Bill 46, 47, 48, 49, 50
Ráž, Josef 93
Redl, Harry 49, 50
Rey, Jean-Pierre 89
Rooney, Christopher 68, 69, 94
Rowntree, Bill 65

S
Sawicki, Leszek 60, 61, 62
Škácha, Oldřich 93
Sládek, David 11, 174
Šmeljov, Boris 86
STASI, tajná služba 86

T
Toužimský, Václav 89
Tyszko, Stefan 27, 56, 57

V
Všetečka, Jiří 93

W
Winterbach, Peter 33, 95
Wurtz, Gérard 72, 73

Seznam použité literatury a citací

BERRY, Ian, 2018. Ian Berry: Prague 1968: How spirit, luck, and ingenuity meant Ian Berry was one of the only foreign photographers who made it into Prague for the Soviet-led Invasion of 1968. Online. In: Magnum Photos. Aug 19, 2018. Dostupné z: https://www.magnumphotos.com/newsroom/conflict/ian-berry-prague-1968/. [cit. 2024-10-07].

BIAGI, Enzo; FERRIERI, Giuliano; GERASA, Guida; MELEGA, Gianluigi; PIERINI, Franco et al., 1968. I giorni di Praga, dramma ed eroismo di un popolo tradito. Milano, IT: Rizzoli editore, Milano, Italy.

DEBUSMANN, Bernd. Prague, 1968: A knock on the door, tanks in the street. Online. In: News Decoder. Dostupné z: https://news-decoder.com/prague-1968-tanks/. [cit. 2024-10-08].

DUPKE, Tobias, 2024. Vor 25 Jahren starb Stern-Fotograf Volker Krämer. Online. In: Rheinishe Post. 13.06.2024. Dostupné z: https://rp-online.de/nrw/staedte/hilden/hilden-vor-25-jahren-starb-stern-fotograf-volker-kraemer_aid-114301851. [cit. 2024-10-08].

DUTILLEUL, Fabrice, 19 avril 2023. Entretien avec Gérard Wurtz, auteur de De l'aventure à l'oblature. Online. In: Le Noveau Présent. Dostupné z: https://nouveaupresent.fr/2023/04/19/entretien-avec-gerard-wurtz-auteur-de-de-laventure-a-loblature/. [cit. 2024-10-08].

GARIMOLDI, Giuseppe. Praga 1968. Online. Dostupné z: flickr, https://www.flickr.com/photos/163829584@N06/albums/72157691567679743/. [cit. 2024-10-27]. Testimonianza diretta dell'invasione sovietica di Praga nell'agosto del 1968.

GAVIN, Kent, 1978. Flash, Boom, Wallop!: The Ultimate Experience of Fleet Street's Top Photographer. Vermont, USA: David & Charles. ISBN 0715376306.

GOESS, Franz a BEER, Manfred R., 1968. Prager Anschläge. Ullstein Verlag, Berlin.

GOLDSMITH, Paul, 2012. Prague 69: Photography by Paul Goldsmith. Paul Goldsmith. ISBN 9780984944613.

GOLDSMITH, Paul, 2009. Prague 1968: The Photography by Paul Goldsmith. Online. In: Paul Goldsmith. Dostupné z: http://www.paulgoldsmithphotography.com/paul.html. [cit. 2024-10-07].

HAINZL, Günter, 2009. Das Ende eines Frühlings - Prag 1968: »Prag 1968. Fotografien von Heinz Hosch«, Ausstellung im Österreichischen Museum für Volkskunde. Online. In: D'érive. Dostupné z: https://derive.at/texte/das-ende-eines-fruhlings-prag-1968/. [cit. 2024-10-07].

HARRIS, Melissa, 2018. Koudelka's Prague, Fifty Years Later: Interviews. Online. In: Aperture. August 20, 2018. Dostupné z: https://aperture.org/editorial/josef-koudelka-68/. [cit. 2024-10-06].

HARZER, Filip, 2017. Srpen ,68 na unikátních barevných fotografiích. Polskému geologovi ležely desítky let v šuplíku. Online. In: IRozhlas. 21. srpna 2017. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/veda-technologie/historie/srpen-68-na-unikatnich-barevnych-fotografiich-polskemu-geologovi-lezely-desitky_1708211130_haf. [cit. 2024-10-07].

JONSSON, Sune, 1968. PRAG AUGUSTI 1968. Stockholm, SE: LTs förlag, Stockholm.

KALIVODOVÁ, Lucie a KLEKNER, Radim, 2011. Tak viděli srpnovou invazi americký fotograf a ruský výsadkář. Online. In: Aktuálně.cz. 20. 8. 2011. Dostupné z: https://zpravy.aktualne.cz/domaci/invaze-srpen-1968-vojska-ceskoslovensko/r~i:gallery:21674/. [cit. 2024-10-07].

KOUDELKA, Josef, 2018. Koudelka. Návraty. Praha: KANT, Uměleckoprůmyslové museum. ISBN 9788074372483.

KROHN, Elias, 2009. Viattomuuden aika loppui meilläkin, kun panssarit vyöryivät Prahaan. Online. In: KU. 30.3.2009. Dostupné z: https://www.ku.fi/artikkeli/1827450-viattomuuden-aika-loppui-meillakin-kun-panssarit-vyoryivat-prahaan. [cit. 2024-10-07].

KYNDROVÁ, Dana, 2006. 1945...Osvobození/Liberation,...1968 Okupace/Occupation. Praha: KANT. ISBN 9788086970707.

LEHERMAYR, Christoph, 2009. 1968 – Das Ende der Freiheit: TSCHECHIEN. Vor 40 Jahren walzten sowjetische Panzer den Prager Frühling nieder. Ein Volk kämpte und verlor. Zwei Zeitzeugen aus Österreich erinnern sich. Online. In: Christoph Lehermayr Journalist. 17. Juli 2009. Dostupné z: https://lehermayr.com/2009/07/17/prager-fruehling/. [cit. 2024-10-07].

LEIDI, Carlo; MODONESI, Alfonso; ROSSANDA, Rossana a KAROL, K. S., 1978. L'AUTUNNO DI PRAGA. Roma, IT: Il Manifesto, Roma.

LIBUDA, Klas, 2023. Wie Volker Krämer das Ende des „Prager Frühling" vor 55 Jahren erlebte. Online. In: Rheinishe Post. 21.08.2023. Dostupné z: https://rp-online.de/politik/ausland/prager-fruehling-wie-ein-fotograf-zeuge-des-einmarschs-wurde_aid-24710251. [cit. 2024-10-08].

MAŠKOVÁ, Martina, 2018. Jak američtí „vojáci" v roce 1968 prchali před sovětskou armádou z Davle. Online. In: Český rozhlas Plus. 21. srpen 2018. Dostupné z: https://plus.rozhlas.cz/jak-americti-vojaci-v-roce-1968-prchali-pred-sovetskou-armadou-z-davle-7594031. [cit. 2024-10-08].

MASSIMETTI, Ernesto, 2021. We, Italian photographers of the Prague Autumn. Online. In: Progetto Republica Ceca. January 16, 2021. Dostupné z: http://www.progetto.cz/noi-fotografi-italiani-dellautunno-di-praga/?lang=en. [cit. 2024-10-07].

MEISTER, Helga, 2019. Kunstpalast-Direktor Krämer spricht über Fotojournalisten – und seinen Vater. Online. In: Westdeutsche Zeitung. 08.03.2019. Dostupné z: https://www.wz.de/nrw/duesseldorf/kultur/kunstpalast-direktor-kraemer-ueber-fotojournalisten-und-seinen-vater_aid-37306937. [cit. 2024-10-07].

MIKOLAJCZYK, Joshua, 2013. Hilmar Pabel. Online, Bakalářská práce. Münster: FH-Münster. Dostupné z: https://hilmar-pabel.de/assets/jm_b.a._hilmarpabel_arbeit_web3.pdf. [cit. 2024-10-08].

NÁROŽNÁ, Venda, 2018. Foto: Pražské jaro a jeho dozvuky očima zahraničních fotografů. Online. In: Aktuálně.cz. 9. 5. 2018. Dostupné z: https://zpravy.aktualne.cz/domaci/prazske-jaro-1968-ocima-zahranicnich-fotografu/r~eadfe502449711e885e30cc47ab5f122/. [cit. 2024-10-07].

PIN, Giuseppe, 1968. Siamo tutti contro Praga. Milano, IT: Jaca Book. ISBN B005TPTZJS.

POLLOCK, David, 2020. Obituary: Bill Ray, outstanding US photographer who shot Marilyn Monroe singing Happy Birthday to J.F.K. Online. In: The Herald. 12th February 2020. Dostupné z: https://www.heraldscotland.com/opinion/18228750.obituary-bill-ray-outstanding-us-photographer-shot-marilyn--monroe-singing-happy-birthday-j-f-k/. [cit. 2024-10-07].

SLÁDEK, David, 2024. Korespondence s Marlys Rayovou.

SLÁDEK, David, 2024. Paul Durham, vlastní rozhovor.

SLÁDEK, David, 2024. Simon Tyszko, vlastní rozhovor.

SLÁDEK, David, 2024. Ian Berry, vlastní rozhovor.

SLÁDEK, David, 2024. Felix Krämer: vlastní rozhovor.

SLÁDEK, David, 2024. Paul Goldsmith, vlastní rozhovor.

SLÁDEK, David, 2024. Rainer Hosch: vlastní rozhovor.

ŠŤÁSTKA, Tomáš, 2024. Tajemný P. P. skákal přes sovětské tanky. Kolik hodinky ukazují, zapomněl. Online. In: IDnes.cz. 21. srpna 2024. Dostupné z: https://www.idnes.cz/kultura/vytvarne-umeni/josef-koudelka-21-srpen-1968-slavne-fotografie.A240820_104519_vytvarne-umeni_ts. [cit. 2024-10-11].

ŠVARGOVÁ, Marta, 2021. ‚Musel jsem jít na ulici a vidět to,' vzpomíná v knize René Böll na srpen 1968. Český překlad letos vydává Academia. Online. In: Lidové Noviny. 9. srpna 2021. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/orientace/kultura/musel-jsem-jit-na-ulici-a-videt-to-vzpomina-v-knize-rene-boll-na-srpen-1968-cesky-preklad-letos-vyd.A210809_145335_ln_kultura_lianr. [cit. 2024-10-25].

TAYLOR, Alan, 2018. Photos: 50 Years Since a Soviet Invasion Ended the Prague Spring. Online. In: The Atlantic. August 20, 2018. Dostupné z: https://www.theatlantic.com/photo/2018/08/photos-50-years--since-a-soviet-invasion-ended-the-prague-spring/567916/. [cit. 2024-10-07].

TKÁČ, Peter a VALO, Peter, 1990. August 68 na Slovensku. Bratislava: O.K.O. ISBN 9788090042773.

TOPOL, Tom, 26 May 2024. German Photographer Hilmar Pabel. Online. In: Passport-collector.com. Dostupné z: https://www.passport-collector.com/german-photographer-hilmar-pabel/. [cit. 2024-10-07].

VAN ROOIJ, Rein a DE JOODE, Ton, 1968. Einde van een vrijheid: Tsjechoslowakije 21 Augustus 1968. Per Amsterdam, Leiden, Amsterdam.

WILLOUGHBY, Ian, 09/22/2014. Czech friend's connection to ‚68 pics gave me goose bumps, says Paul Goldsmith, US teen photographer who captured Soviet invasion. Online. In: Radio Prague International. Dostupné z: https://english.radio.cz/czech-friends-connection-68-pics-gave-me-goose-bumps-says-paul-goldsmith-us-teen-8283226. [cit. 2024-10-07].

WURTZ, Gérard, 2022. De l'aventure à l'oblature. DUALPHA. ISBN 978-2353745616.

ZIEGLER, Elke, 2008. Neu entdeckte Bilder zum Ende des „Prager Frühlings". Online. In: ORF. 20.08.2008. Dostupné z: https://sciencev1.orf.at/news/152323.html. [cit. 2024-10-07].

Keystone SDA Database: vyhledávání fráze 19680801 AND JEVAN BERRANGE. Online. In: KEYSTONE SDA. Dostupné z: https://visual.keystone-sda.ch/en/result/-/result/open?_ch_keystone_liferay_result_portlet_ResultPortlet_searchCriteria=relevancy%3Ai55_date_created%3A%2819680801%29+AND+i80_byline%3A%28%22JEVAN+BERRANGE%22%29. [cit. 2024-10-08].

Jevan Berrangé. Online. In: University of the Arts Londo. Dostupné z: https://collections.arts.ac.uk/people/518/jevan-berrange. [cit. 2024-10-08].

Querschnitt. Online. In: Hilmar Pabel. Dostupné z: https://hilmar-pabel.de/querschnitt.html. [cit. 2024-10-08].

Drama am Rhein: Hollywoodstreifen „Die Brücke von Remagen", 2015. Online. In: Der Spiegel. 06.03.2015. Dostupné z: https://www.spiegel.de/fotostrecke/bruecke-von-remagen-sowjet-einmarsch-waehrend-dreharbeiten-fotostrecke-124344.html. [cit. 2024-10-08].

BpkBILDAGENTUR | Image Bank of Cultural Institutions: v. Online. In: . [cit. 2024-10-08].

LIFE: Czechoslovakia: Death of the Bright Young Freedom, 1968. Online. Roč. 65, č. 9. Dostupné z: https://books.google.co.uk/books?id=iz8EAAAAMBAJ&lpg=PP1&pg=PA24-IA4#v=twopage&q&f=true. [cit. 2024-10-08].

Biografie artisti, fotografi e personalità: Rodrigo Pais, Mario De Biasi. Online. In: Palazo Esposizioni Roma. Dostupné z: https://www.palazzoesposizioniroma.it/pagine/mostre-archivio-mostre-archivio--mostre-2009-praga-da-una-primavera-allaltra-1968-1969-biografie-artisti-fotografi-e-personalita. [cit. 2024-10-08].

Mario De Biasi. Online. In: ADMIRA. Dostupné z: https://admiraphotography.com/photographers/mario-de-biasi.html. [cit. 2024-10-08].

Obětí invaze v srpnu 1968 bylo víc, než se dosud uvádělo, 2008. Online. In: Novinky.cz. 6. 8. 2008. Dostupné z: https://www.novinky.cz/clanek/domaci-obeti-invaze-v-srpnu-1968-bylo-vic-nez-se-dosud-uvadelo-40204516. [cit. 2024-10-08].

Chronologie událostí 20. a 21. srpna 1968. Online. In: Ústav pro studium totalitních režimů. Dostupné z: https://www.ustrcr.cz/uvod/rok-1968-na-webu-ustr/srpen-1968/srpen-1968-chronologie/. [cit. 2024-10-08].

Setkaly se americké a ruské okupační tanky v Davli? Pamětník filmu Most u Remagenu to popírá, 2018. Online. In: Český rozhlas Radiožurnál. 20. srpen 2018. Dostupné z: https://radiozurnal.rozhlas.cz/srpnova-okupace-1968-7588832/2?_gl=1*i54r3a*_gcl_au*MTQ5ODgxNTI5OC4xNzIzOTY4Mjc1*_ga*NDE1Mzc4MTUwLjE3MjM5NjgyNzU.*_ga_NHXTP7RWNV*MTcyNjk5OTE5My4xMC4xLjE3MjY5OTkyNzEuMC4wLjE3MzIzMzU4OTQ.. [cit. 2024-10-08].

Mirrorpix: Výsledek vyhledávání fráze: Gavin AND Prague AND 1968. Online. In: Mirrorpix. Dostupné z: https://www.mirrorpix.com. [cit. 2024-10-08].

Mirrorpix: Výsledek vyhledávání fráze: Rowntree AND Prague AND 1968. Online. In: Mirropix. Dostupné z: https://www.mirrorpix.com. [cit. 2024-10-08].

Czech Press Photo, 10/27/2002. Online. In: Radio Prague International. Dostupné z: https://english.radio.cz/czech-press-photo-8067260. [cit. 2024-10-08].

Keystone SDA Database: Výsledek vyhledávání fráze: abramochkin 1968 czech. Online. In: KEYSTONE SDA. Dostupné z: https://visual.keystone-sda.ch/web/guest/result/-/result/paging/1?_ch_keystone_liferay_result_portlet_ResultPortlet_searchCriteria=newToOld%3AsfALLFIELDS_allfields%3A(abramochkin%201968%20czech)_sfALLFIELDS&ts=1728203485039. [cit. 2024-10-08].

STASI Mediathek: Výsledek vyhledávání fráze: Prag AND 1968. Online. In: STASI Mediathek. Dostupné z: https://www.stasi-mediathek.de/suchergebnis/. [cit. 2024-10-08].

Der Spiegel: August 26, 1968. Roč. 22, č. 35.

EPOCA: September 8, 1968. Roč. XIX, č. 937 September 8.

EPOCA: August 25, 1968. Roč. XIX, č. 935 August 25.

EPOCA: September 1, 1968. Roč. XIX, č. 936 September 1.

L'EXPRESS: September 2, 1968. Roč. 1968, č. 895 September 2.

L'EXPRESS: August 26, 1968. Roč. 1968, č. 894 August 26.

Bibliothèque nationale de France: Notice bibliographique: Wurtz, Gérard (19..-....). Photographe. Online. In: Bibliothèque nationale de France. Dostupné z: https://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb40300249w. [cit. 2024-10-10].

Deutsche Fotothek. Online. Deutsche Fotothek. Dostupné z: https://www.deutschefotothek.de/. [cit. 2024-10-25].

Hommage à notre confrère Ludwik Lewin, 2022. Online. In: Association de la Presse Étrangère. 12. květen 2022. Dostupné z: https://apepresseetrangere.org/hommage-a-notre-confrere-ludwik-lewin/. [cit. 2024-10-25].

LIFE: August 30, 1968. Roč. 1968, č. August 30.

Ladislav Bielik and the iconic photograph of 1968 Czechoslovakia, 2024. Online. In: The World In Between. 21. srpen 2024. Dostupné z: https://theworldinbetween.com/2024/08/21/ladislav-bielik--and-the-iconic-photograph-of-1968-czechoslovakia/. [cit. 2024-10-26].

1968 – Das Ende der Freiheit. Online. In: . Dostupné z: https://lehermayr.com/2009/07/17/prager-fruehling/. [cit. 2024-10-08].

Newsweek: September 2, 1968. Vol. 1968, no. September 2.

Time: August 30, 1968. Vol. 1968, no. August 30.

Sune Jonsson, 2001-. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2022-05-06. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Sune_Jonsson. [cit. 2024-09-25].

Hilmar Pabel, 2001-. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation. Dostupné z: https://de.wikipedia.org/wiki/Hilmar_Pabel. [cit. 2024-09-25].

Stefan Tyszko, 2001-. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Stefan_Tyszko. [cit. 2024-09-25].

LIFE Photo Collection. Online. LIFE Photo Collection. Dostupné z: https://artsandculture.google.com/search/asset?q=bill%20ray%20czech%20crisis&p=life-photo-collection. [cit. 2024-09-25].

Bill Ray (photojournalist), 2001-. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Bill_Ray_(photojournalist). [cit. 2024-09-25].

Paris Match: August 31, 1968. Roč. 1968, č. 1008 August 31.

Paris Match: September 7, 1968. Roč. 1968, č. 1009 September 7.

Archiv fotografií - výsledek vyhledávání. Online. Stasi Mediathek. Dostupné z: https://www.stasi-mediathek.de/suchergebnis/. [cit. 2024-10-06].

1968: Crushing of the Prague Spring: August 21 2008: On the night of August 20 1968, Soviet tanks and troops invaded Czechoslovakia to quash liberal reforms, 21 Aug 2008. Online. In: The Guardian. Dostupné z: https://www.theguardian.com/world/gallery/2008/aug/21/1968theyearofrevolt.russia. [cit. 2024-10-07].

World Press Photo 1968 Photo Contest, Photo Stories, 1st prize: Hilmar Pabel 21 August 1968. Online. In: World Press Photo. Dostupné z: https://www.worldpressphoto.org/collection/photo-contest/1968/hilmar-pabel-pst/8. [cit. 2024-10-07].

BpkBILDAGENTUR | Image Bank of Cultural Institutions: vyhledávání fráze Pabel AND prager. Online. In: BpkBILDAGENTUR | Image Bank of Cultural Institutions. Dostupné z: https://www.bpk-bildagentur.de/shop?EVENT=WEBSHOP_SEARCH&SEARCHMODE=NEW&SEARCHTXT1=Pabel+prager. [cit. 2024-10-07].

Databáze Getty images: Výsledek vyhledávání fráze: by Reg Lancaster. Online. In: Getty images. Dostupné z: https://www.gettyimages.ae/search/photographer?photographer=Reg%20Lancaster. [cit. 2024-10-07].

Remembering Reg Lancaster, 15 December 2020. Online. In: Daily Drone. Dostupné z: https://www.dailydrone.co.uk/remembering-reg-lancaster.html. [cit. 2024-10-07].

Le 21 août 1968 les chars soviétiques enterraient le Printemps de Prague, 21 srpen 2018. Online. In: Radiofrance. Dostupné z: https://www.radiofrance.fr/franceinter/le-21-aout-1968-les-chars-sovietiques-enterraient-le-printemps-de-prague-9238732. [cit. 2024-10-07].

Das Ende des Prager Frühlings, 2023. Online. In: Rheinishe Post. 21.08.2023. Dostupné z: https://rp-online.de/politik/ausland/vor-55-jahren-das-ende-des-prager-fruehlings_bid-24629153#0. [cit. 2024-10-07].

Prag (1968). Online. Volker Krämer - Fotograf. Dostupné z: https://www.volkerkraemer.com/architecture. [cit. 2024-10-07].

SZ Photo: Výsledek vyhledávání fráze: DOSSIER Defeat of Prague Spring, 1968. Online. In: Süddeutsche Zeitung Photo. Dostupné z: https://www.sz-photo.de/result_webshop/dossier-1.1207818. [cit. 2024-10-07].

Anglický student fotil v roce 1968 v Praze okupaci, snímky ukázal až teď, 2018. Online. In: Novinky.cz. 20. 8. 2018. Dostupné z: https://www.novinky.cz/clanek/domaci-anglicky-student-fotil-v-roce-1968-v-praze-okupaci-snimky-ukazal-az-ted-40065927. [cit. 2024-10-07].

Volker Kraemer: Stern | Killed in Kosovo, Yugoslavia | June 13, 1999. Online. In: Committee to Protect Journalists. Dostupné z: https://cpj.org/data/people/volker-kraemer/. [cit. 2024-10-07].

Hilmar Pabel, 2017. Online. In: Iconic Photos. September 24, 2017. Dostupné z: https://iconicphotos.wordpress.com/2017/09/24/hilmar-pabel/. [cit. 2024-10-07].

What Really Happened in Bratislava on August 21, 1968, 2013. Online. In: Pauline‘s Cookbook. August 21, 2013. Dostupné z: https://paulinescookbook.wordpress.com/2013/08/21/what-really-happened-in-bratislava-on-august-21-1968/. [cit. 2024-10-07].

Franz Goëss: Prag 1968. Online. In: Rakouské kulturní fórun. Dostupné z: https://www.oekfprag.at/bildende-kunst/franz-goess-prag-1968-2018-05-04/. [cit. 2024-10-07].

Karikatury? Nejlepší cesta odporu, říká fotograf Göess o invazi 1968, 2008. Online. In: IDnes.cz. 19. srpna 2008. Dostupné z: https://www.idnes.cz/kultura/vytvarne-umeni/karikatury-nejlepsi-cesta-odporu-rika-fotograf-goess-o-invazi-1968.A080818_200352_vytvarneum_jaz. [cit. 2024-10-07].

Franz Goëss on Flickr. Online. Dostupné z: flickr, https://www.flickr.com/photos/franzgoess/. [cit. 2024-10-27].

Pražské jaro ve Vídni, 2008. Online. In: ČT24. 2. 10. 2008. Dostupné z: https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/kultura/prazske-jaro-ve-vidni-160463. [cit. 2024-10-07].

Stefan Tyszko - Prague 1968. Online. In: The CUlture. Dostupné z: https://www.theculture.net/prague/index-1.htm. [cit. 2024-10-07].

Stefan Tyszko Photographer. Online. In: The CUlture. Dostupné z: https://theculture.net/stefan/. [cit. 2024-10-07].

45 rokov od Pražskej jari | „Tak vzdialená ako stredovek“, 2013. Online. In: ORF. 21.08.2013. Dostupné z: https://volksgruppen.orf.at/v2/slovaci/stories/2599287/. [cit. 2024-10-07].

Prag 1968: Fotografien von Heinz Hosch. Online. In: Volkskunde Museum Wien. Dostupné z: https://www.volkskundemuseum.at/prag_1968_2008-11-07. [cit. 2024-10-07].

Old Photos: Czechoslovakian Crisis 1968. Online. In: Kansas City With The Russian Accent. Dostupné z: https://kcmeesha.com/2011/02/24/old-photos-czechoslovakian-crisis-1968/. [cit. 2024-10-07].

Il y a 50 ans, la mort du printemps de Prague, 05/09/2023. Online. In: Paris Match. Dostupné z: https://www.parismatch.com/Actu/International/Il-y-a-50-ans-la-mort-du-printemps-de-Prague-1566337#10. [cit. 2024-10-08].

Jack Garofalo. Online. In: Artspaper. Dostupné z: https://www.artsper.com/in/contemporary-artists/france/2598/jack-garofalo. [cit. 2024-10-08].

Databáze Getty images: vyhledávání fráze By GAROFALO Jack/LEFEBVRE André. Online. In: Getty images. Dostupné z: https://www.gettyimages.co.uk/search/photographer?photographer=GAROFALO%20Jack%2FLEFEBVRE%20Andr%C3%A9. [cit. 2024-10-08].

Federico Fellini visto attraverso lo sguardo del fotografo Vittoriano Rastelli. Online. In: Il Domani d‘Italia. Dostupné z: https://ildomaniditalia.eu/federico-fellini-visto-attraverso-lo-sguardo-del-fotografo-vittoriano-rastelli/. [cit. 2024-10-08].

Databáze Getty images: vyhledávání fráze By Vittoriano Rastelli. Online. In: Getty images. Dostupné z: https://www.gettyimages.co.uk/search/photographer?photographer=Vittoriano%20Rastelli&assettype=image&license=rm&sort=best&phrase=Prague%201968%20Vittoriano%20Rastelli. [cit. 2024-10-08].

Notice bibliographique Wurtz, Gérard: [Printemps de Prague, 1968] [Image fixe] : [photographie] / Gérard Wurtz. Online. In: Bibliothèque nationale de France. Dostupné z: https://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb40300249w. [cit. 2024-10-08].

Bill Ray My Life, 2014. Online. Nov 18, 2014. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=g-xt--GCHp8U. [cit. 2024-10-27].

The Bridge at Remagen (1969): AFI CATALOG OF FEATURE FILMS. Online. In: American Film Institute (AFI) Catalogue. Dostupné z: https://catalog.afi.com/Catalog/moviedetails/22490. [cit. 2024-10-08].

LIFE Photo Collection: Bill Ray Czech Crisis. Online. In: Google Arts and Culture. Dostupné z: https://artsandculture.google.com/search/asset?q=bill%20ray%20czech%20crisis&p=life-photo-collection. [cit. 2024-10-08].

Sune Jonsson, 2001-. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 6 May 2022. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Sune_Jonsson. [cit. 2024-10-08].

Bill Ray. Online. Dostupné z: http://www.billray.com/. [cit. 2024-10-08].

Invaze do Československa 1968 očima zahraničních fotografů

© David Sládek

Institut tvůrčí fotografie

FPF Slezská univerzita v Opavě 2024

Počet stran: 176

Počet znaků: 120,749

Počet normostran: 67

Celkový počet výtisků: 6